

AGORA

JAARGANG 27 – NUMMER 2 – 2011

**De Afrikaanse
Stad**

MAGAZINE VOOR SOCIAALRUIMTELIJKE VRAAGSTUKKEN

Redactioneel: Couchsurfing

FOTOGRAFIE OMSLAG Flickr, Giardini Pensili

FOTOGRAFIE REDACTIONEEL William Cho

FOTOGRAFIE INHOUDSOPGAVE Flickr, Jit Bag

Het wereldreizigerschap is toe aan een radicaal nieuwe fase. In plaats van snurkende hostelgenoten of non-descripte hotels verkiest de moderne kosmopoliet de intimiteit van een lokaal huishouden. Via de Couchsurfing-website kan per stad een slaapplek op de bank van een inwoner van pakweg Karachi geregeld worden. Goedkoop ja, maar vooral een manier om een stad op een andere manier te beleven dan via een Hop-on-Hop-off bus of een rondvaartboot. Een gezellige wijze om interessante nieuwe mensen te ontmoeten bovendien. Laatst besloot ik zelf de proef op de som te nemen en een Amerikaanse jongedame een paar nachten in mijn krap bemeten Amsterdamse optrekje te huisvesten. Overdag probeerde ik haar op een gammele fiets de pracht van onze hoofdstad duidelijk maken. Op de Dam hielden we even pauze. Vol verbazing keek ze naar het Nationaal Monument. 'Why is there such an ugly building in the middle of one of the most beautiful cities in the world?' vroeg ze me geschokt. Ik begon een wat onsamenhangend verhaal over herdenking en geschiedenis, maar kwam nauwelijks tot een plausibel antwoord. Zo had ik die vreemde speer nog nooit bekeken.

Aardrijkskundeboeken van de middelbare school leren echter al dat dit geen verrassing is; de manier waarop je een fenomeen waarneemt wordt in belangrijke mate bepaald door je referentiekader. Een klassiek probleem waar sociaal wetenschappers zich al decennialang het hoofd over breken. Observaties zijn nooit neutraal, maar worden gevormd door opvoeding, sociale netwerken en taal. De wetenschap kent eenzelfde vooringenomenheid. Theoretische inzichten zijn in belangrijke mate gestoeld op inzichten uit eerdere studie. Een goed voorbeeld is de zogenaamde paradigmatische stad, die niet meer een casus op zichzelf is, maar staat voor een manier van denken. Inzichten opgedaan in het Chicago van de jaren '30 hebben generaties stads-sociologen en economen geïnspireerd. Veel postmoderne geografie is schatplichtig aan de studie van Los Angeles, terwijl dichterbij huis Amsterdam stevast wordt gebruikt als uitgangspunt voor eerlijke en sociale planvorming. Hieraan zit een keerzijde. Zoals het voorbeeld van de couchsurfer laat zien ben je per definitie beperkt door het kijken met cultureel gekleurde bril. Daarom komen in deze AGORA nu eens niet het bekende rijtje steden naar voren, maar wordt de blik verlegd naar Afrika. Omdat bestudering van bijvoorbeeld Ouagadougou helpt Nederlandse en Vlaamse steden in een nieuw licht te zien. Cruciaal voor wetenschap zonder tunnelvisie. Voor de ruimtelijke sector ook bepaald geen overbodige luxe. Het kopiëren van geslaagd beleid uit andere steden is bepaald geen garantie op succes.

AGORA probeert al meer dan vijftig jaar brillen aan te reiken om sociaalruimtelijke vraagstukken scherp te kunnen blijven zien. Sinds kort met een fors vernieuwde redactie, omdat we zelf ook toe waren aan frisse ideeën en impulsen. Zodat we onverwacht, soms kritisch, maar altijd origineel kunnen blijven. Eigenlijk als een couchsurfer.

Zonder overigens op je bank te blijven slapen.

Peter Pelzer, Hoofdredacteur AGORA

De Afrikaanse Stad

- 04 **Blik op het Zuiden**
INLEIDING Caroline Newton en Karolien Vermeiren
- 07 **Afrika voorbij het export-model**
ACHTERGROND Luce Beeckmans
- 11 **De stadsrand van Kinshasa**
CASESTUDIE Inge Wagemakers
- 15 **Acties voor Kaapse woningnood**
CASESTUDIE Rosalie de Bruijn en Vincent van der Maaden
- 19 **De slop op de schop**
CASESTUDIE Wouter Bervoets en Maarten Loopmans
- 24 **Stadsvernieuwing in 'booming' Addis Abeba**
CASESTUDIE Emilie Van Look en Caroline Newton
- 28 **Kaapse universiteitscampus als stedelijke actor**
CASESTUDIE Daan De Vree, Sam Lanckriet en Johan Lagae
- 33 **Eendracht maakt macht?**
CASESTUDIE Sarah Luyten
- 36 **Brussel in Congo**
CASESTUDIE Kristien Geenen
- 39 **Kleine steden en reizende goden**
CASESTUDIE Frederik Lamote

Varia

- 44 **(Over)leven in Havana**
ESSAY Jonas De Vos
- 48 **Vrij Baan voor de Stad**
RECENSIE Peter Pelzer
- 50 **Colofon / Volgende nummer**

Blik op het Zuiden

AUTEURS Caroline Newton en Karolien Vermeiren

ILLUSTRATIE Karolien Vermeiren

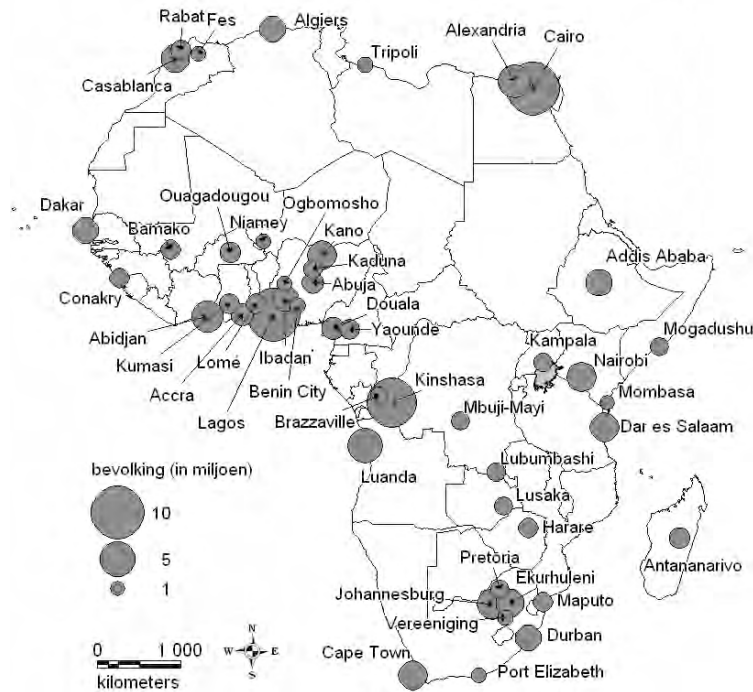
Afrikaanse steden maken een massaal urbanisatieproces door met ingrijpende economische, culturele en demografische gevolgen. Onze perceptie van de Afrikaanse Stad is echter troebel, en strookt lang niet altijd met wat er werkelijk in de Afrikaanse straten gebeurt. Alle reden voor AGORA om dit beeld bij te stellen met een themanummer.

Afrikaanse Steden

Hoewel de helft van de wereldbevolking vandaag de dag in steden leeft, is Afrika nog steeds het minst geurbaniseerde continent. Maar met stedelijke groeiratio's die soms wel het dubbele van het wereldgemiddelde overschrijden, zijn de Afrikaanse steden aan een forse inhaalbeweging bezig. Dit betekent voor steden als Ouagadougou en Nairobi een jaarlijkse groei van meer dan 100.000 inwoners. Tegen 2030 wordt verwacht dat de helft van de Afrikaanse bevolking in steden zal wonen, zoals in hedendaags Europa en Noord-Amerika. Het Afrikaanse continent telt ondertussen bijna 50 miljoen steden en dat aantal zal alleen maar stijgen. Grote ongelijkheid belet een harmonische stedelijke ontwikkeling. Ondanks vaak positieve economische groei wordt de opbrengst niet met iedereen gedeeld. De Gini-coëfficiënt geeft aan dat de kloof tussen rijk en arm tussen regio's maar ook binnen steden toeneemt. Het merendeel van de Afrikaanse stedelingen leeft onder de armoedegrens terwijl hun 'buren' naar lokale standaarden zwemmen in de rijkdom. Één op de drie stedelingen in Afrika leeft in sloppenwijken met vaak een gebrekkige toegang tot drinkbaar water en sanitaire voorzieningen terwijl men op korte afstand evengoed villa's aantreft die kunnen voldoen aan een luxueuze en Westerse levensstandaard. Deze ongelijkheid die eveneens sterk ruimtelijk tot uiting komt, verkleint de kans op sociale mobiliteit en integratie, vaak met sociale onrust tot gevolg.

Kikkerperspectief

Afrikaanse steden zijn in onze hoofden pas sinds de kolonisatie ontstaan, maar in vele gevallen is niets minder waar. Het is duidelijk tijd om de geschiedschrijving van Afrikaanse steden veel breder op te vatten, voorbij een import/export-model. Bovendien wordt de wereld door technologische ontwikkelingen steeds kleiner en is het traditionele beeld van centrum en periferie niet langer houdbaar. Ondanks hun eigen problematiek en dynamiek staan steden in het Zuiden in contact met steden over de hele wereld. Het is dan ook van belang om het Eurocentrisme los te laten, en tot een mondiale geografie te komen. Vergelijkende studies zijn van belang om Afrikaanse steden beter te begrijpen, maar ook om zicht krijgen op de problemen waarmee we in onze eigen stedelijke omgeving worden geconfronteerd. Of zoals de antropoloog Abdoumalig Simone het formuleert: 'Soms kan een mens enkel door elders te kijken belangrijke aspecten van zijn eigen leven identificeren.' Hij stelt verder dat een 'kikkerperspectief' hierbij een geschikte methode is. Welke bijvoorbeeld leert dat grasrootbewegingen en sociale netwerken een belangrijk onderdeel vormen van de Afrikaanse stedelijke infrastructuur. Zijn observaties van menselijk gedrag tonen bovendien aan dat steden meer zijn dan gebouwde ruimte en een morfologische compositie. Stedelijkheid verwijst naar de stad als iets dat in constante productie is, onder invloed van diens bewoners, en zo dus ook nooit af. De stedelijke structuur biedt zijn inwoners verschillende kansen en uitdagingen. Deze verschillen van stad tot stad waardoor het alledaagse leven en de stedelijke dynamiek erg divers is. In Kaapstad, Zuid-Afrika bijvoorbeeld ontstaan er organisaties die strijden tegen de uitzetting van vele Zuid-Afrikaanse gezinnen die illegaal woningen bezetten. Rosalie De Bruijn en Vincent Van der Maaden belichten het huisvestigingsprobleem in Kaapstad. Daarbij besteden zij aandacht aan hoe grassrootorganisaties gevormd worden en overgaan tot acties waaronder het fenomeen van de

Afrikaanse miljoenensteden

'doorkickers. Daarmee is niet gezegd dat lokaal georganiseerde bewegingen altijd even goed functioneren, zoals Sarah Luyten illustreert met haar case studie van landbouwersverenigingen in Ouagadougou, Burkina Faso.

Link tussen West en Zuid

We worden om de oren geslagen met studies over globalisatie en wereldsteden. Terwijl die visie tot voor kort eenzijdig gevoed werd door studies van Westerse steden, openen vandaag zowel ondernemers als onderzoekers hun visie en keren ze hun blik meer en meer naar Afrika.

In dit themanummer wordt getracht het klassieke beeld van Afrika als één groot platteland bij te stellen

Enige voorzichtigheid is hierbij op zijn plaats, waarschuwt architect Luce Beeckmans. Zij toont in haar artikel aan dat indien we de Afrikaanse stad willen bestuderen en begrijpen, we verder moeten gaan dan een begrip vanuit een Westers planningsmodel. De aanwezigheid van ondernemers, NGO's, onderzoekers en ambassades in Afrika en dan voornamelijk in de steden samen met een sterke migratiestroom van Afrika naar het Westen creëert een internationaal netwerk. Gebeurtenissen, trends en verhalen sijpelen door naar het Zuiden waar ook steden en stedelingen zich spiegelen aan en/of reageren op de Westerse ideaalbeelden. Omgekeerd, echter, is er ook een niet te onderschatten beïnvloeding van Afrikaanse culturen en tradities op het Westen. De impact van het Afrikaanse stedelijk gebeuren op wereldschaal en de sterke relatie tussen de Afrikaanse en de Westerse stad komen duidelijk

naar voor in twee antropologische bijdragen in dit nummer. Kristien Geenen toont hoe Butembe in Congo door haar inwoners wordt beschreven als Brussel, een link die ons, met onze Westerse materiële instelling, op het eerste gezicht niet aanwezig lijkt, maar met het afzetten van onze Eurocentrische bril naar boven komt. Anderzijds toont Frederik Lamote hoe Afrikaanse identiteiten en steden, via reizende goden, ook aanwezig zijn in het Westen. Het beeldmateriaal doet twijfelen. Is dit Europa of Afrika?

Groei en Stadsvernieuwing

Wél duidelijk te onderscheiden is de Afrikaanse stedelijke groei, die in combinatie met een gebrek aan middelen en zwakke overheden zorgt voor dramatische sociale en milieuproblemen. Een goed voorbeeld is de case studie van Inge Wagemakers in de Congolese hoofdstad Kinshasa. Zij illustreert dat door de combinatie van snelle stedelijke groei en de afwezigheid van een sterke overheid de dagelijkse handelingsvrijheid van de lokale bewoners in nieuwe stadswijken hoofdzakelijk bepaald worden door machtsverhoudingen tussen lokale actoren en hun relaties met personen in machtsposities. Terwijl in het Westen steden trachten om te gaan met de gevolgen van klimaatverandering en de economische druk die de wereldeconomie kenmerkt, zien we dat vele steden op het Afrikaanse continent bijkomend onverzadigbare honger hebben naar huisvesting, meer banen en explosieve groei van de lokale economie. Onder de nieuwe neoliberale wind die door de stedelijke overheden waait en naar Westers voorbeeld zijn verschillende Afrikaanse steden begonnen met het vernieuwen en saneren van hun stadscentrum. Ondanks het idee dat het ingrijpen in slums de bedoeling heeft de levensomstandigheden te verbeteren, moeten we vaststellen dat er zich vaak ongewenste (neven-)effecten voordoen. Dit wordt door Wouter Bervoets en Maarten Loopmans

geïllustreerd in hun artikel over verkavelingsacties in Ouagadougou, Burkina Faso. Naast het 'upgraden' van krottenwijken zijn sommige steden ook bezig met het vernieuwen en uitbreiden van hun stedelijke ruimte om hun vooropgestelde doelstellingen te halen. In Addis Abeba wordt het doel nagestreefd om een metropool met werelduitstraling te worden, met Dubai als het ultieme voorbeeld. Emilie Van Look en Caroline Newton werpen een kritische blik op de stadsvernieuwingsprojecten in Addis Abeba vanuit het perspectief van de bewoners. Zowel de bewoners, door deze projecten gedwongen te verhuizen naar de rand van de stad, als de achterblijvers in binnenstedelijke gebieden komen aan het woord. Daan De Vree, Sam Lanckriet en Johan Lagae gaan na op welke manier de University of the Western Cape een sturende rol kan spelen in de noordelijke expansie van Kaapstad, waarbij het streven van de Universiteit naar een brede maatschappelijke verankering, met respect voor de sociaal kwetsbare township bewoners, in haar stedelijke omgeving een centraal gegeven is.

Verkenningstocht

In dit themanummer wordt getracht het klassieke, en reeds lang achterhaalde, beeld van Afrika als één groot platteland bij te stellen en inzicht te geven in het hedendaagse stedelijk Afrika. Het opnemen van de verschillende invalshoeken en inzichten die in dit themanummer worden geboden kan enkel door er rustig door te grasduinen en je als lezer constant te laten verrassen door de verscheidenheid aan benaderingen en ideeën. Net zoals je bij het verkennen van een (Afrikaanse) stad ook telkens opnieuw wordt verrast door de verscheidenheid aan identiteiten, culturele eigenheden, architecturale inventiviteit.

Caroline Newton (caroline.newton@mac.com) is als docent verbonden aan de hogeschool W&K, departement architectuur Sint-Lucas Brussel en Gent.

Karolien Vermeiren (karolien.vermeiren@ees.kuleuven.be) is doctoraatsstudent verbonden aan de afdeling Geografie van het departement Aard- en Omgevingswetenschappen van de Katholieke Universiteit Leuven.

Literatuurselectie

- Robinson, J. (2003). Postcolonialising geography: Tactics and pitfalls. *Singapore Journal of Tropical Geography* 24, 273-289.
- Salm, S. & Falola, T. (2005). *African urban spaces in historical perspective*. Rochester, NY: University of Rochester Press
- Simone, A. (2010). *City Life from Jakarta to Dakar. Movements at the Crossroads*. London: Routledge.

Afrika voorbij het export-model

AUTEUR Luce Beeckmans

FOTOGRAFIE Luce Beeckmans

Hoewel nog slechts weinig onderzoek is gebeurd, en zeker vanuit comparatief perspectief, naar andere aspecten en factoren die de ruimtelijkheid van de Afrikaanse stad hebben bepaald dan de verspreiding van het westerse stadsmodel, lijkt de tijd rijp voor een andere geschiedschrijving van de Afrikaanse stad, één voorbij het export-model.

De Afrikaanse stad herontdekt

De Afrikaanse stad kan de laatste tijd op een groeiende interesse rekenen. Deze nieuwe belangstelling werd voor een groot deel gestuurd door de talrijke onafhankelijkheidsverjaardagen van Afrikaanse landen het voorbije jaar. Naar aanleiding daarvan verschenen tal van publicaties die de Afrikaanse stad opnieuw onder de aandacht brachten. Opvallend en tevens bemoedigend is dat de Afrikaanse stad niet enkel meer wordt voorgesteld als plaats van crisis en chaos, maar ook als ruimte voor ontmoeting en creativiteit. Toch kunnen we in feite over een herontdekking spreken, gezien de Afrikaanse stad al eind jaren '80, begin '90 binnen westerse culturele kringen als een bijzonder oord van artistieke creativiteit en inventie werd gepercipieerd. Ook de sociale wetenschappen en geschiedenis eigenden sindsdien steeds meer de Afrikaanse stad toe als dynamisch onderzoeks domein. Hoewel de aandacht voor de Afrikaanse stad voornamelijk gevoed wordt vanuit andere domeinen dan dat van de stedenbouw, neemt de 'stedelijke ruimte' als specifieke focus steeds meer een expliciete plaats in. Toch blijft de ruimte van de stad vaak onderbelicht en komt ze slechts aan bod als decor voor sociale en politieke fenomenen. Tot deze vaststelling kwam ook historica Catherine Coquery-Vidrovitch in de inleiding van het boek "African urban space in historical perspective" (2005): "[I]ronically, in spite of the conference title, what was lacking most were discussions of urban space (without an 's'), while spaces (with an 's') are properly treated in the present book. Undoubtedly, historical spaces and cultural spaces (i.e., spaces as announced by the title of the conference) were here. How to say this? "Spatial Space" was barely there.'

Binnen de meer ruimtelijke discipline van stedenbouw(geschiedenis) kunnen we vanaf de jaren '90 een verbreding van het geografisch blikveld vaststellen. Opvallend is dat men daarbij in de eerste plaats geïnteresseerd bleek in de export van het westerse stadsmodel naar niet-westerse gebieden. Daarbij werd voornamelijk in het voetspoor getreden van bekende Europese architecten, zoals Le Corbusier, die ook buiten Europa actief waren. In verschillende overzichtswerken van de westerse stadsplanning, zoals deze van Peter Hall en Robert Freestone, verschenen sindsdien ook referenties naar stadsplanningprojecten buiten het Westen, al is opmerkelijk dat steeds dezelfde steden worden aangehaald. Brasilia en Chandigarh werden op die manier tot vervelends toe gepresenteerd als kopie en zelfs vervolmaking van het westerse model. Hoewel het Afrikaanse continent gelijktijdig met deze publicaties een ongekende urbanisatie doormaakte, valt de Afrikaanse stad in deze overzichtswerken van de stadsplanning vooral op door haar negatie.

bijna alle Afrikaanse steden werden uitgebouwd vanuit prekoloniale nederzettingen en niet vanuit een 'tabula rasa' of 'terre vierge'

Een aantal auteurs, zoals Gwendolyn Wright, Robert Home of, dichter bij huis, Bruno de Meulder hebben daar tot op zekere hoogte een antwoord op weten te bieden, door minder bestudeerde steden en stadsplanningprojecten onder de aandacht te brengen, waaronder deze in Afrika. Zij bestuderen de Afrikaanse stedelijke ruimte binnen een breder sociaal en politiek kader, waardoor de stadsmodellen niet langer geanalyseerd worden als autonoom object maar ook de onderliggende ideologische agenda's worden blootgelegd. Via de studie van stads-

Kinshasa, Marché Central, ©Luce Beeckmans, 2008

planningvoorstellen wordt bijvoorbeeld de dominante machtsverhouding tussen moederland en kolonie ondervraagd. Toch blijft de export van westerse stadsplanningmodellen naar Afrika, vaak in een koloniale context, het kader waarbinnen de Afrikaanse stedelijke ruimte onder de loep wordt genomen. Hierdoor blijft de lokale ontvangst van de stadsplanningvoorstellen vaak onderbelicht. Slechts uitzonderlijk, bijvoorbeeld in het boek van Joe Nasr en Mercedes Volait wordt een complexer verhaal geschetst. In dit werk onderzoeken de auteurs niet alleen hoe stadsmodellen vanuit het Westen werden geëxporteerd, maar ook hoe ze door lokale planningsinstanties werden geïmporteerd en geïmplementeerd. Daarbij wordt op zoek gegaan naar de wijze waarop lokale elementen, zoals mensen, plannen, gewoontes of omstandigheden, interageren met de uit het buitenland geïmporteerde professionals en concepten.

Toch is het opmerkelijk dat weinig werken ingaan op de immense discrepantie die heerst tussen de Afrikaanse stad voorgesteld in de stadsplannen en de fysieke ruimte van de Afrikaanse stad. Een groot deel van de Afrikaanse stad heeft zich immers ontwikkeld geheel los van deze uit het buitenland geïmporteerde stadsplannen. Maar zelfs daar waar stadsplannen van kracht waren, blijft het vaak een volstrekt open vraag wat er uiteindelijk van geworden is. Op lokaal niveau ondergingen de geïmporteerde stadsplanningvoorstellen vaak fundamentele wijzigingen. Om een beter inzicht te krijgen in de lokale actoren en factoren die de ruimte van de Afrikaanse stad mee hebben bepaald, is het duidelijk dat zich een andere insteek opdringt, één die erin slaagt te kijken voorbij het export-model. Tot op heden blijft immers te veel van de Afrikaanse stedelijke ruimte geheel in het duister.

De limieten van het export-model

Veel onderzoek naar de Afrikaanse stad vertrekt nog steeds vanuit de export van het westerse planningsmodel naar het Afrikaanse continent. Nochtans gaat deze insteek voorbij aan twee elementaire gegevens die de ruimtelijkheid van de Afrikaanse stad fundamenteel bepalen. Hoewel vele Afrikaanse steden pas hun grote groei kenden na de kolonisatie, werden ze bijna in alle gevallen uitgebouwd vanuit prekoloniale nederzettingen en niet vanuit een 'tabula rasa' of 'terre vierge', zoals

vaak wordt aangenomen. Zeer frequent echter, zijn deze prekoloniale ontwikkelingen van permanent belang voor de ruimtelijke structuur van de Afrikaanse stad. Daarnaast wordt vanuit het export-model slechts ingegaan op een beperkt deel van de stedelijke realiteit van de Afrikaanse stad, namelijk het gedeelte van de stad dat werd gepland en dit in de eerste plaats voor de huisvesting en economische activiteit van de Europese bevolking. Daar deze Europese gemeenschap altijd een minderheid vormde in de Afrikaanse samenleving, en hoewel deze zich proportioneel buitensporig veel plaats toe-eigende in de gesegregeerde Afrikaanse stad, blijft hierdoor meer dan de helft van de Afrikaanse stad onbesproken. Immers, vanaf het ontstaan van de Afrikaanse stad heeft het grootste deel van de stedelijke ruimte zich ontwikkeld zonder planning van bovenaf. Wat gewoontegetrouw 'informele stedenbouw' wordt genoemd maar feitelijk een vorm van stadsontwikkeling is bepaald door andere modaliteiten en praktijken dan deze in het Westen, kan daarenboven worden beschouwd als een doelbewuste strategie van exclusie van het (post)koloniale bewind. Onder het mom de traditionele Afrikaanse levenswijze te willen respecteren, werd vaak niet geïnvesteerd in de Afrikaanse stadsdelen, wat niet alleen erg kostenbesparend was, het waarborgde tevens een status quo en zelfs onderontwikkeling van deze wijken.

planning heeft zich niet louter beperkt tot een simpele 'cut and paste', er blijkt ook sprake van een niet onbelangrijke 'editing'

Als we dieper ingaan op de planningsvoorstellen, die zowel voor als na de onafhankelijkheid vrijwel steeds opgesteld werden door westerse architecten, urbanisten of consultants, voor Afrikaanse steden, dan wordt snel duidelijk hoezeer stedenbouw in de Afrikaanse context gebruikt werd als politiek instrument. Dit gegeven heeft ertoe geleid dat de transfer van het westerse planningmodel zich niet louter heeft beperkt tot een simpele 'cut and paste', er blijkt ook sprake van een niet onbelangrijke 'editing' van het westerse planningsmodel naar de Afrikaanse context, aldus Anthony King. Het is net in deze aanpassingen van het originele stadsmodel dat de politieke aspiraties en intenties van de politieke elite, al dan niet koloniaal, het meest zichtbaar naar voren komen. Hierbij geeft King het voorbeeld van de Engelse bungalow die na export naar de Indische kolonie grote typologische mutaties onderging, bijvoorbeeld door de toevoeging van aparte gangen en vertrekken voor het huispersoneel. Hetzelfde mechanisme zien we terugkomen op de grotere schaal van stadsplanning. Door in te gaan op de thematiek van segregatie kunnen deze mutaties het meest sprekend worden gedemonstreerd. Nergens anders dan in de Afrikaanse stad is de rassenkwestie immers zo zichtbaar aanwezig in het stadsweefsel. Hierbij kan een chronologische opdeling gemaakt worden in drie periodes: het interbellum, de periode tussen WOII en onafhankelijkheid (veelal rond 1960) en de postkoloniale fase. Voor elke periode kunnen we bepaalde strategieën en discoursen

Dakar, Marché Sandaga, ©Luce Beeckmans, 2010

identificeren die urbanisten gebruikten om te voldoen aan politieke verlangens segregatie en cohabitatie.

Tijdens het interbellum kunnen we vaststellen dat in veel Afrikaanse steden een raciale segregatie werd geïntroduceerd aan de hand van 'cordons sanitaires' of neutrale zones tussen de Europese en Afrikaanse stadsdelen. Deze onbebouwde zones dienden de uitbraak van epidemieën te verhinderen, waarbij voornamelijk werd getracht besmetting van Europeanen te voorkomen. Zo werd bijvoorbeeld betoogd dat het 'cordon sanitaire' het malariagevaar zou indijken doordat de malariamug deze strook niet zou kunnen overbruggen. Hoewel de geneeskunde hiervoor geen wetenschappelijke fundering kon geven en de breedte van deze 'cordons sanitaires' varieerde van stad tot stad, werden deze stedenbouwkundige ingrepen aan de hand van sanitaire voorwendsels en naar het model van westerse, vaak autoritaire, saneringsprojecten verantwoord. Nochtans ging het in de Afrikaanse stad niet over een sanering van de Afrikaanse wijken, maar eerder om een definitieve opdeling van de stad in gezonde en ongezonde wijken en een complete terugtrekking van investeringen in deze laatste.

Na WOII werd de raciale segregatie in de Afrikaanse stad op regelmatige basis gelegitimeerd aan de hand van modernistische zoneringsprincipes. Terwijl in westerse stadsprojecten onder invloed van onder andere de CIAM-beweging (Congrès International d'Architecture Moderne) sprake was van de intrede van een functionele opsplitsing van de stad in aparte wijken voor wonen, werken en recreëren, werden in de Afrikaanse tegenhanger bevolkingsgroepen van elkaar gescheiden op basis van ras. Dit leidde tot de bouw van zelfvoorzienende (satelliet)wijken in de rand van de Afrikaanse steden. Omdat dit echter vaak gebeurde zonder de uitbouw van de gangbare publieke faciliteiten betekende dit een cruciale manipulatie van het originele zoneringsmodel en het achterliggende discours.

Na de onafhankelijkheid zien we paradoxaal genoeg een grote continuïteit in het gebruik van segregationistische stadsplanningvoorstellen, waarbij de raciale segregatie van de koloniale stad werd getransformeerd in een sociaal-economische logica van exclusie. Aan de hand van het voorbeeld van 'New Towns' in de periferie van London

en Parijs werd getracht niet alleen de illegale grondbezitters uit de centrumstad, maar ook de massa immigranten uit het binnenland definitief de toegang tot de stad te onttrekken. De periferie van de Afrikaanse stad werd echter meestal alleen op papier uitgewerkt waardoor de noodzakelijke mobiliteit tussen stad en periferie nooit werd gewaarborgd.

Dit gegeven, namelijk de grote discrepantie die blijkt te bestaan tussen het oorspronkelijke planningsvoorstel en de uiteindelijke implementatie op het terrein, brengt ons bij een laatste aandachtspunt. Immers, nergens anders dan in de Afrikaanse stad is zo duidelijk hoezeer de stad, gepresenteerd in stedenbouwkundige plannen voorgesteld door architecten, stadsplanners, technisch assistenten en 'consultants', veelal afkomstig uit het Westen, en de reële stad van elkaar verschillen. De gevolgen van deze oncomplete en gefragmenteerde implementatie van stadsplanningprojecten komt niet alleen tot uiting in de vaak belabberde en ontoereikende stadsinfrastructuur en -huisvesting in Afrikaanse steden. Ook de absolute segregatie voorgesteld in stadsplanningprojecten heeft zich hierdoor, fortuinlijk genoeg, nooit weten te realiseren waardoor de Afrikaanse stad veel meer nuances en gradaties in sociale mobiliteit vertoont dan oorspronkelijk bedacht. Niet enkel wijst dit op onvervulde ambities en dromen van planners en beleidsmakers, het toont ook de ontoereikendheid aan van het duale stadsmodel van zwart versus blank of arm versus rijk, en misschien zelfs van het westerse planningsmodel in het algemeen, dat door stadsplanners werd aangewend bij de vormgeving van de Afrikaanse stad.

De rol van lokale actoren in stadsplanning

Deze discrepantie tussen stadsplanningmodel en werkelijke morfologie van de Afrikaanse stad wijst op het cruciale belang van lokale actoren en factoren in de ruimtelijke vormgeving van de Afrikaanse stad, een aspect dat tot op heden erg weinig wordt uitgediept in de geschiedschrijving van de Afrikaanse stad en stedenbouw. Nochtans speelden lokale actoren en plaatselijke netwerken van kennisexpertise een cruciale rol bij de implementatie van stadsplanningprojecten in Afrika. Enerzijds zorgden interne debatten binnen de lokale planningsinstituten voor belangrijke transformaties en adaptaties van de geïmporbeerde stadsplanningprojecten. Anderzijds botsten deze stadsplanningvoorstellen ook op lokale realiteiten en belangen buiten het planningsapparaat, die op een bepaalde manier in rekening dienden gebracht te worden, waardoor de plannen vaak finaal een andere wending kregen. De rol van lokale actoren op en in het stadsplanningproces valt daardoor niet te negeren.

Uit eigen comparatief onderzoek, maar ook bijvoorbeeld dat van historica Odile Goerg, blijkt dat vaak grote tegenstrijdigheden in visies en opvattingen bestonden tussen lokale diensten van openbare werken en globale beleidsapparaten op centraal niveau of in het buitenland. Hierbij blijkt bovendien dat lokale planningdepartementen dikwijls andere Afrikaanse steden, en niet Parijs, London of Brussel, als model namen voor de concrete implementatie van planningsvoorstellen. Zo was het werk van Zuid-Afrikaanse gezondheidsexperten van cruciaal belang voor de vorming van het 'cordon sanitaire' in Kinshasa. Daarnaast werd bijvoorbeeld door de lokale dienst stadsplanning van Dar es Salaam niet alleen naar de buurlanden Kenya en Oeganda

gekeken, ook de planningspraktijk in India, meer bepaald in New Delhi, diende er als inspiratiebron. Tenslotte blijkt uit interne correspondenties dat de woningbouwprojecten in Dakar op vlak van maatvoering en technische detaillering sterk waren gebaseerd op deze in Belgisch Congo. We kunnen dus vaststellen dat zeker niet alleen de band moederland-kolonie of donor-ontwikkelingsland de Afrikaanse stad wist vorm te geven, maar dat ook transnationale netwerken van expertise, zoals deze van Zuid-Afrikaanse welzijnswerkers of Indische bouwpromotoren, van belang waren bij de vorming van de Afrikaanse stad.

Daarnaast is opmerkelijk welke rol de zogenaamde tussenfiguren of intermediaire bevolkingsgroepen (zoals Portugezen en Grieken in Kinshasa, Libanezen en Syriërs in Dakar of Indiërs en Arabieren in Dar es Salaam) innamen in de Afrikaanse stad, die vanaf haar oorsprong veel kosmopolitischer van karakter was dan vaak wordt voorgesteld. Door hun tussenpositie van *'both insider and outsider'*, met de woorden van Garth Andrew Myers, diepe integratie en economische belang in de Afrikaanse samenleving, wisten ze stadsplanningprojecten vaak een andere draai te geven. Bovendien waren zij vaak ook fysiek tussen de Afrikaanse en Europese wijken gelokaliseerd, waardoor zij een centrale positie innamen in het stadsweefsel. In Kinshasa vestigden Portugese en Griekse handelaars zich bijvoorbeeld in het *'cordon sanitaire'*, omdat ze daar toegang hadden tot zowel de Afrikaanse als Europese gemeenschap. Mede door hun toedoen functioneerde het *'cordon sanitaire'* daardoor nooit adequaat als buffer tussen de verschillende gemeenschappen, maar werd het zelfs eerder een plaats van ontmoeting. Dit werd nog versterkt toen de koloniale overheid besliste de publieke markt vanuit een zeker opportunisme naar deze scheidingszone te verhuizen. Onder druk van de Indische gemeenschap in Dar es Salaam werd dan weer een handelszone voor Aziaten geopend te midden van Kariakoo, een wijk die uitsluitend voor Afrikanen was opgericht. Deze handelszone zorgde ervoor dat zich op termijn ook vele Indische gezinnen in Kariakoo vestigden, hoewel dat officieel was verboden. Omdat deze tussenfiguren niet pasten binnen het duale model van de Afrikaanse samenleving dat werd aangewend binnen de (post)koloniale administratie, werden zij door het bestuur vaak over het hoofd gezien of getolereerd vanuit pragmatische overwegingen. Dit gaf hen meer speelruimte en zeggenschap dan de Afrikaanse bevolking, die voornamelijk door het gebruik van de stedelijke ruimte haar stempel wist te zetten op vorming van de Afrikaanse stad.

Hoewel in de klassieke geschiedschrijving van de Afrikaanse stad en stedenbouw de insteek van het export-model nog steeds een prominente rol inneemt, kunnen we ons door bovenstaande opmerkingen afvragen in hoeverre dit westerse stadsplanningmodel wel degelijk als model heeft gediend bij de ontwikkeling van de Afrikaanse stad. Gezien nog slechts weinig onderzoek is gebeurd, en zeker vanuit comparatief oogpunt, naar andere aspecten en factoren die de ruimtelijkheid van de Afrikaanse stad hebben bepaald dan de verspreiding van het westerse model, lijkt de tijd rijp voor een andere geschiedschrijving van de Afrikaanse stad, één voorbij het export-model.

Luce Beeckmans (luce.beeckmans@ugent.be) studeerde af als ingenieur-architect aan de Universiteit van Gent in 2005. Daarna werkte ze als architect en stedenbouwkundige bij Stéphane Beel Architecten. Sinds 2007 werkt ze als onderzoeksassistent aan de Universiteit van Groningen, waar ze een proefschrift voorbereidt over stadsplanning en segregatie in drie Afrikaanse steden (Kinshasa, Dar es Salaam en Dakar) tussen 1920 en 1980.

Literatuurselectie

- Bruno De Meulder (2000) Kuvuande Mbote. Een eeuw koloniale architectuur en stedenbouw in Kongo, Antwerpen: De Singel
- Catherine Coquery-Vidrovitch (2005) 'Introduction: African urban spaces: history and culture', in: Salm en Falola (eds.), African urban space in historical perspective, Rochester/Woodbridge
- Robert Freestone (2000) Urban Planning in a Changing World: The Twentieth Century Experience, New York: E & FN Spon
- Odile Goerg (1997) Pouvoir colonial, municipalités et espaces urbains, Conakry-Freetown, des années 1880 à 1914, Parijs
- Peter Hall (1988) Cities of Tomorrow. An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century (third edition), London: University College London
- Anthony King (2003) 'Writing Transnational Planning Histories', in: Joe Nasr, Mercedes Volait, URBANISM. Imported or exported? Native aspirations and foreign plans, Great Britain: Wiley-Academy
- Garth Andrew Myers (2003) Verandahs of power. Colonialism and space in urban Africa, Syracuse
- Joe Nasr & Mercedes Volait (eds.) (2005) URBANISM. Imported or exported? Native aspirations and foreign plans, Great Britain: Wiley-Academy
- Gwendolyn Wright (1991) The politics of design in French colonial urbanism, Chicago: The University of Chicago Press

De stadsrand van Kinshasa

AUTEURS Inge Wagemakers

FOTOGRAFIE Inge Wagemakers

Afrika is het continent met de snelst groeiende steden ter wereld. Ondanks het landelijke beeld dat velen van Afrika hebben, urbaniseert dit werelddeel in razende vaart. De strijd om – schaarse – goederen en diensten is vaak hard. De afwezigheid van een sterk regulerende overheid stimuleert het ontstaan van nieuwe en zeer diverse vormen van lokaal bestuur.

Kinshasa's exponentiële groei

Zoals vele Afrikaanse steden, kende ook Kinshasa – inmiddels miljoenenstad – in de DRC (Democratische Republiek Congo) gedurende de laatste decennia een enorme groei. Terwijl de stad begin jaren zeventig nog maar een miljoen inwoners telde, telt ze er vandaag – naar schatting – al acht miljoen. Deze enorme groei is merkbaar aan de dichte concentratie van inwoners, maar is nog meer te merken aan de enorme uitbreiding van de stad in oppervlakte. Verschillende gemeentes ontstonden spontaan gedurende de laatste vijftig jaar en tellen nu samen miljoenen inwoners. Deze laatst bijgegroeide gemeentes bevinden zich zogenaamd aan de 'rand' van de stad, maar maken er ondertussen qua oppervlakte en aantal inwoners al het grootste deel van uit. Toch is er nog steeds een groot verschil tussen het leven en de voorzieningen voor bewoners van deze gemeentes en dat van zij die in het 'oude' centrum wonen. Een formele of overheidsgestuurde stedelijke planning was afwezig bij het ontstaan van de recent bijgegroeide stadsdelen. Bijgevolg is er een gebrek aan allerlei publieke diensten en is de infrastructuur in deze stadsdelen ondermaats of afwezig. Echter, bij gebrek aan formeel overheidsbestuur en –voorzieningen, hebben lokale netwerken zich gevormd die het reële dagelijkse bestuur van goederen en diensten in de wijken bepalen. Vooral macht, strategische relaties en creativiteit van groot belang om toegang of controle te krijgen over goederen en diensten. Voor de hele DRC kunnen we spreken van een 'zwakke staat'. En hoewel de nieuw aangegroeide stadsdelen zich fysiek nog relatief dicht

bij de hoofdstedelijke, provinciale en nationale machtscentra in Kinshasa bevinden (alleszins toch in vergelijking met de rest van het land of met het platteland), is er in de nieuwe stadsdelen een opvallend gebrek aan staatsdiensten en zeer weinig impact van staatsinstituties. Dit wil echter niet zeggen dat de staat er afwezig of onzichtbaar is. Dit is overigens zo in het gehele land; nergens zie je zoveel overheidsagenten, moet je zoveel administratie, papieren en stempels passeren voor eender welke demarche als in Congo (zelfs om binnenlands te reizen heb je administratieve toestemming nodig). Echter, er is wel een algemeen gebrek aan een regulerend of dirigerend beleid van formele staatsinstanties.

vooral macht, strategische relaties en creativiteit zijn van groot belang om toegang of controle te krijgen over goederen en diensten

Om dit te illustreren, geven we in dit artikel concrete voorbeelden van Kimbanseke, de dichtst bevolkte gemeente in de 'rand' van Kinshasa. En als zeer concreet voorbeeld van lokaal bestuur binnen de relatief nieuwe urbane gebieden, beschrijven we kort hoe grond en eigendomsrechten er worden beheerd. Door de grote schaarste aan bouwgrond in de stad, staan de overblijvende landbouwgronden in deze randgemeentes namelijk extra onder druk. Door een gebrek aan overheidsbeleid omtrent stadsplanning, uit de strijd om land zich in vele concrete conflicten waarin lokale machtsverhoudingen en mechanismen van bestuur erg zichtbaar worden.

Mokali: groentetelers op hun veld

Lokaal bestuur en dienstverlening

Kimbanseke is een typisch relatief recent aangegroeid stadsdeel van Kinshasa. Wegens gebrek aan ruimte in wat vroeger officieel de stad of het stadscentrum was, is men in wat nu Kimbanseke is spontaan begonnen bouwen en wonen. Terwijl de gemeente vijftig jaar geleden nog niet bestond, is ze nu de dichtst bevolkte van de stad en telt ze nu al rond de één miljoen inwoners. Kimbanseke werd in 1968 officieel erkend als één van de ondertussen 24 gemeentes van Kinshasa. Uiteraard stonden er toen al huizen en bestond het stadsdeel in feite al wel. Maar, wetende dat de gemeente nu al rond de miljoen inwoners telt, kende ze een exponentiële groei.

Tijdens het spontaan ontstaan van de gemeente, en ook na haar erkenning in 1968, was er geen enkele formele of officiële stadsplanning van de overheid mee gemoeid. Een zogenaamd 'spontane urbanisatie' vond er plaats, waarbij allerlei traditionele chefs, administratieve ambtenaren en lokale politici of politieke partijen hun kans zagen om invloed uit te oefenen en er de nodige (particuliere) opbrengsten uit te halen. Dit maakt dat alle soorten actoren land hebben verkocht en verdeeld, zonder enige duidelijke regulering. De wetten die er bestaan rond de verkoop en aankoop van land, werden niet toegepast. Hoewel volgens de postkoloniale wet, enkel de overheidsinstantie 'service des affaires foncières' (administratieve dienst voor landzaken) het recht heeft om land te verdelen en te verkopen, ging het er in de realiteit dus heel anders aan toe.

Ook de openbare infrastructuur is er uitermate gebrekkig. In heel Kimbanseke (oppervlakte van 237,78 km²) zijn er slechts drie geasfalteerde wegen die in zeer slechte staat verkeren. Volgens Paideco (lokaal project van de Belgisch Technische Coöperatie) heeft slechts 12,16%

van Kimbansekese huishoudens een directe toegang tot stromend water in het eigen perceel en 70% geen aansluiting op het elektriciteitsnetwerk. Nochtans wonen zij allemaal in de hoofdstad van Congo. Mensen hebben toegang tot onderwijs en gezondheidszorg, maar de grote meerderheid van de scholen en gezondheidscentra in Kimbanseke zijn privé. Vaak worden deze ook gerund door particulieren zonder de juiste opleiding, wat maakt dat de kwaliteit dikwijls te wensen over laat. Deze niet-professionele vormen van dienstverlening kunnen blijven bestaan en een cliënteel lokken, aangezien er een gebrek is aan diensten. Daarenboven betalen cliënten over het algemeen veel voor hun dienstverlening, aangezien overheidssteun quasi onbestaande is. Ook formele arbeid is zeer schaars. Weer volgens Paideco zijn in Kimbanseke 60% van de inwoners ouder dan 18 jaar (en niet-studenten) werkloos. Activiteiten, apart van loondienst, die het meest worden uitgeoefend om een inkomen te verwerven, zijn kleinhandel, occasionele arbeid, landbouwactiviteiten en wederzijdse steun tussen families. Meestal combineren gezinnen verschillende activiteiten om te proberen de eindjes aan elkaar te knopen. Dit blijkt echter niet makkelijk, aangezien de meerderheid van de gezinnen slechts één maaltijd per dag kan voorschotelen.

Gezinnen in Kimbanseke leven duidelijk met erg schaarse middelen, en hebben weinig tot geen steun van de overheid of van formele overheidsdiensten. Het meest kostbare goed dat in Kimbanseke te vinden is, is land. Voor vele gezinnen is het bewerken van een stukje land voor groenteteelt een belangrijke bron van voedsel en inkomsten. Bijgevolg is de onderlinge strijd hevig om schaarse middelen zoals grond.

Mokali: Er worden steeds meer huizen op landbouwgrond gebouwd.

Prangende landconflicten in Kimbanseke

Een groot deel van wat nu Kimbanseke is, maakte vroeger (sinds de koloniale tijd en later) deel uit van de 'groene rand' rond Kinshasa, waar aan groenteteelt werd gedaan om de stad te voorzien van voedsel. Echter, door de grote bevolkingsaan groei en de mensen die steeds verder en verder in Kimbanseke zijn beginnen bouwen, werd die groene rand door de jaren heen almaar minder groen. Vandaag de dag bestaan er nog steeds officiële sites waar aan groenteteelt gedaan wordt, maar deze zijn nu veel kleiner dan pakweg 50 jaar geleden. Huizen werden en worden tot op de rand van de landbouwsites, en zelfs op de landbouwsites, gebouwd. Dit veroorzaakt grote conflicten tussen groentetelers en opkopers van grond.

vooral macht, strategische relaties en creativiteit zijn van groot belang om toegang of controle te krijgen over goederen en diensten

Wij deden onderzoek naar landconflicten op de site Mokali, één van de zes officiële landbouwsites van Kimbanseke. Officieel, volgens een staatsdecreet, is de grond van de site Mokali publiek land dat enkel voor landbouwkundige activiteiten kan worden gebruikt. De groentetelers die er werken, hebben exploitatierechten voor hun stuk land. Door het grote gebrek aan grond in Kinshasa, wordt het publieke en landbouwkundige karakter van de grond door bepaalde actoren echter

betwist. Terwijl de grond van de site Mokali officieel niet verkocht kan worden, behalve eventueel door de staat, gebeurt dit in de praktijk toch.

Vooraf jonge familieleden van de lokale traditionele chef betwisten het publieke karakter van de grond en nemen stukken land in om ze te verkopen aan potentiële bewoners. Op die manier wordt de site steeds minder en minder een landbouwsite. De jonge 'traditionele chefs' beroepen zich op een mengeling – en vooral een eigen (her)interpretatie – van zowel 'traditionele' als 'officiële' regels om hun acties te rechtvaardigen. De familie van de 'groupement Mikondo' waartoe zij behoren volgt bijvoorbeeld een matrilineair systeem, wat wil zeggen dat enkel diegenen die een link hebben met de traditionele chef via hun moeder enige aanspraak kunnen maken op traditionele of gewoonterechtelijke macht, en dat dan nog enkel en alleen met toestemming van de huidige traditionele chef. In de praktijk echter verwarren of vermengen de jongeren dit systeem met het systeem van het 'moderne' familierecht waarbij kinderen aanspraak kunnen maken op de (erfenis van de) bezittingen van hun ouders. Dit maakt dat de jongeren, ook diegenen die helemaal geen matrilineaire band hebben met de huidige traditionele chef, zichzelf de macht toe-eigenen om grond te beheren en te verkopen. Bijgevolg zijn er verschillende familieleden van de traditionele chef (die zelf te oud is om alles nog te overzien en te controleren) die grond verkopen in Kimbanseke, zonder enige centrale controle of onderlinge afspraken. Tegelijkertijd verantwoordt zij hun acties door te zeggen dat de grond van de site Mokali aan de traditionele chef toebehoort, aangezien de overheid de grond volgens hen enkel in 'bruikleen' kreeg maar nooit definitief kon bezitten. Dit druist echter in tegen een transactie van 1980 waarbij de

staat de grond formeel overnam van de toenmalige traditionele chef, en tegen de wet dat alle grond en ondergrond toebehoort aan de staat. Echter, vandaag de dag is er een volledig gebrek aan overheidsbeleid omtrent stadsplanning, inclusief wat betreft de stedelijke landbouw en haar landbouwsites, en is er ook geen enkele controle of bescherming van de staat voor de officiële landbouwsites. Conflicten spelen zich dus dagelijks af tussen familieleden van de traditionele chef en groentetelers die zich bedreigd voelen in hun landbouwactiviteiten. Strikt genomen, zijn de activiteiten van de zogenaamde traditionele chefs illegaal, aangezien ze publiek land niet zomaar kunnen opeisen en verkopen en ze bovendien geen aanspraak kunnen maken op enige traditionele autoriteit. Daarom beroepen de jonge zogenaamde traditionele chefs op de site Mokali zich op strategische relaties met staatsagenten om hun acties veilig te stellen. Ze geven stukken land of opbrengsten van verkoop van land aan staatsagenten in ruil voor bescherming.

Hier volgt een concreet voorbeeld: Een zogenaamde traditionele chef, die geen enkele matrilineaire link heeft met de huidige officiële traditionele chef van 'groupement Mikondo', hooguit een verre familieband via zijn vader, wordt beschermd door militairen via zijn connecties met hogere autoriteiten van het militair hof. Hij eigende zich al heel wat gronden toe op de site Mokali om ze te verkopen. Op een dag wilde een voormalig burgemeester zijn verkoopsactiviteiten stopzetten, om de landbouwsite van de gemeente te beschermen, via de arrestatie van de zogenaamde traditionele chef en enkele van 'zijn' militairen. Aangezien politie echter lager in rang staat dan militairen, moesten de burgemeester en de lokale politie de traditionele chef en zijn militairen onmiddellijk weer vrijlaten en moest de burgemeester zelf voor het militair hof verschijnen om zijn acties te verklaren.

In dit voorbeeld zien we goed dat een eenduidig overheidsbeleid afwezig is en dat individuele staatsactoren volledig apart en zelfs tegen elkaar in werken. Het beheer van land wordt dan ook volledig bepaald door strategische relaties en machtsverhoudingen, waarbij de kleine groentetelers zwak staan.

het zijn diegenen met de juiste strategische relaties die de controle tot bepaalde goederen en diensten in handen hebben

Groentetelers proberen hun landbouwgrond zo veel mogelijk te beschermen door hun grond continu te bewerken en zo een toe-eigening te vermijden. Echter, niet enkel de groentetelers maar ook de nieuwe bewoners die op de site komen wonen, bevinden zich in een zwakke positie. Ook zij moeten hun land zien te beschermen, aangezien verlaten of leeg land snel weer wordt ingepalmd voor verkoop. Bovendien zijn de mensen die op de site komen wonen vaak geen grondeigenaars maar enkel huurders van diegenen die de grond kochten. Grond wordt immers voornamelijk verkocht en gekocht voor speculatieve redenen, vanuit de veronderstelling dat de grondprijzen

ook in deze meer afgelegen en perifere delen van Kinshasa snel zullen stijgen.

We zien dus eigenlijk een strijd tussen basisnoden van minderbedeelden binnen de stad, die wordt 'gekaapt' door actoren die er een lucratieve zaak in zien. Er zijn de conflicterende belangen van enerzijds zij die een lege en betaalbare plek zoeken om te wonen in de stad, en anderzijds zij die aan landbouw doen om hun gezin te voeden. Deze strijd tussen minder gegoeden van de stad wordt handig gebruikt door beter geplaatste personen op zoek naar lucratief geldgewin (wat de speculatie op grond in de stad zeker is!).

Lokaal bestuur en een gefragmenteerde staat

Deze case van landconflicten op de site Mokali in Kimbanseke is een illustratie van hoe dagelijks bestuur in de nieuwe stadsdelen, waar formele instanties en een formeel beleid quasi afwezig zijn, wordt bepaald door lokale onderhandelingen tussen actoren. Daarbij zijn het diegenen met de juiste strategische relaties die de controle tot bepaalde goederen en diensten in handen hebben. Conflicten worden uitgevochten tussen verschillende lokale actoren, en zij die de beste contacten hebben zullen makkelijker hun gelijk halen. De officiële urbane structuren van overheidsadministraties en –instanties zijn in de perifere en relatief nieuwe stadsdelen ver te zoeken. Er bestaan officiële structuren, en overheidsagenten hebben hun formele rol, maar in de praktijk is er geen enkel officieel overheidsbeleid en handelen alle actoren – inclusief de overheidsagenten – volgens hun eigen goeddunken en eigen belangen. Deze belangen zijn ook belangrijk om te verdedigen, aangezien de middelen – in dit geval grond – heel schaars zijn.

Zolang een beleid van de overheid en een uitvoering van dat beleid uitblijven, zal de verdere groei van de stad en vooral het karakter van de stad en de mogelijkheden van de mensen die er wonen, zeer sterk bepaald worden door lokale machtsverhoudingen die al dan niet gunstig kunnen uitdraaien voor 'de kleine man of vrouw'.

Inge Wagemakers (inge.wagemakers@ua.ac.be) is als assistente verbonden aan het IOB, Instituut voor Ontwikkelingsbeleid- en Beheer, aan de Universiteit Antwerpen. In het kader van haar doctoraat doet ze onderzoek naar de expansie van de stad Kinshasa (in de DRC) en de gevolgen van die expansie voor lokaal bestuur en mensen hun levensomstandigheden in recent aange-groeide stadsdelen.

Literatuurselectie

Muketa, J.F. (2008) Kinshasa, d'un quartier à l'autre, Paris, L'Harmattan.
Nzuzi, F.L. (2008) Kinshasa : Ville et Environnement, Paris, L'Harmattan.
Wagemakers, I., Makangu Diki, O., De Herdt, T. (2010) "Lutte foncière dans la ville : gouvernance de la terre agricole urbaine à Kinshasa", in : S. Marysse, F. Reyntjens, S. Vandeginste (eds.) L'Afrique des Grands Lacs, Annuaire 2009-2010, Paris, L'Harmattan, pp.175-200.

Acties voor Kaapse woningnood

AUTEURS Rosalie de Bruijn en Vincent van der Maaden

FOTOGRAFIE Rosalie de Bruijn

De vraag naar huisvesting in Kaapstad overstijgt drastisch het aanbod. Om zich te verzekeren van een dak boven hun hoofd gebruiken woningzoekenden alternatieve strategieën zoals het kraken van leegstaande panden, bekend als "doorkicking", of stichten nieuwe krottenwijken op braakliggende stukken grond. Sociale bewegingen staan deze groepen bij in hun strijd voor betere huisvesting.

Kaapstad is een stad met grote contrasten. Het apartheidsregime dat Zuid-Afrika beheerste tussen 1948 en 1990 (her)lokaliseerde de bevolking volgens ras in strikt gescheiden buurten. De nederzettingen voor niet-blanken lagen vaak ver van de stad, waren slecht bereikbaar en werden afgeschermd door een hek of snelweg. Dit tezamen met de lage investeringen in deze gebieden, maakte het economisch toekomstperspectief voor de bevolking erg somber. Veel gebieden raakte in een negatieve spiraal en werden uiteindelijk onleefbaar. Sinds het eind van de vorige eeuw is van apartheid geen sprake meer, maar de sociale structuur van toen is nu nog overal zichtbaar. Beleidsmakers hebben de gecompliceerde opdracht om de bestaande stad weer leefbaar te maken. Deze al lastige opgave wordt verder bemoeilijkt doordat de bevolking van Kaapstad maar blijft groeien. Dit artikel legt de knelpunten omtrent huisvesting bloot en illustreert hoe de buurtbewoners reageren.

Lay-out van de stad

Binnen het stedelijke gebied van Kaapstad zijn er duidelijke grenzen zichtbaar: veel bevolkingsgroepen wonen gescheiden van elkaar en ook de voorzieningen zijn oneerlijk over de stad verdeeld. De dynamiek van de stad kan dus per wijk erg verschillen. Het centrum en de aanliggende woonwijken rond de beroemde Tafelberg worden vooral gebruikt door de blanke bevolking van Kaapstad. Zij vinden hier werkgelegenheid, ruime woonwijken en een uitgebreide keuze aan voorzieningen. De

arme bevolkingsgroepen wonen ver buiten het centrum, in de schaduw van de Tafelberg. Daar liggen de Cape Flats, een onvruchtbaar gebied waar jarenlang weinig interesse voor was. Wijken gelegen in de Cape Flats zijn nog steeds slecht bereikbaar met het openbaar vervoer en soms is de afstand tot het centrum meer dan 30 kilometer. Tijdens het apartheidsregime was dit de plek waar de onderdrukte bevolking een woning kreeg toegewezen en tot op de dag van vandaag is dit het gebied waar de zwarte en gekleurde bevolking leeft. Veel van hen proberen dagelijks hun geluk te beproeven in het centrum van de stad, maar de kosten voor het vervoer zijn voor sommigen al niet meer op te brengen. De internationale luchthaven van Kaapstad is ook gelegen in de Cape Flats waardoor de snelweg naar het centrum doorheen de uitgestrekte zone van 'townships' loopt. Langs de snelweg richting het centrum zijn veel wijken opgeknapt of aan het zicht onttrokken door omheining, maar daarachter wonen nog honderdduizenden mensen. In het centrum is uiteindelijk weinig te merken van de enorme stad 'achter de Tafelberg'. Vergelijkbare scheidingslijnen zijn typerend geworden voor Zuid-Afrikaanse metropolen.

Elk jaar komen er grote groepen migranten naar de stad met de hoop op een beter leven

Verstedelijking

Kaapstad heeft de afgelopen decennia een sterke bevolkingsgroei doorgemaakt. Vanaf 1950 is de bevolking verviervoudigd tot ruim 3 miljoen inwoners. Elk jaar komen er grote groepen migranten uit Zuid-Afrika en omliggende landen naar de stad met de hoop op een beter leven. De groei van deze migranten concentreert zich vooral in de perifere arme delen van de stad, voornamelijk in de Cape Flats. Deze

demonstratie Delft AEC

migranten hebben vaak familie of kennissen in de Cape Flats wonen waar zij na aankomst tijdelijk onderdak krijgen. Uiteindelijk bouwen ze vaak zelf een woning voor de lange termijn. Daarbij hebben ze de keuze tussen twee opties. De eerste optie is een krot in de achtertuin bouwen. Deze groep migranten wordt 'backyarders' genoemd. De andere optie is om een krot te bouwen op de onbewoonbare gebieden zoals laag gelegen gebieden die overstroomden tijdens zware regenbuien. Dit zijn de informele krottenwijken van de stad. Vaak wordt er gekozen voor de 'backyard' omdat dit veiliger is en toegang biedt tot water en riolering.

In totaal wonen er in de Cape Flats ruim 2 miljoen mensen. Precieze aantallen zijn niet beschikbaar omdat veel mensen in informele woningen wonen - zoals 'backyarders' - en niet geregistreerd zijn. Een telling van de gemeente op basis van luchtfoto's uit januari 2007 wees uit dat er in totaal 108.889 woningen waren in de informele krottenwijken van de stad, meer dan 10% van de totale woningvoorraad. Betrouwbare cijfers over de bevolking van Zuid-Afrika zullen pas in maart 2013 beschikbaar zijn. Dan zullen de uitkomsten van de volkstelling van dit jaar bekend worden, ruim 12 jaar na de vorige.

Huizen crisis in Kaapstad

Het nationale huizentekort wordt geschat op 3 miljoen woningen. Met de realisatie van 265.000 woningen per jaar door de overheid zal het

nog vele jaren duren om het huidige tekort op te lossen en daarbij is de groei van de woningvraag nog niet meegerekend. Voor Kaapstad wordt het huizentekort op 400.000 woningen geschat. Dit aantal groeit jaarlijks met ongeveer 23.000 vanwege migratie en natuurlijke groei. Om al deze woningzoekenden te registreren zijn er wachtlijsten opgesteld, maar deze registratie methode is niet te vergelijken met de Nederlandse of Belgische sociale woningbouw. In Kaapstad is het voor woningzoekenden erg onduidelijk hoe hoog zij op de wachtlijst staan en wanneer zij een woning krijgen toegewezen.

in de voormalige kleedkamers van het Athlone stadion zijn zes wooneenheden gemaakt

Net als op nationaal niveau, worden er in Kaapstad te weinig woningen gerealiseerd om het tekort terug te dringen. In 2008 zijn er 9.576 huizen opgeleverd. Met dit tempo van oplevering neemt het huizentekort van de stad toe met 14.000 per jaar. Let wel, dit is het geregistreerde tekort. Wanneer de vraag van 'onzichtbare groepen' zoals 'backyarders' wordt meegenomen, zal het woningtekort nog groter

zijn. Op dit moment heeft namelijk gemiddeld 7 van de 10 huishoudens een familie in hun tuin wonen. De verwachting is dat dit nog verder zal toenemen naar twee families in elke tuin binnen 10 jaar. Uit eigen onderzoek in 2009 in de formele 'township' Delft South is er blijk van verdichting. Alleen al van de woningen die in 2000 zijn opgeleverd, blijkt 89% in 2009 een 'backyard' woning te hebben. De vele backyard woningen zorgen ervoor dat er een toenemende druk ontstaat op de ruimte, voorzieningen en veiligheid. De leefbaarheid van bestaande wijken staat zelfs op het punt te bezwijken onder deze druk.

Ondanks dat er duidelijk sprake is van een huizen crisis in Zuid-Afrika, wordt maar 1,5 procent van het nationale budget besteed aan huisvesting vergeleken met 5 procent dat uitgegeven wordt in de meeste andere ontwikkelingslanden.

Onrust in de stad

Sinds de afschaffing van de apartheid zijn er veel inspanningen gedaan op het gebied van huisvesting, maar van een zichtbare verbetering is geen sprake. Hoewel vele ambitieuze programma's zijn opgezet om in een korte periode niet alleen nationaal 1 miljoen huizen te bouwen maar ook om achtergestelde wijken van voorzieningen te voorzien, is dit niet gerealiseerd. De overgang van een sociaal naar een neoliberal beleid zorgde ervoor dat basisvoorzieningen zoals huisvesting die voorheen onder de verantwoordelijkheden van de overheid vielen, tegenwoordig vooral door particuliere bedrijven worden verzorgd. Deze transitie heeft verschillende spanningen teweeg gebracht onder andere op vlak van water- en elektriciteitsvoorziening. Jarenlang waren deze voorzieningen gratis beschikbaar voor de armste groepen van de samenleving, maar deze voorzieningen zijn langzamerhand door de overheid geprivatiseerd. Dit betekent dat in steeds meer bestaande en nieuwe woongebieden in de Cape Flats 'prepaid' voorzieningen worden geïnstalleerd, oftewel systemen waarbij bewoners vouchers moeten kopen om directe toegang tot deze voorzieningen te krijgen. Dit heeft ervoor gezorgd dat de prijzen voor water, elektriciteit en huur gevoelig verhoogd zijn. Als gevolg hiervan kunnen veel arme huishoudens de kosten niet meer opbrengen en worden zij vaak afgesloten van water en elektriciteit en soms zelfs uit hun huis gezet. Dit heeft geleid tot grote onvrede onder de bevolking van de Cape Flats.

'Grassroots' acties voor huisvesting

Om de huisvestingsproblematiek en beperkte toegang tot basisvoorzieningen weer hoog op de politieke agenda te krijgen, zijn er vanaf het jaar 2000 vele sociale bewegingen en actiegroepen opgericht. Sociale bewegingen en wijkcomités roepen om alternatieven. Zij pleiten voor een samenleving waarin burgers die een huis bezitten niet angstig hoeven te zijn voor ontruiming en afsluitingen van basisvoorzieningen. Daarnaast pleiten zij voor het ontwikkelen van gebieden waarin mensen al generaties lang wonen, in plaats van groepen mensen te verplaatsen naar nieuwbouwprojecten aan de rand van de stad, ver weg van hun sociale netwerken, werkgelegenheid en goede scholen. Tot slot pleiten zij voor erkenning van hun mensenrechten en voor het waarmaken van eeuwige beloftes van politici om huisvesting in de nabije toekomst te realiseren. Een voorbeeld hiervan is de Western Cape Anti-Eviction Campaign (AEC) in Kaapstad. Deze sociale beweging zet zich in om

bewoners van de Cape Flats bij te staan in hun strijd tegen ontruiming. In de jaren dat deze beweging actief is, heeft zij veel gezinnen bijgestaan in de strijd voor hun 'thuis' door middel van juridische hulp, informatieve bijeenkomsten, massaprotesten en directe acties bijgestaan. Een veelvoorkomende ingreep van de AEC is het kraken van woningen van families die zijn uitgezet. Vaak worden dan ook illegaal de basisvoorzieningen weer aangesloten.

Het heft in eigen hand nemen

Door de enorme huizen crisis zoeken sommigen groepen mensen naar alternatieve woonvormen zoals de 'backyarders'. Een veel gebruikte tactiek is het kraken van leegstaande panden. Een voorbeeld hiervan is een oud schoolgebouw in het district Athlone dat door 366 'backyarders' in beslag is genomen en daarna is omgevormd tot woningen. Enkele straten daar vandaan zijn zes families in de voormalige kleedkamers van het Athlone stadion getrokken en hebben zij hier zes wooneenheden van gemaakt. Alhoewel deze oude gebouwen voorzien zijn van stromend water en riolering, ontbreekt er elektriciteit en leven gezinnen veelal gezamenlijk in een ruimte, zonder enige vorm van privacy. Er bestaat in Kaapstad zelfs een groep die 'doorkickers' wordt genoemd en die nieuwbouw woningen kraakt om snel aan huisvesting te komen.

Een ander voorbeeld om aan huisvesting in de buurt van voorzieningen te komen is om een leeg stuk grond dat toebehoort aan de gemeente te bezetten en daar illegaal krotten op te bouwen. De personen die dit proberen komen uit overvolle 'townships' waar geen ruimte meer is om een krot op het erf van een ander te bouwen. Omdat er geen alternatieven zijn, gaan deze personen over tot de bezettingen van land, of 'land invasies', zoals de overheid het noemt. Door het ontbreken aan alternatieven is dit soms de enige uitkomst voor families.

Als een stuk land eenmaal bezet is, mag de overheid deze 'squatters' niet zomaar ontruimen. Hoewel deze krakers via de wet beschermd worden tegen illegale ontruiming, oftewel ontruiming zonder de groepen alvorens te informeren en zonder eerlijk proces, worden deze land invasies momenteel hard aangepakt door de overheid. Speciale 'anti-land invasie' eenheden worden ingezet om lege percelen 24/7 te controleren en zodoende landinvasies te voorkomen. Als landinvasies desondanks hebben plaatsgevonden nemen deze eenheden juridische maatregelen en worden pogingen tot uitbreiding van de krottenwijk hard neergeslagen. Nieuwe krotten worden vernield, mensen gearresteerd en anderen weer terug geplaatst naar waar zij vandaan kwamen. Met dit beleid probeert de stad te voorkomen dat nieuwe krottenwijken verschijnen. De gemeente ziet landinvasies als een overtreding van de wet en als illegale acties om bovenaan de wachtlijst voor huisvesting te komen. Reeds gebouwde krotten mogen namelijk niet zomaar ontruimd worden zonder alternatieve huisvesting aan de daklozen bewoners te bieden.

Conclusies

Met 400.000 nieuwe woningen zijn de problemen van de bewoners in de Cape Flats nog niet opgelost. Wanneer zij na jaren te hebben gewacht een nieuwbouwhuis mogen betrekken, ervaren zij nog vele problemen. Deze huizen liggen soms wel 35 kilometer van het centrum,

Nieuwbouw woningen in Delft, aan de rand van de stad

ver weg van werkgelegenheid en diverse voorzieningen. Vanwege de beperkte financiële middelen van de bewoners van deze nieuwbouwwijken is het lastig om deze grote afstanden te overbruggen en in hun dagelijks levensonderhoud te kunnen voorzien. Daarnaast is ook in deze nieuwe wijken sprake van veel criminaliteit. De droom van het bezitten van een huis en het hebben van een beter bestaan staat ver weg van de harde realiteit in Kaapstad.

In onze visie staat de overheid te ver van de bewoners vandaan en is het beleid dat zij voeren niet duurzaam. Gemeenschappen zouden gestimuleerd moeten worden om hun eigen woonomgeving te ontwikkelen tot een duurzame leefomgeving. Voorwaarde hiervoor is wel dat de overheid basisvoorzieningen levert en grond beschikbaar stelt. Het toekomstige huisvestingsbeleid moet zich dus niet alleen richten op kale woningbouw, maar moet allesomvattend zijn en gerealiseerd worden in samenwerking met de buurtbewoners.

Rosalie de Bruijn (rosaliedebruijn@msn.com) is recentelijk afgestudeerd in de Sociale Geografie aan de Graduate School for Social Sciences en Vincent van der Maaden (Vincent.vanderMaaden@student.uva.nl) is Master student Sociale Geografie aan de Universiteit van Amsterdam en Aardrijkskundeleraar.

Dit artikel is gebaseerd op veldwerk dat beiden voor hun afstudeeronderzoek hebben verricht in 2009 en 2010. Tot slot is hier ook een woord van dank aan Ellen Van Hoek op zijn plaats, aangezien dit artikel mede gebaseerd is op onderzoek dat zij verricht heeft binnen MOSI-T.

Literatuurselectie

Anti-Eviction Campaign Western Cape (2008) About Us. Beschikbaar via: <http://antieviction.org.za/about-us/>

Legassick, M. (2008) Western Cape Housing Crisis: Writings on Joe Slovo and Delft, A Western Cape Anti-Eviction Campaign and Socialist Alternative publication. pp. 1-47. Beschikbaar via: http://westerncapeantieviction.files.wordpress.com/2008/03/joeslovo_delft-leggassick.pdf

Lemanski, C., 2009, Augmented informality: South Africa's backyard dwellings as a by-product of formal housing policies, Habitat International, 33.4, pp 472-484.

Lemanski, C. en S. Oldfield (2009) Parallel Claims and Polar Responses? Gated Communities and Land Invasions in a Southern City: Polarised State Responses, Environment and Planning A, 41(3): pp 634-648.

Oldfield, S. and, K. Stokke (2004) Building unity in diversity: Social movement activism in the Western Cape Anti-Eviction Campaign. Beschikbaar via: <http://www.nu.ac.za/ccs/files/Oldfield%20&%20Stokke%20WCAEC%20Research%20Report.pdf>

De slop op de schop

AUTEURS Wouter Bervoets en Maarten Loopmans

FOTOGRAFIE Wouter Bervoets

De groei van Afrikaanse steden lijkt onlosmakelijk verbonden te zijn met de ontwikkeling van informele nederzettingen. De voorbije decennia werden voor de problematiek van deze informele nederzettingen reeds verschillende strategieën ontwikkeld. Eén van de meer radicale strategieën met belangrijke maatschappelijke gevolgen wordt vandaag toegepast in Ouagadougou, Burkina Faso.

In het Westers ontwikkelingsbeleid voor Afrika neemt de aandacht voor steden toe. Verstedelijking is één van de voornaamste aandachtspunten in de structurele aanpassingsprogramma's van het IMF en de Wereldbank. Het wordt tegelijk als kwaal en oplossing beschouwd. Enerzijds is verstedelijking een motor van economische ontwikkeling; anderzijds brengt het de ontwikkeling van informele nederzettingen en de daarmee verbonden problemen (lage woonkwaliteit, ondermaatse voorzieningen, druk op het milieu, informele activiteiten, etc.) met zich mee. Stedelijke overheden in Afrika worden aangespoord om deze problemen met meer daadkracht aan te pakken. Eén van de meest radicale voorbeelden van zo'n krachtdadige aanpak is deze in Ouagadougou, hoofdstad van Burkina Faso.

Ouagadougou is explosief gegroeid. In 1960 was het nog een kleine stad van 60.000 inwoners, in 2008 telde de stad 1,4 stedelingen en voor 2025 worden er 4,5 miljoen inwoners verwacht. Tot de jaren '80 was deze bevolkingsgroei in de eerste plaats het resultaat van plattelandsmigratie, terwijl ze vandaag voornamelijk een gevolg is van natuurlijke stadsgroei. De sterke bevolkingstoename vertaalt zich in uitgestrekte informele nederzettingen in de periferie van de stad, die sinds de jaren '80 tot nu door middel van grootschalige verkavelingsoperaties aangepakt worden. De voorbije jaren kende Burkina Faso belangrijke omwentelingen waaronder politieke decentralisering en economische liberalisering. Binnen deze gewijzigde context leidt de voortzetting van de verkavelingsoperaties tot massale vastgoedspecula-

tie en ongecontroleerde stadsgroei.

Steunend op intensief veldwerk (interviews, kartering en participerende observatie) brachten we de ruimtelijke, sociale en economische impact van deze verkavelingsoperaties in kaart. Hiervoor werden vier naburige, doch zeer verschillende stadsfragmenten (Fig. 1) in de oostelijke stadsrand geselecteerd: de verkavelde wijken Dassasgho (verkaveld in 1987) en Nioko I (verkaveld in 2003) en de informele nederzettingen Goundryn (verkavelingsoperatie in voorbereiding) en Signonghin (verkavelingsoperatie in voorbereiding).

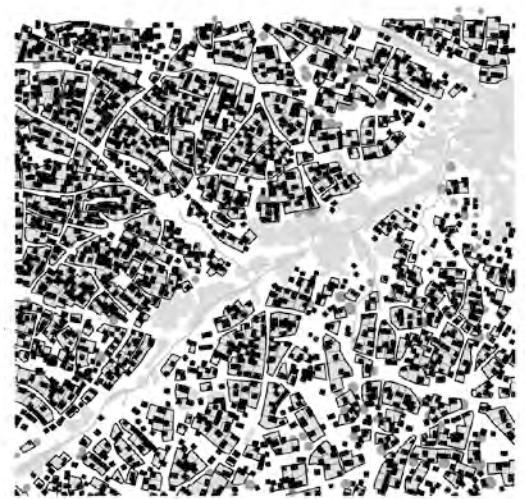
Stadsgroei en de verkavelingsmethode

Met de kolonisatie aan het einde van de 19de eeuw van Burkina Faso werd Ouagadougou één van de belangrijkste koloniale administratieve centra in Frans West-Afrika. De bevolking groeide gestaag en tussen 1932 en 1958 werden de organisch gegroeide centrale stadswijken herverkaveld volgens rastermodel tot woonzones voor de kolonialen en belangrijke overheidsfunctionarissen. De kolonisatie en verstedelijking introduceerden ook het concept van private eigendom, althans in de herverkavelde stedelijke wijken. Elders bleef het traditioneel systeem van collectief beheer door de dorpschef behouden. Op 5 augustus 1960 werd Opper-Volta onafhankelijk. De bevolking van Ouagadougou nam vanaf dan sterk toe, maar stadsplanning was geen prioriteit. De productie van officiële percelen was ontoereikend en inwijkelingen verwierven volgens de lokale traditie het gebruiksrecht over een stuk grond bij de lokale dorpschefs. Deze ongecontroleerde instroom leidde tot uitgestrekte informele nederzettingen in de stadsrand.

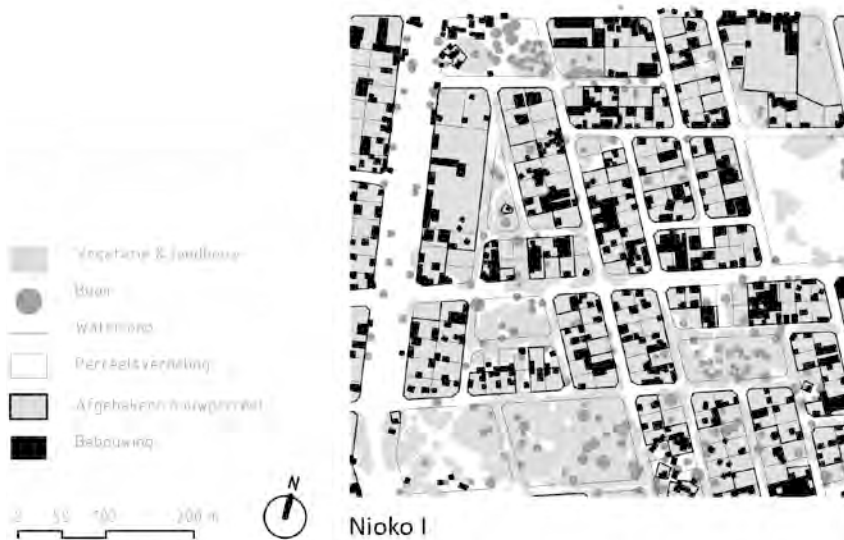
In de jaren '70 gingen internationale spelers zich mengen in het debat en de Verenigde Naties stelden 'slum upgrading' voor als strategie voor de informele nederzettingen. Deze aanpak bestond uit de verbetering van de levensomstandigheden door de aanleg van basisinfrastructuur met maximaal behoud van de organisch gegroeide ruimtelijke structuur en woningen. De lokale overheid was echter niet akkoord: men eiste eerst een overkoepelend Masterplan voor de stad en bovendien

Signonghin

Goudryn

Dassasgho

Vier wijkfragmenten in een verschillende fase van het verkavelingsproces

verkozen zij een voortzetting van het koloniale stadsraster omdat dit de aanleg van basisinfrastructuur zou vergemakkelijken. Daarop werd de vakgroep Planologie van de Universiteit van Amsterdam om assistentie gevraagd. Zij hielpen bij de voorbereiding van een Masterplan voor Ouagadougou en bij de participatie van de betrokken huishoudens en traditionele leiders in de meest gewenste vormgeving en aanpak voor de ruimtelijke herinrichting van de informele nederzettingen. Vier herinrichtingsopties werden gepresenteerd aan de bevolking, elk met een verschillende graad van afbraakwerken. De variant met herstructurering volgens rastermodel, die praktisch de totale afbraak en heropbouw van een wijk impliceerde, werd door de meerderheid van de bewoners gekozen. De wijkbewoners motiveerden hun keuze als de eerlijkste methode waarbij elke bewoner een identiek perceel zou krijgen. Een andere verklaring is dat het rastermodel als moderner werd beschouwd en een perceel in een dergelijke wijk een stap vooruit betekent voor de wijkbewoners. Op basis van de resultaten van de bewonersbevraging werd een verkavelingmethode volgens rastermodel ontwikkeld waarbij prioriteit werd gegeven aan de toekenning van eigendomstitels en pas in een tweede fase, als de wijkbewoners kapitaalkrachtiger zouden worden, zou er ook in basisinfrastructuur geïnvesteerd worden. De rol van de overheid beperkte zich tot het

uitzetten van de percelen door landmeters, terwijl de bewoners nadien zelf verantwoordelijk waren voor de verplaatsing van hun woningen en het vrijmaken van de ruimte voor infrastructuur.

Op 4 augustus 1983 greep Kapitein Thomas Sankara de macht en tijdens zijn Marxistisch geïnspireerd bewind werd de verkavelingmethode voor het eerst op grote schaal toegepast. Met Thomas Sankara werd een stadspolitiek ingezet waarin de strijd tegen de feodale machtsstructuren, grootgrondbezitters, vastgoedspeculatie, informele nederzettingen en woononzekerheid centraal stond. Nieuwe wetgeving – 'La Réorganisation Agricole et Foncière' - nationaliseerde alle gronden en private eigendom beperkte zich vanaf dan tot de opstellen met recht van vruchtgebruik op de grond. Tussen 1983 en 1985 werden 60.000 percelen gecreëerd en daalde het aandeel informele nederzettingen van 71 tot 19% van de stadsoppervlakte. Controle vanuit de overheid op de illegale doorverkoop van percelen in de verkavelde informele nederzettingen in combinatie met eigendomsrechten beperkt tot vruchtgebruik voorkwam grootschalige vastgoedspeculatie.

Aan deze revolutionaire periode kwam een einde toen in oktober 1987 Blaise Compaoré, Sankara's toenmalige rechterhand en Burkina Faso's president tot op vandaag, de macht overnam. Het aantal verkavelingsoperaties werd sterk verminderd, maar de bevolking van Ouagadougou

bleef ondertussen wel toenemen: nieuwe informele nederzettingen waren het gevolg. In 1991 werd door de Wereldbank een Structureel Aanpassingsprogramma uitgewerkt waarin politieke decentralisering en economische liberalisering centraal stonden. Onder druk van de Wereldbank werd Sankara's bijzondere eigendomswetgeving aangepast: sinds 1991 is het opnieuw mogelijk om bebouwde percelen officieel door te verkopen en de herziening van 1996 laat ook de verkoop van onbebouwde percelen toe. Met deze herzieningen werd grondeigendom opnieuw geprivatiseerd en in deze gewijzigde politieke en economische context leidt de voortzetting van de verkavelingoperaties op schaal van de stad tot massale vastgoedspeculatie en ongecontroleerde stadsgroei.

speculanten vestigen zich in de aanloop naar een verkavelingoperatie in de informele nederzettingen om zoveel mogelijk percelen te worden toegewezen

Spanningen omtrent verkavelingoperaties

De bewoners van informele nederzettingen vormen zeker geen homogene groep. Een wijk wordt gedeeld door autochtone bewoners, inwijkelingen uit stad en platteland, huurders, speculanten, etc. Zij hebben heel verschillende belangen en in de aanloop naar een verkavelingoperatie zijn onderlinge conflicten onvermijdelijk. Een eerste belangrijk conflict speelt zich af binnen de autochtone landbouwerspopulatie van de perifere dorpskernen. Zij speculeren op de toekomstige verkaveling van hun familiegronden door de verkoop van percelen aan inwijkelingen afkomstig uit stad of platteland. Met de verkaveling in het vooruitzicht brokkelt het gezag van de ouderlingen en dorpschef af. Tegen de traditie in gaat de jongere generatie zelf over tot de verkoop van familiegronden aan inwijkelingen. Zelfs gronden die buiten de eigen familiegrenzen vallen worden verkocht, wat niet alleen tot conflicten leidt tussen de verschillende generaties binnen één familie, maar ook tussen families onderling. Als gevolg van dubbelzinnigheden bij de toekenningsvoorwaarden voor percelen bij verkaveling ontstaan er ook spanningen tussen autochtone en ingeweken bewoners. Hoewel tijdens de revolutie een einde gemaakt werd aan de traditionele eigendomsstructuren, sluimert het traditioneel systeem toch nog door in de verkavelingoperaties door enkele bijzondere voorrechten voor de autochtone bevolking. Zo ligt de minimumleeftijd voor de toekenning van een perceel voor hen op vijftien jaar in plaats van de gebruikelijke achttien jaar en ook de financiële contributies die men betaalt om een perceel toegewezen te krijgen liggen lager. Maar het belangrijkste voorrecht is dat de autochtone bewoners prioritair recht hebben op een perceel en eventueel ook recht hebben op extra percelen ter compensatie van het verlies aan landbouwgrond. In de aanloop naar de verkaveling leidt dit vaak tot spanningen met de inwijkelingen die reeds lange tijd in het

dorp wonen en het lokale dorpshoofd volgens de traditie ook betaald hebben voor hun perceel. Deze inwijkelingen claimen, zoals een bewoner van de informele wijk Signonghin - die voorbereid wordt voor verkaveling - aangeeft, dezelfde rechten als de autochtonen bij de verkaveling: "In het geval van verkaveling zouden wij ook zeker een perceel moeten krijgen. Wij wonen hier nu reeds zolang dat we deel uitmaken van het dorp, wij zijn kinderen van hier geworden." Een andere bewoner stelt dat de autochtone bevolking haar macht in de commissies bevoegd voor de perceeltoewijzigingen misbruikt: "De autochtone bewoners hebben teveel macht over de nieuwkomers bij de toekenning van de percelen (...) mensen die elkaar niet kunnen uitstaan zorgen ervoor dat de anderen geen perceel krijgen. Kijk naar Nioko (aanpalende wijk die reeds verkaveld werd), daar heb je autochtonen die vroeger enkel een fiets hadden, maar nu reeds een villa hebben gebouwd. Er wordt dus ook veel gesjoemeld." In de wijk Signonghin hebben de inwijkelingen een bewonerscomité opgericht dat alle wijkbewoners oplistte om de kansen op een perceel bij een toekomstige verkavelingoperatie te vergroten.

Ten slotte ontstaan er ook conflicten tussen inwijkelingen en speculanten. Speculanten vestigen zich in de aanloop naar een verkavelingoperatie in de informele nederzettingen om zoveel mogelijk percelen te worden toegewezen. Zij kunnen die later immers met winst doorverkopen. Om kans te maken op een perceel is registratie tijdens de aan de verkaveling voorafgaande volkstelling cruciaal. Speculanten anticiperen hierop door de bouw van meerdere, onbewoonde of door stromannen bewoonde woningen. De wetgeving stelt wel dat iedere bewoner van Ouagadougou slechts recht heeft op één perceel, maar vaak wordt de naam van familieleden geleend waardoor deze eis kan worden omzeild. De overheid beschikt ook niet over de middelen en gedetailleerde eigendomsregisters om na te gaan wie al dan niet reeds over een perceel beschikt. Het aantal percelen voorzien in de verkavelingsprojecten ligt door de grote perceeloppervlaktes en de voor infrastructuur gereserveerde ruimte vaak lager dan het aantal huishoudens in de informele nederzetting. Voor de inwijkelingen neemt met elke bijkomende speculant in de wijk de kans op een perceel af, zeker als die speculanten ook nog eens over de nodige financiële middelen beschikken om zich in de gunst te werken van de toewijzingscommissies. In de informele nederzetting Goudryn, waar tijdens onze aanwezigheid een verkavelingsoperatie in voorbereiding was, heerste bij sommige bewoners dan ook grote onzekerheid over wat de toekomst zou brengen: "We wachten nu al drie jaar na de volkstelling, maar we weten nog niet waar ons perceel zich zal bevinden (...) Het enige dat we weten is dat er niet voldoende percelen zijn voor iedereen (...) misschien geven ze ons perceel wel aan iemand met meer geld uit de wijk, maar die hier niet echt woont en dan zullen ze hier op een mooie dag staan met hun bulldozers om ons weg te jagen."

Sociale en economische impact

Het aantal percelen in de verkavelingsprojecten is beperkt. Met de verkavelingoperaties dient dan ook steeds een deel van de oorspronkelijke bewoners de wijk te verlaten. Huurders en mensen die gratis wonen, worden per definitie niet geregistreerd voor een verkaveling, en vallen achteraf dan ook uit de boot. Bovendien zal een groot aantal

2a: Informele nederzetting Signonghin

2b: Informele nederzetting Goudryn

2c: Verkavelde wijk Nioko

2d: Verkavelde wijk Dassasgho

geregistreerde wijkbewoners geen perceel krijgen en worden sommige percelen aan twee families tegelijk toegekend. Een bewoner van de verkavelde wijk Nioko, wiens woning in het midden van een straat stond, wachtte jaren na de verkavelingoperatie nog steeds vruchteloos op een perceel: "Wij wonen hier sinds 1997, maar wij hebben bij de verkaveling (in 2003) geen perceel toegewezen gekregen. Het gemeentebestuur heeft ons laten weten dat onze aanvraag verkeerd geadresseerd was. We proberen meer uitleg te krijgen, maar het heeft tot nu nog niets opgeleverd (...) als we geen perceel krijgen, dan zijn we verplicht te verhuizen". De weinig transparante toekenningsprocedure en wijdverspreide corruptie liggen vaak aan de basis van dergelijke mistoestanden. Vooral de maatschappelijk zwaksten worden zo verdrongen, en dit wordt nog erger na verkaveling. De meest achtergestelde gezinnen beschikken immers vaak niet over de financiële middelen om de belasting op het vruchtgebruik te betalen, noch om hun percelen binnen de 5 jaar te bebouwen zoals de wet voorschrijft. Deze gezinnen verkopen noodgedwongen hun perceel aan kapitaalcrachtigere gezinnen voor de bouw van een villa of aan investeerders voor de bouw van huurwoningen. Na verkaveling evolueren de informele nederzettingen tot villawijken voor de middenklasse. De oorspronkelijke wijkbewoners vestigen zich noodgedwongen in nieuwe

informele nederzettingen waardoor het probleem gewoon verplaatst wordt. De verkavelingoperaties en de hiermee gepaard gaande sociale verdringing tasten de bestaande sociale netwerken sterk aan. Een bewoner van de in 2006 verkavelde wijk Nioko stelde het als volgt: "Er hebben veel mensen de wijk verlaten omdat ze geen perceel hebben gekregen of omdat ze het verkocht hebben door geldgebrek. Vroeger kenden we iedereen hier, maar nu niet meer. Het is moeilijker geworden. Als ik vroeger dringend geld nodig had voor mijn kinderen, dan kon ik daarvoor steeds terecht bij de burens. Maar die wonen nu niet meer in de wijk."

Naast de sociale impact hebben de verkavelingen ook een belangrijk economisch gevolg voor de bewoners van de informele nederzettingen. Bovenop de financiële bijdrage voor de toekenning van een perceel en belastingen op het vruchtgebruik verliezen de bewoners hun vroegere investering in de aankoop van hun perceel bij het lokale dorpshoofd. Daarnaast gaat door de opgelegde afbraak en heropbouw van de woningen ook een groot deel van de investeringen in de woning zelf verloren. Met de verkavelingen moeten informele handelsactiviteiten volledig heropgestart worden en worden ook de bomen gerooid waardoor het gratis sprokkelhout voor het koken verdwijnt. Maar vooral het verlies aan landbouwgrond wordt betreurd:

“De verkaveling heeft ons leven sterk veranderd, maar niet verbeterd. Integendeel de situatie is zelfs verslechterd. We hebben geen landbouwgrond meer, landbouw was het enige dat we hadden om van te leven”.

Ook inzake basisinfrastructuur gaan met de verkavelingen de levensomstandigheden in de wijk er niet noodzakelijk op vooruit. De verkavelingsplannen voorzien wel de aanleg van basisinfrastructuur en publieke diensten zoals onderwijs en gezondheidszorg, maar in realiteit ligt het voorzieningsniveau zeer laag. Verklaringen hiervoor zijn een verdeling van de bevoegdheden - gemeenten zijn verantwoordelijk voor de verkaveling en publiek-private ondernemingen voor de aanleg van nutsvoorzieningen - alsook een gebrekkige inning van de belasting op het vruchtgebruik bedoeld voor de financiering van de infrastructuurwerken. Als de nutsvoorzieningen dan uiteindelijk toch aangelegd worden in de wijk, dan zijn de aansluitingskosten dermate hoog dat de meest achtergestelde gezinnen nog steeds geen toegang tot drinkwater of elektriciteit hebben. Een bewoner van de verkavelde wijk Dassasgho wees op de grote ongelijkheden inzake basiscomfort: “Wij wonen hier op ons perceel in een zeer eenvoudige woning zonder aansluiting op water en elektriciteit. Maar onze burens wonen in grote villa’s met verdiepingen en alle comfort. Ons toilet en douche zijn in open lucht, onze burens kunnen vanuit hun villa alles zien.”

informele nederzettingen in de periferie van de stad worden door middel van grootschalige verkavelingoperaties aangepakt

Nood aan een alternatieve aanpak

In Ouagadougou kijken de bewoners van de informele nederzettingen vandaag vaak met nostalgie terug naar de periode van de revolutie toen verkavelingen volgens hen eerlijker verliepen en elk gezin ook daadwerkelijk een perceel kreeg toegekend. De recente liberaliseringspolitiek, opgelegd onder druk van internationale instanties, heeft het karakter van de verkavelingoperaties sterk veranderd. Zoals bos gerooid wordt voor landbouwproductie, zo worden vandaag informele nederzettingen verkaveld voor speculatie op vastgoed. De toegepaste verkavelingmethode beperkt de kosten voor de overheid tot een minimum, terwijl de verbetering van de levensomstandigheden voor de wijkbewoners van de markt wordt verwacht. De case Ouagadougou toont aan hoe de neoliberale agenda voor Afrikaanse steden in combinatie met een onaangepaste aanpak van informele nederzettingen leidt tot sociale conflicten, ongelijkheid en toenemende moeilijkheden tot integratie voor de meest achtergestelde bevolkingsgroepen in de stad. De reacties van de wijkbewoners en de mechanismen die spelen op het terrein druisen immers vaak in tegen de rationaliteit van de financiële wereld. Een alternatieve aanpak dringt zich op.

Wouter Bervoets (wouter.bervoets@asro.kuleuven.be) is architect en stedenbouwkundige, en als doctoraatsonderzoeker verbonden aan de Katholieke Universiteit Leuven. Dit artikel is gebaseerd op zijn Masterthesis Stedenbouw en Ruimtelijke Planning aan de Erasmushogeschool Brussel.

Maarten Loopmans (Maarten.loopmans@ees.kuleuven.be) is Assistent Professor aan het Instituut voor Sociale en Economische Geografie van de Katholieke Universiteit Leuven. Hij trad op als co-promotor van de Masterthesis die aan basis ligt van dit artikel.

Literatuurselectie

- Beeker, C. (2001) Pitfalls in planning: a look at Ouagadougou in Burkina Faso. In: Baud, I., J. Post, L. de Haan & T. Dietz (eds) Re-aligning government, civil society and the market: new challenges in urban and regional development. Amsterdam: University of Amsterdam, pp.25-38
- Beeker, C. (1994) Plotting the Urban Field of Ouagadougou. Third World Planning Review, 16:3, pp.309-324
- Davis, M. (2006) Planet of Slums. New York: Verso
- Jaglin, S. (2000) Gestion urbaine partagée à Ouagadougou. Paris: Karthala
- Marie, A. (1989) Politique urbaine: une révolution au service de l'État. Politique africaine, n°33 -Retour au Burkina, Paris : Karthala, pp.27-38
- Ministère de l'Habitat et de l'Urbanisme (2008) Schéma Directeur d'Aménagement du Grand Ouaga - Horizon 2025
- Neuwirth, R. (2006) Shadow cities: A billion squatters, a new urban world. New York: Routledge
- Prat, A. (1996) Ouagadougou, capitale sahélienne: croissance urbaine et enjeu foncier. Mappemonde, janvier, pp.18-24
- The World Bank (2002) Upgrading of low income settlements – Burkina Faso country assessment report

Stadsvernieuwing in 'booming' Addis Abeba

AUTEURS Emilie van Look en Caroline Newton

FOTOGRAFIE Emilie van Look

De ontwikkeling van Addis Abeba neemt een hoge vlucht. De overheid gelooft dat de stad 'het Dubai van het Afrikaanse continent' kan worden. Sites met ontwikkelingspotentieel in de binnenstad worden aan een hoog tempo ontwikkeld en condominium projecten schieten als paddenstoelen uit de grond. Maar wat vinden de bewoners daarvan?

Addis Abeba is niet enkel de hoofdstad van Ethiopië. De aanwezigheid van talrijke ambassades, consulaten, internationale instellingen zoals de Economische Commissie van de Verenigde Naties en vooral de vestiging van de hoofdzetel van de Afrikaanse Unie geven de stad de naam van Afrikaanse hoofdstad. Dit is voor de overheid een aangrijpingspunt om de stad de uitstraling van een metropool te geven, met Dubai als grote voorbeeld. Hiervoor wil men de binnenstad op een systematische manier vernieuwen en worden grote bestaande wooneenheden en bouwblokken afgebroken en vervangen door (middelgrote) nieuwbouwprojecten.

Anderzijds heeft Addis, net zoals vele andere steden op het Afrikaanse continent, te kampen met verscheidene sociaal-economische problemen zoals armoede, werkloosheid, huisvestingstekort, slecht ontwikkelde infrastructuur en een groot aantal slums en krakerspanden. De stad huisvest 26% van de stedelijke bevolking van Ethiopië (momenteel 3,5 miljoen inwoners) en groeit aan een snel tempo, waarbij tegen 2025 8 miljoen inwoners worden verwacht. Vandaag leeft 85 procent van de inwoners van de stad in een inferieure woning en 35% leeft onder de armoedegrens. De stad bestaat uit een mix van hoogbouw en residentiële villa's, te midden van verkrotte wooneenheden. Arm, rijk en middenklasse leeft naast en door elkaar in een schijnbare harmonie: Addis Abeba kent een opmerkelijk laag criminaliteitscijfer.

De vernieuwbouw waarmee de overheid momenteel de stad een nieuw gezicht wil geven heeft een grote impact op de woonomstandigheden van de kwetsbaarste groepen bewoners. Zij zien hun centraal gelegen

buurten verdwijnen en worden geherhuisvest in een soort van sociale woningen aan de rand van de stad.

Wonen in Addis

De huidige huisvestingsproblematiek is geworteld in de bezettingsgeschiedenis van het land. Tussen 1926 en 1941 werd Ethiopië, samen met Eritrea en Italiaans Somaliland, ingenomen door de Italianen tijdens het bewind van Mussolini. Addis zou de nieuwe hoofdstad van deze 'Africa Orientale Italiana' moeten worden. Tot dat ogenblik was Addis nog een quasi rurale nederzetting met bijna geen infrastructuurvoorzieningen. De invasie had niet enkel invloed op het dagelijkse leven van de Ethiopiërs, maar het veranderde ook voorgoed het stedelijk ontwikkelingspatroon van de stad. Twee verschillende stedenbouwkundige patronen zijn vandaag nog steeds duidelijk te onderscheiden: de koloniale, Europese gridstructuur en het organisch gegroeide oorspronkelijke systeem. Bij hun vertrek in 1941 lieten de Italianen Addis achter als één grote bouwwerf. Na de Italiaanse bezetting werd een groot deel van de pas gebouwde woningen vernield. De plattelandsvlucht en de daarbij horende zoektocht naar nieuwe kansen in de steden dreven het huisvestingstekort tot een recordaantal op. De overheid begon bestaande eigendommen en gebouwen onder te verdelen om zo de voorraad van betaalbare huurwoningen uit te breiden, zonder enige algemene planningschema's, controle of bouwvergunningen. De bijgebouwde structuren waren van slechte kwaliteit en misten goede funderingen en sanitaire voorzieningen. Deze ongestructureerde bouwdrift bleef tijdens de jaren '60 en '70 doorgaan, wat geleid heeft tot de informele stedelijke structuur die de stad vandaag kenmerkt. Na de val van de regering van Keizer Haile Selassie I in 1974, kwam een 17 jaar durende communistische periode, beter gekend als het Derg regime. De overheid nationaliseerde stedelijk en ruraal zowel huisvesting als belangrijke economische eenheden. Met het oog op een meer gelijkwaardige verdeling werd de overheid de enige voorziener en eigenaar van het woonpatrimonium terwijl 10 jaar eerder 95% van de

stad nog in handen was van slechts 5% van de bevolking. Overheidsorganisaties zoals de Stadshuurdverenigingen (Kebele, Kefitegna,...), het Agentschap van Administratie voor huurwoningen, e.d. werden opgericht om de huizenportfolio van de stad te promoten, te voorzien en te onderhouden.

In de periode van 1974-1991 waren investeringen van privé-ondernemers onbestaande. In combinatie met de beperkte werkmiddelen van de overheid leidde dit tot nog meer verval en tot een acuut huizentekort.

In 1991 veranderde het politieke landschap van Ethiopië waarbij de EPRDF (Ethiopian Peoples Revolutionary Democratic Force) aan de macht kwam en zo het land transformeerde in een federale republiek. Het eerste nationale stedelijke ontwikkelingsbeleid kwam tot stand in maart 2005. Eén van de zaken die de EPRDF doorvoerde was het land-huursysteem. Vandaag zijn de stadsautoriteiten nog steeds de enige die bouwgronden kunnen vrijgeven, waardoor de overheid een machtige greep op, en controle kan uitoefenen over het landgebruik en onteigeningen bijna moeiteloos kunnen worden opgelegd.

Er zijn drie belangrijke onderverdelingen inzake huisvesting: privé-eigendommen, Kebele-eigendommen en condominium-appartementen. Kebele-woningen zijn een soort sociale wooneenheden die in het bezit van de overheid zijn en die worden verhuurd aan zeer lage prijzen. De meesten hiervan zijn van zeer armoedige kwaliteit en al ruim 30 jaar onveranderd gebleven. De condominiumprojecten, die vandaag door de overheid worden opgestart binnen het kader van de stedelijke vernieuwing, zijn ook te begrijpen als sociale woonprojecten. Ze zijn opgericht door de overheid en worden te koop aangeboden via een wachtlijststelsel.

bij hun vertrek in 1941 lieten de Italianen Addis achter als één grote bouwwerf

Vernieuwbouw

De vestiging van vele internationale instellingen en bedrijven en het idee dat Addis de hoofdstad is van het Afrikaanse continent zorgen ervoor dat de overheid de stad ook een metropolitane uitstraling wil geven. Dit wil men bereiken door systematisch gebieden in de binnenstad te 'vernieuwen'. Bestaande gebouwen en wooneenheden worden afgebroken en vervangen door nieuwe hoogbouw. Slechts hier en daar worden enkele merkwaardige gebouwen van de sloop gespaard.

Ook in Sudan en Angola ziet men dat er op een gelijkaardige manier aan 'vernieuwbouw' wordt gedaan. De drijfveer is het verlangen om een typologie of stedelijk model over te nemen dat kapitaal en macht uitstraalt. De 'copy-paste methode' wordt vaak toegepast: typologieën ontworpen voor een bepaalde plaats worden overgenomen zonder aanpassing naar klimaat, oriëntatie en context. De bestaande omgeving wordt daarmee irrelevant.

De overheid organiseert de vernieuwingsprojecten in zogenaamde LDP's (Local Development Plans); een instrument dat stedenbouwkundige planning, reglementeringen, e.d. bundelt om zo investeerders

Dubai als voorbeeld

aan te trekken en de uitvoering van de projecten te garanderen.

Momenteel zijn er in Addis Abeba op sites met 'investeringspotentieel' verscheidene van die LDP's lopende, voornamelijk in de binnenstad. De plannen worden opgesteld op het ontwerp bureau van het stadsbestuur, vaak zonder rekening te houden met de reële situatie op de bouwsite. Dit gebeurt vooral omwille van kostenbesparing en door het toepassen van het 'tabula rasa' principe.

Een eerste voorbeeld van het vernieuwingsproces was de bouw van het Sheraton hotel waar een private investeerder de belangrijkste rol speelde in deze transformatie. Een stuk land van 76.000m² werd ontruimd en de inwoners van deze 394 woningen moesten verhuizen naar andere wijken in de stad of naar de buitenwijken rond de stad. In het kader van een masterthesis architectuur, die in samenwerking gebeurde met het EiABC (the Ethiopian Institute of Architecture, Building Construction and City development), werd een site in het centrum van Addis Abeba, de Lideta site, nader bestudeerd. In maart 2010 was de overheid bezig met het vernieuwen/vernietigen van deze 26 ha grote site in het Lideta subcity gebied. Ongeveer 2.300 huishoudens waren daar gehuisvest. Een gemiddeld Ethiopisch huishouden bestaat uit vijf tot zeven familieleden, wat betekent dat uiteindelijk een totaal van minimum 11.500 personen hun thuis en hun buurt moesten verlaten.

De overheid bood een compensatie aan voor deze bewoners. De aanwezige Kebele-huurders (1932 gezinnen) kregen voorrang op het kopen van een condominiumappartement of kregen een andere Kebele-woning ter beschikking. Privé-eigenaars (389 gezinnen) kregen

Constructies in Addis Abeba

een stuk land aangeboden in een ander deel van de stad of de 'markt-waarde' in munt van hun huidige woning. De bijna 900 andere gezinnen (bijvoorbeeld huurders van een privé-eigenaar) werden niet vermeld en/of niet gecompenseerd.

De meesten die zich een condominium konden veroorloven leven momenteel op de Gotera site en de Gofa sites verder weg van het centrum, aan de rand van de stad. De verdeling van de condominium appartementen gebeurt door middel van een loterij systeem; men weet dus niet op voorhand waar men terecht zal komen, wat leidt tot isolement en het uiteen vallen van het sociale netwerk.

Het gehele hervestigingsproces is moeilijk definieerbaar, omdat er verschillende versies circuleren. Aan de hand van interviews met de plaatselijke bevolking en de overheidsinstanties is getracht de gang van zaken te achterhalen, waaruit al snel bleek dat niet altijd alles even zuiver verliep.

De ervaring van de bewoners

Algemeen kan gezegd worden dat de geïnterviewde personen die van Lideta naar de Gotera site verhuisden tevreden waren met hun nieuwe situatie. Vooral het feit dat men nu eigen sanitaire voorzieningen had, werd gezien als een enorm pluspunt.

Voordien had enkel 33,4% van de geïnterviewden eigen sanitaire voorzieningen en had 66,6% toegang tot gemeenschappelijke voorzieningen, meer bepaald een toilet. Ook het aantal kamers per woning is vermeerderd, in plaats van één, twee of drie kamers heeft men nu vier of vijf ruimtes ter beschikking.

Eén van de grote verschillen van wonen in een flat is dat de privé buitenruimtes vervangen zijn door grote, gemeenschappelijke buitenruimtes, dewelke een grote aanpassing meebrengt voor het dagelijkse leven. Door de verbetering binnenshuis beschouwen de inwoners de nieuwe omgeving echter als aanvaardbaar.

Dit condominium verhaal is echter niet overal positief. Tijdens interviews op de Gofa site bleek dat de verplaatste inwoners niet tevreden waren met de nieuwe situatie en 80% van de inwoners definieerde zichzelf als ongelukkig. Er bleken ernstige problemen te zijn met het

water- en rioleringsstelsel en de elektriciteitsvoorziening. 80% van de geïnterviewden had toegang tot elektriciteit. Desondanks het feit dat elke familie een binnenkeuken ter beschikking heeft kookt 40% buitenshuis omdat het voltage van de elektriciteit onvoldoende is om hun dagelijkse Injera (soort zuursmakende pannenkoek) te maken. Problematischer is echter dat slechts 20% toegang heeft tot proper water. Er is ook een grote onzekerheid over de verantwoordelijkheid en de eigendomsrechten van de gemeenschappelijke delen van de appartementsgebouwen, zoals bijvoorbeeld het waterleidingssysteem. Er is voorlopig nog geen wetgeving die deze zaken juridisch regelt, enkel een wetsvoorstel ligt momenteel op tafel. In de praktijk wordt de overheid momenteel verantwoordelijk gesteld tot één jaar na de oplevering. Daarna worden de eigenaars verzocht samen een associatie op te richten om verder onderhoud te besturen/financieren. Deze situatie is voor de bewoners onduidelijk en geeft hen ook geen slagkracht in gesprekken en onderhandelingen met de overheid. Een moeder getuigt: "Ik ben naar de overheidsinstanties gestapt maar kreeg geen fatsoenlijk antwoord. Ze zeiden dat we het zelf moesten oplossen, dat zij niet verantwoordelijk waren. Maar we hebben noch de kennis noch de financiën hiervoor. Ze zeiden ook: 'Als je hier niet wil wonen, geen probleem, dan geven we het appartement aan iemand anders en geven we je geld terug.' Maar ik heb reeds veel geld geïnvesteerd in de afwerking van mijn appartement, en dit wilden ze niet terug betalen. Dus voorlopig blijf ik hier. Ik wou dat ik nog in Lideta woonde, daar hadden we ons Kebele-huis verbouwd en daar hadden we wel water en elektriciteit".

de 'copy-paste methode' wordt vaak toegepast zonder aanpassing naar klimaat, oriëntatie en context

De condominium appartementen moeten aangekocht worden, wat meestal gepaard gaat met leningen bij de overheidsbank. Na een voorschot van 20% van het totale bedrag, moet men na 1 jaar maandelijks de lening afbetalen. Dit bedrag is ongeveer 100 tot 200 maal zoveel als de huur die ze betaalden voor hun vorige Kebele-woning. Het is geen verrassing dat er veel financiële problemen ontstaan, waardoor onderverhuring een gekend fenomeen is geworden.

De inwoners die tijdens de interviewperiode in maart 2010 nog op de Lideta site woonden, konden zich geen condominium appartement veroorloven en hadden zich opgegeven voor een ander Kebele-huis. Maar omwille van het reeds bestaande huizentekort en de snelle stadsgroei is het moeilijk om vacante woningen te vinden in de stad. De alternatieven die werden aangeboden waren onvoldoende. Als laatste wanhoopsdaad blijven ze bivakkeren in hun oude huis, al zijn ze de enige in hun omgeving en zijn de omstaande huizen al neergehaald. Een greep uit hun ervaringen:

"De materialen van ons huis zijn al verkocht, maar we leven hier momenteel nog. Hier hebben we nog water en elektriciteit en deze kleine beek gebruiken we als toilet. Het nieuwe Kebele-huis dat we kregen aangeboden was één kamer, met muren die bijna uiteen

Kaapse universiteitscampus als stedelijke actor

AUTEURS Daan De Vree, Sam Lanckriet en Johan Lagae

AUTEURS Daan De Vree en Sam Lanckriet

De University of the Western Cape (UWC), oorspronkelijk een opleidingscentrum voor de 'coloured' gemeenschap van Kaapstad, wil de rol van sociaal geëngageerde stedelijke actor opnemen die streeft naar een bredere maatschappelijke verankering. Dit artikel presenteert enkele alternatieve ruimtelijke scenario's die de discussie over het realiseren van deze ambitie kunnen begeleiden.

Situering

Het universitaire landschap van Kaapstad bestaat vandaag uit 4 grote spelers, waarbij de University of the Western Cape (UWC) ten opzichte van de University of Cape Town (UCT), de Cape Peninsula University of Technology (CPUT) en Stellenbosh University (SUN) een bijzondere positie inneemt. In de jaren '60 volgens de ideologie van de apartheidsplanning opgericht als een universiteit exclusief bedoeld voor studenten uit de 'coloured' gemeenschap, profileerde de UWC zich als onderwijsinstelling van meet af aan door een sterke betrokkenheid met de armere lagen van de bevolking. (onder het apartheidsregime was de samenleving immers raciaal opgedeeld in vier categorieën: 'white', 'black', 'coloured' en 'asian', die elk hun eigen voorzieningen en plek in de stad kregen toegewezen). Ten gevolge van de verkiezing van de eerste zwarte rector in 1975 en de 'open admission policy' midden jaren '80 opende de universiteit ook zijn deuren voor zwarte studenten afkomstig uit de armste streken van Kaapstad. Door de massale uitwijzing onder het apartheidsbewind in de jaren '70 en '80 van niet-blanke bevolkingsgroepen naar townships buiten de stad, en de migratiestromen uit andere Afrikaanse landen die volgden op de ontmanteling van de apartheidsstaat in 1994, kende Kaapstad een explosieve groei, waarbij de stad naar het oosten uitdeinde richting het duinenlandschap op de Cape Flats. Oorspronkelijk gepland als geïsoleerd eiland buiten de toenmalige perimeter van de stad, is de UWC campus ondertussen door de stedelijke groei opgeslokt. Gelegen

nabij het centrum van Bellville, de tweede economische pool binnen het metropolitane gebied van Kaapstad, ligt de campus vandaag als een enclave ingesloten door infrastructuur en industrie. De campus is omringd door een suburbaan weefsel bevolkt door sterk achtergestelde gemeenschappen van de stad met bijzonder hoge concentraties van niet-blanke bewoners. Voortbouwend op haar historische traditie stelt UWC zichzelf ook vandaag nog steeds voorop als een geëngageerde universiteit. De UWC wil zich niet alleen profileren via een – eerder conventioneel – discours over 'uitmuntendheid' ('excellence') in onderwijs en (inter)nationaal onderzoek, maar ze wil ook via 'outreach projects' een sterke band behouden met de lokale, meestal armere gemeenschappen.

Ontwikkeling van dynamisch knooppunt

Naar aanleiding van UWC's streefdoel om op korte termijn het studentenaantal te verdubbelen - van 15 naar 30.000, werd in 2009 door DHK Urban concepts, een lokaal ontwerp bureau, een masterplan opgemaakt dat voorstelt de naburige Transnet Site in te palmen. Dit is een braakliggend transport- en opslagterrein ten noorden van de campus dat zich uitstrekt tot aan het centrum van Bellville, 3 kilometer verder (Fig. 1). Dit gebied van 340 ha maakt deel uit van een ruimere industriële zone en heeft een belangrijke economische waarde. Metrorail, de Zuid-Afrikaanse spoorwegmaatschappij en tevens eigenaar van de site, voorziet een verdere uitbreiding van het industriële en spoorgebruik, alsook een grootschalig nieuw opslagdepot. UWC daarentegen wil deze site functioneel herbestemmen tot een geïntegreerde ruimte met gemengd gebruik met onder andere een wetenschapspark, één grote campus als samenwerkingsplatform voor de drie grote academische spelers in Bellville: UWC, CPUT (gelegen tegenover UWC) en de door SUN en UWC gedeelde medische campus van Tygerberg Hospital. De uitbreiding bouwt verder op het in 2005 door de stadsdiensten geïnitieerde 'Metropolitan Spatial Development Framework' dat de uitbouw van de drie universiteiten ziet als de

Figuur 1: Het masterplan 'A vision for the development of a metropolitan centre on the Transnet Bellrail Site, Bellville South', ontwikkeld door dhk urban concepts, Kaapstad, Zuid-Afrika, maart 2009. Bron: brochure DHK urban concepts, coll. UWC.

sociale, fysieke en economische link tussen Cape Town International Airport en het stadscentrum van Bellville. Naast een activiteitscorridor die UWC met het station van Bellville verbindt, worden in het DHK-masterplan ook economische, residentiële en recreatieve programma's voorzien. Die moeten samen vorm geven aan vage concepten als 'metropolitan centre', 'major sub-regional city-node', 'place of learning, living and working' of 'integrated centre of education and business excellence'. De werkgelegenheid die hiermee wordt gecreëerd moet het gebied zo ontwikkelen naar geïntegreerd en dynamisch stedelijk centrum dat bijdraagt aan de sociale ontwikkeling van de omliggende, achtergestelde wijken.

Herpositionering: campus en de stad

De vraag is of het huidige DHK-masterplan op de juiste schaal en plek ingrijpt om de ware ambitie van UWC als stedelijke actor te realiseren. De kans is reëel dat dit project, binnen de stedelijke conditie van postapartheid Zuid-Afrika zich als een afgesloten eiland zal ontwikkelen. Ten eerste bevat het plan weinig concrete elementen die de verankering met het omringende gebied zouden kunnen faciliteren. Het wandelparcours dat de UWC met het centrum van Bellville moet verbinden en de ruggengraat van het gebied vormt, sluit slechts op twee punten aan op de omgeving. Die zijn naar alle waarschijnlijkheid als sterk gecontroleerde 'toegangspoorten' bedacht, net als de huidige toegangen tot de UWC campus. Ten tweede vertoont het masterplan een gebrek aan sensibiliteit voor de diversiteit en de schaal van het lokale stadsweefsel. Gezien het economische belang van de Transnet site, is het tenslotte ook lang niet zeker of UWC voldoende slagkracht heeft om de herontwikkeling ervan mee te sturen.

In wat volgt stellen we twee alternatieve uitbreidingsscenario's voor. Het eerste vertrekt vanuit een gedetailleerde cartografie van alternatieve vacante ruimtes in de omgeving van Bellville. Het tweede projecteert, via een onderzoek naar mobiliteitsstromen doorheen de stad, de ambitie van UWC op een ruimere, regionale schaal. Beide strategieën worden aan de hand van een casestudy geconcretiseerd.

Fake Estates

De stedelijke conditie in Bellville kan gedefinieerd worden als een neo-apartheid suburbaan landschap. Het betreft geen ononderbroken, eindeloos uitdijende bebouwing van huizen op individuele percelen, maar een stedelijk lappendeken van monofunctionele stadswijken van diverse aard en programma. Ze vormen eilanden die van elkaar gescheiden worden door grote vacante stukken land en brede bufferzones. Deze constellatie, die zowel beeldbepalend als fysiek structurerend is, vormt de ruimtelijke erfenis van meer dan honderd jaar segregatiebeleid, zowel voor, tijdens als na het apartheidstijdperk. De vacante tussenruimtes verschijnen onder de vorm van bufferzones langsheen of tussen infrastructuur –zoals de Transnet site-, onbebouwde zones op de perimeter van woonwijken (omdat deze meestal van binnenuit gepland worden) en nog niet ontwikkelde gebieden (Fig. 2). Om deze gebieden onder een gezamenlijke noemer te plaatsen wordt het concept van 'Fake Estates' geïntroduceerd. Deze 'Fake Estates' in Bellville kunnen als 'overschotruimtes' bekeken worden: de vacante tussenzones kennen momenteel geen formele bestemming maar worden wel op verschillende informele manieren gebruikt, bijvoorbeeld als transitieruimte, afvalstort, voetbalveld, sloppenwijk of marktplaats. Architectuur is er vrijwel nooit te vinden, behalve de informele architectuur van sloppenwijken of enkele eenzame gebouwen in het landschap. Hoewel ze tegelijk visueel erg aanwezig en ruimtelijk zeer bepalend zijn in de stedelijke structuur, en door hun vaak merkwaardige footprint weinig marktwaarde bezitten, wordt het ruimtelijk potentieel van deze Fake Estates steevast vergeten. Ons voorstel, dat we hier enkel als concept presenteren, neemt ze daarentegen als vertrekpunt en ruimtelijk structurerend element van een nieuwe strategie van stedelijke integratie. Doordat ze ooit bewust tussen twee of meerdere geïsoleerde, monofunctionele 'urban patches' in werden gepland, bezitten ze vandaag vanuit die tussenpositie de potentie om de oorspronkelijk gecreëerde isolatie te doorbreken. Door in de lege tussenzones verschillende programma's te injecteren die de aanpalende

wijken op elkaar kunnen betrekken, kan de monofunctionele conditie van een afzonderlijke 'urban patch' worden opgeheven.

Case studie: Fake Estates Loop

In de direct omgeving van de UWC campus vormt de aaneenschakeling van een serie Fake Estates langs de autoweg Modderdam Road en de spoorlijn die de campus met het centrum van Bellville verbindt, de figuur van een 'loop' langs het industriegebied Sack's Circle. Deze verkeersinfrastructuur die UWC voorheen isoleerde van haar omgeving, wordt nu ingezet als rode draad en ruimtelijk structurerend element voor de fysieke uitbreiding van de universiteit. De Fake Estates die op deze loop liggen kunnen ingezet worden als potentieel universiteitsterrein. Zo kan de gevelontwikkeling die door de nieuwe wetenschapsfaculteiten geïnitieerd is en UWC een imago als 'centre of excellence' verleent, doorgetrokken worden op een langgerekte zone van aaneengesloten restzones ten noorden van de campus. De zones die dwars op de loop aansluiten en de woonwijken binnendringen zijn meestal restzones op de perimeter van woonzones of bufferzones tussen twee residentiële wijken in. Deze zijn geschikt voor residentiële en lokaal gerichte commerciële programma's zoals buurteducatie en vrije tijd. Op de grote vacante site ten zuiden van de campus kan een Central Business District, waarvoor trouwens in het verleden al diverse projecten werden gepland, ontwikkeld worden.

Uitbreiding van transportnetwerk

Het tweede scenario vertrekt van de aanname dat de uitbreiding van UWC zich niet hoeft te beperken tot de fysieke omgeving van de hoofdcampus. UWC is namelijk een belangrijke bestemming voor studenten en personeel vanuit het gehele Cape Town Metropolitan Area. De ambitie van UWC om als stedelijke actor te fungeren, kan dus vanuit een bredere context worden benaderd. De volledige stad en de Cape Flats in het bijzonder, aangezien het merendeel van de UWC studenten daar woont, zijn nauw aan de campus verbonden door de dagdagelijkse trajecten die studenten afleggen tussen huis en campus. Uitgaande van deze trajecten kunnen we de mogelijkheid exploreren van een regionaal project bestaande uit diverse UWC-satellietcampussen verspreid over de stad. De satellietcampus is geen nieuwe strategie voor UWC. Zo wordt de positieve impact die de aanwezigheid van de universiteit op lokaal niveau vandaag reeds duidelijk aangetoond door de satellietcampus Mitchell's Plain Dentistry. Deze werkt als een gemeenschapscentrum waar expertise van de universiteit rechtstreeks aan de buurt wordt verleend. De omringende buurt is uitgegroeid tot een levendige stedelijke plek, met onder andere een stadsbibliotheek, winkels en marktplaatsen vlakbij het station. Deze symbiose tussen satellietcampus en stadwijk nemen we als uitgangspunt voor een alternatieve uitbreidingsstrategie voor UWC.

Uit onderzoek gevoerd in 2009 naar de dagdagelijkse trajecten van studenten en staf, met een focus op publiek transport, blijkt dat de beweging van en naar de campus gepaard gaat met enorme omwegen omwille van de radiale opbouw van spoor- en wegensysteem. Deze tegenstelling tussen de effectieve studentenstromen en de bestaande infrastructuur laat zich vooral voelen voor wie uit de zuidelijk gelegen Cape Flats komt. Dit ontbreken van een directe Noord-Zuid verbinding

vormt niet alleen een probleem voor de meerderheid van de studenten, maar belangt de gehele stad aan. Uit studies van het 'Spatial Development Framework' (SDF), een regionaal ruimtelijk structuurplan opgevoerd door de stedelijke overheid van Kaapstad, blijkt namelijk dat de Bellville regio, naast het centrum van Kaapstad, de tweede belangrijkste economische knoop in de stad is. Ze vormt voor veel mensen uit de Cape Flats een aantrekkingspool omwille van opportuniteiten inzake werk of (informele) handel en genereert bijgevolg een significante dagelijkse stroom van de veelal armere bevolking uit die zuidelijke wijken die doorgaans gebruik maakt van publiek transport.

De huidige mobiliteitsplanning, en met name de 'Integrated Rapid Transit'-planning die sinds 2007 het beleid van de stad mee stuurt, negeert deze situatie en richt zich, ons inziens, op een fout doelpubliek. Zo voorziet fase 1 van dat plan louter de rijke kustgebieden van een publiek transportnetwerk, dat we hier 'Coast Line' dopen. Dat traject is bovendien met slechts één buslijn verbonden aan de luchthaven. Pas in de latere fases wordt publiek transport gepland voor diegenen die er het meest van afhankelijk zijn. De efficiëntie van deze geplande trajecten kan bovendien in vraag gesteld worden door de onduidelijk relatie met het bestaande sporennetwerk en de informele minibustaxi industrie.

Ons voorstel hanteert de regionale uitbreidingsagenda van de UWC als katalysator voor de ontwikkeling van een alternatief transportnetwerk dat inzet op reële mensenstromen doorheen de stad en de Noord-Zuid link faciliteert via een traject dat we 'Land Line' benoemen. De aanzet ervoor vinden we in een oude industriële spoorlijn die het station van Bellville, via de luchthaven, met de Cape Flats verbindt. De circulatie in het gebied tussen de 'Coast Line' en de 'Land Line' kan, ons inziens, verzorgd worden via het bestaande informele taxinetwerk (Fig. 2). Beide lijnen zien we niet enkel als infrastructuurelementen, maar als dragers van een specifieke sociaal-economische structuur die verbindingen realiseren op zowel regionaal als lokaal niveau. Door een mobiliteitsproject op te zetten dat een programmatische relatie aangaat met de beide flanken van het gebied dat het doorsnijdt en dat er een economische impuls aan geeft via de mensenstroom die ze genereert, keert dit voorstel de strategie om van de apartheidsplanning die infrastructuur inzette als scheidend element. Bovendien sluit het voorstel aan op het 'corridor development'-principe van het SDF, al is de inzet van de 'Land Line' anders. In plaats van vooral de stedelijke ontwikkeling te sturen via een gericht inplanten van economische en industriële zones in een antwoord op de ongecontroleerde sprawl, benaderen we de 'Land Line' hier als een regionaal gemeenschapsproject waaraan scholen, universiteiten, sportgelegenheid, culturele programma's en natuur verbonden zijn (Fig. 2). Deze sociaal-cultureel programmatische benadering van een stedelijk mobiliteitsproject creëert, zo willen we argumenteren, de ruggengraat voor een regionale uitbreiding van UWC waarmee de universiteit zich zowel ruimtelijk als academisch in de Afrikaans stedelijke context engageert.

Case study: Land Line, Urban agriculture – (Fig 2)

Tussen Cape Town International Airport in het westen en de wijk Delft in het oosten, loopt de 'Land Line' langs verschillende natuurgebieden die belangrijk zijn voor de instandhouding van de biodiversiteit in Kaap-

Figuur 2: a) Vacante terreinen in het Bellville Metropolitan Area. De transnet site bevindt zich in de spoorweglus nagenoeg in het midden van het beeld. Bron: kaart Sam Lanckriet, 2010; b) De 'Fake estates' langsheen de loop rond de UWC en Technicon Campus. Kaart: Sam Lanckriet, 2010; c) Het Noord-Zuid traject van de 'Land Line', uitgezet volgens de loop van een bestaande spoorwegbedding. Langsheen dit traject bevinden zich knopen met diverse programma's. Kaart: Daan De Vree, 2010; d) Voorstel voor de ontwikkeling van een Centre for Urban Agriculture van de UWC als satellietcampus tussen de internationale luchthaven en de wijk Delft. Kaart: Daan De Vree, 2010.

stad. Een aantal van deze natuurgebieden zijn beschermd, maar andere staan onder druk van onder meer industriële uitbreidingen of gigantische residentiële en retailprojecten van private ontwikkelaars. Hiertegen zijn reeds verschillende alternatieve, sociale en milieubewuste projecten opgezet. UWC kan de schakel zijn die deze afzonderlijk geïnitieerde 'tegenprojecten' samenbrengt in één grote duurzame structuur. Zo zou het vacante land tussen de luchthaven en Delft kunnen ingezet worden als landbouwgrond, met het oog zowel op grootschalige commerciële landbouw als op volkstuintjes voor de gemeenschap, waarbij UWC op beide niveaus haar expertise kan aanbieden. Ook kan UWC nieuw onderzoek initiëren zodat de stad een duurzaam landbouwbeleid kan implementeren. Op dit gebied kan UWC haar Department of Biodiversity & Biology vestigen als satellietcampus die op deze manier lokaal als Centre for Urban Agriculture kan fungeren. Langs de 'Land Line' ter hoogte van de wijk Philippi is recent succesvol een 'Fresh Produce Market' ingericht, wat de levensvatbaarheid van dergelijk scenario aantoont. Dit landbouwproject zou via de 'Land Line' rechtstreeks toegang verkrijgen tot een omvangrijk economisch landschap, aangezien deze marktplaats naast productie voor de stad ook gericht is op interregionale export.

de stedelijke ruimte van Bellville is een stedelijk lappendeken van monofunctionele stadswijken van diverse aard en programma

Naar een geïntegreerd stadsproject

De ruimtelijke scenario's die we hier voorstellen en een alternatief willen vormen voor het voorliggende masterplan voor de ontwikkeling van de Transnet site, beogen een meer indringende rol van UWC als stedelijke actor. Het voorstel van de 'Fake Estates' biedt nieuwe mogelijkheden voor het binnenbrengen van sociale projecten tot diep in de gemeenschap en kan tegelijk een nieuw gezicht geven aan UWC langsheen de loop. Het 'Land Line'-project is in eerste instantie een echt stadsproject dat niet alleen aan de UWC campus maar ook aan andere initiatieven nieuwe impulsen kan geven, zoals het omstreden grootschalig woningbouwproject N2 Gateway Housing in Delft of de inrichting van Belhar centrum. De implementatie van beide voorstellen veronderstelt een sterke vorm van interactie tussen stad en universiteit en een duidelijk engagement van beide partners. Via concrete thema's als natuur, wonen, industrie, wetenschap en cultuur kunnen stad en universiteit gezamenlijke projecten opzetten en een gemeenschappelijke agenda ontwikkelen voor de Cape Flats, een gebied dat, doorn de grote armoede die er heerst, bij de stedelijke overheid beleidsprioriteit heeft. Door de toekomstige ontwikkeling van UWC te denken vanuit een bredere stedelijke context en ze te koppelen aan een ontwikkelingsmodel met regionaal stedelijke ambitie, zo menen we, krijgt het project een breder draagvlak en kan de universiteit tegelijk haar rol waarmaken als stedelijke actor in de realisatie van een kwalitatieve gedeelde stedelijke ruimte.

Daan De Vree (daan.devree@ugent.be) en Sam Lanckriet (sam.lanckriet@ugent.be) zijn beide ingenieur-architect. Ze studeerden in 2010 af aan de Universiteit Gent met een masterproef waarin ze, samen met Sietse Van Doorslaer, een ruimtelijke mapping van de campus presenteerden en scenario's voorstellen voor de toekomstige ontwikkeling van de UWC, Kaapstad, Momenteel zijn ze verbonden aan het Labo S van de Vakgroep Architectuur en Stedenbouw, Ugent

Johan Lagae (Johan.lagae@ugent.be) doceert architectuurschiedenis aan de Vakgroep Architectuur en Stedenbouw van de Ugent. Hij verricht onderzoek naar de 20ste eeuwse stad en architectuur in Afrika, met een bijzondere aandacht voor Congo. In maart 2010 organiseerde hij samen met Gordon Pirie (UWC) en Caroline Newton (St. Lucas) een workshop over de toekomstige ruimtelijke ontwikkeling van de UWC-campus.

Literatuur

Voor dit onderzoek is in belangrijke mate gebruik gemaakt van beleidsdocumenten uit het archief van UWC. We houden eraan om Larry Pokpas en Gordon Pirie te bedanken voor de steun bij het verzamelen van dit materiaal en het faciliteren van het veldwerk waarop dit onderzoek is gebaseerd.

Abrahams, C. (1995) Education for our future, Brochure UWC

Christopher, A.J. (1994) The Atlas of Changing South Africa, Routledge, London

DHK urban concepts (2002) Bellrail/BellvilleSouth. A Vision for the Development of a Metropolitan Centre on the Transnet Bellrail Site, Bellville South (presentatie, archief UWC)

Fourie, L.J. (2003) Rethinking the formalisation of the minibus-taxi industry in South Africa, Master of engineering (technology management), onuitgegeven dissertatie, Faculty of Engineering, University of Pretoria, November 2003

Gerwel, J. (1987) Vice-Chancellors Report, Cape Town, UWC

Grey, P. (2006) Regulating the informal – Exploring possibilities for formalizing the South African minibus-taxi industry, onuitgegeven dissertatie, School of Architecture, Planning & Geomatics, University of Cape Town.

Murray, N., Shepherd, N. & Hall, M. (2007) Desire Lines. Space, memory and identity in the post-apartheid city, Routledge, Abingdon

Pieterse, E. (2009) 'Post-Apartheid Geographies in South Africa. Why are Urban Divides so Persistent?' (paper gepresenteerd in het kader van 'Cities in Development- Spaces, Conflicts and Agency', KU Leuven, 15 december 2009) S.N., Prospectus 2008-2009, 'A Proud History. A Dynamic Future', UWC Office of Development, Public Affairs and Alumni, 2008, p. 4

Van der Ross, R. (1983) Report of the Rector, Cape Town, UWC

Eendracht maakt macht?

AUTEURS Sarah Luyten

FOTOGRAFIE Sarah Luyten

Om verschillende redenen zijn de tuinbouwers in Dakar georganiseerd in economische tuinbouwgroeperingen, Groupes d'intérêt économique, GIE. De stadstuinbouwers die in de rol van de GIE's geloven zeggen hoopvol "l'union fait la force". De stadstuinbouwers die teleurgesteld hun lidmaatschap opgaven klagen "Un GIE, ça bouffe l'argent". Dit artikel zal deze uitspraken kaderen in de stadstuinbouw van Dakar.

De Afrikaanse stad groeit in een snel tempo. Door de voortschrijdende urbanisatie wordt de concurrentie voor de ruimte steeds groter. Steden hebben plaats nodig voor huisvesting, infrastructuur, diensten en voor formele en informele economische activiteiten waaronder ook land- en tuinbouw. De Franse geografen spreken van "rurbanisation" of "le rural dans l'urbain". Sommige delen van de steden lijken meer op het platteland met hun eindeloze groene veldjes. Deze moestuinen in en aan de rand van de stad spelen een cruciale rol in tewerkstelling en voedselbevoorrading van de stad maar ze worden steeds meer bedreigd in hun voortbestaan. Ruimtelijke planning is een begrip dat hooguit op papier een betekenis heeft in veel Afrikaanse steden, dit is niet anders in Dakar. De tuinbouwers van deze West-Afrikaanse stad trachten zich te organiseren om zo hun toegang tot de grond te verzekeren. Via sociale netwerken en groeperingen probeert de tuinbouw haar plaats in de stad te bekrachtigen. Steeds meer ontwikkelingsdeskundigen zien in die stadstuinbouw een teken van de veerkracht en zelfredzaamheid van de bevolking in een moeilijke economisch context. Momenteel zijn er echter slechts weinig succesverhalen en bieden de tuinbouwgroeperingen niet voldoende zekerheid voor het voortbestaan van de stadstuinbouw.

Groene long bedreigd

Tuinbouwproductie in Dakar vindt vooral plaats in zogeheten 'Niayes', dit zijn depressies in het landschap langs de kustlijn met vruchtbare

grond en een watertafel dicht bij de oppervlakte. De centrale Niayes van Pikine, een voorstad van Dakar die deel uitmaakt van de agglomeratie en regio Dakar, vormen de kern van de stadstuinbouw. Deze groene long heeft de afgelopen 30 jaar echter al 10 procent van zijn oppervlakte moeten afgeven aan de stedelijke uitbreiding. De stadstuinbouw zorgt voor ongeveer 60 procent van de groenten die in de stad geconsumeerd worden. Dit cijfer zal de komende jaren echter niet gehandhaafd kunnen worden omdat steeds meer tuinbouwgebieden verdwijnen.

sommige delen van de steden lijken meer op het platteland met hun eindeloze groene veldjes

De kleine dapper tuinbouwer

De tuinbouwgebieden in Dakar zijn een lappendeken van kleine individuele tuinbouwveldjes, met een oppervlakte tussen 0,01 ha en 0,1 ha. Deze tuinbouwvelden worden met de hand bewerkt met als voornaamste werktuigen een hak en gieter. Slechts zeer weinig tuinbouwers maken gebruik van gemechaniseerd materiaal, zoals een motorpomp, om de velden te irrigeren. De meeste tuinbouwers leggen dagelijks vele kilometers af met twee gieters in de hand om de sla, kool, wortelen, tomaten, paprika en zurkel van water te voorzien. Het harde werken is echter niet hun grootste zorg. De tuinbouwers zien de stad steeds meer velden innemen en trachten hun toegang tot de grond zo goed en zo kwaad mogelijk te beschermen.

Precaire toegang tot grond

De toegang tot tuinbouwgrond is precair en dit heeft verschillende oorzaken. Ten eerste, is er onduidelijkheid over grondeigendom. In een

de site Technopole

traditionele Afrikaanse samenleving is er geen privaat grondbezit. De verdeling van de gronden wordt geregeld door de chef-de-terre die aan verwanten, dorpsgenoten en ook aan vreemdelingen percelen landbouwgrond in bruikleen geeft. Dit traditionele systeem van gemeenschappelijk grondbezit waarbij gronden na het teeltseizoen terugkeren naar de gemeenschappelijke pot is in de steden echter verdwenen. De gronden blijven in privé-handen. Dit wil echter niet zeggen dat ze het persoonlijk bezit zijn van de exploitant. In 1964 kwam er een nationale wet -'Loi du Domaine National' - die alle grond staatsbezit maakte en de verkoop van gronden mogelijk maakte. Voor landbouwgrond in Dakar is het echter nog steeds de gewoonte om grond in de Niayes van Pikine via traditionele praktijken van vruchtgebruik en overerving te verdelen. Vanwege de nationale wet kunnen de tuinbouwers elk moment onteigend worden omdat de grond die ze bewerken in feite staatsgrond is. Deze praktijk is in strijd met de ruimtelijke ordeningsplannen van Dakar. Daarin voorziet men een behoud van de Niayes als groene long en als plaats voor stadstuinbouw. In 2002 ondertekende ook de burgemeester van Pikine de 'Dakar declaration', waarin expliciet de promotie van stadstuinbouw staat. Op lokaal niveau is er dus een positieve evolutie van de houding van de autoriteiten ten opzichte van de stadstuinbouw. Toch is men er nog steeds in geslaagd om een duidelijk en zeker kader te geven aan de tuinbouwers. De lokale overheid moedigt de tuinbouwers dan ook aan om zich te organiseren in 'Groupes d'intérêt économique' (GIE's). Dit zijn community-based economische associaties die de ontwikkeling van kleinschalige bedrijven moeten bevorderen. De GIE's zouden moeten functioneren als een officiële erkenning van de tuinbouw. Ze zouden de economische ontwikkeling van de tuinbouw moeten bevorderen, het gemakkelijker moeten maken om financiële steun te krijgen en wanneer de tuinbouwers toch onteigend worden zouden ze via de GIE een

compensatie moeten kunnen krijgen voor het verlies aan grond- en tuinbouwinvesteringen.

Haat-liefdeverhouding tussen tuinbouwer en GIE's

In november 2009, zijn er interviews afgenomen met 103 tuinbouwers waarin werd gevraagd naar hun tuinbouwactiviteiten. Dit leverde informatie op over de inbedding van de tuinbouwers in formele (GIE's) en informele netwerken. De tabel geeft een overzicht van enkele resultaten. We zien dat ongeveer een derde van de stadstuinbouwers lid is van een GIE.

Er onderscheiden zich twee groepen binnen de tuinbouwers die lid zijn. Enerzijds is er een relatief hoog aantal tuinbouwers die zich eigenaar van de grond kunnen noemen (ze hebben de grond overgeërfd, volgens de traditionele grondverdeling zijn ze eigenaar, ze hebben evenwel geen officiële eigenaartitel). Anderzijds is er een groot percentage van tuinbouwers die de grond 'gekraakt' hebben. Zij nemen een stuk braakliggend overheidsgrond in gebruik zonder tussenkomst van de traditionele gemeenschap en zonder officiële toelating van de overheid. Onder de tuinbouwers die geen lid zijn van een GIE heeft iets meer dan een derde de grond in vruchtgebruik zonder eigenaar te zijn (volgens de traditionele grondverdeling mogen zij voor onbepaalde tijd de grond gebruiken). Wanneer we kijken naar de toekomstverwachtingen van de tuinbouwers blijkt dat leden van een GIE optimistischer zijn over de toekomst van hun tuinbouwactiviteit dan niet-leden. Iets meer dan de helft gelooft dat hij nog veel jaren aan tuinbouw kan beoefenen op dezelfde locatie. Nochtans heeft 24 procent van de leden van een GIE in het verleden zijn tuinbouwveld al verloren. In totaal zijn er 18 tuinbouwers die elders opnieuw hebben moeten beginnen nadat hun grond afgenomen is. Slechts één van hen

	Aantal tuinbouwers	Reeds onteigend	Toegang tot de grond					
			geërfd	gekregen	huren	pacht	'gekraakt'	geen gegevens
GIE	33	8	7	5	5	5	10	1
Geen lid	70	10	9	23	9	10	8	11
totaal	103	18	16	28	14	15	18	12

Tabel: Toegang tot grond en toekomstperspectief van de tuinbouwers, naar lidmaatschap van een GIE, absolute cijfers

heeft een vergoeding gekregen van de overheid. Het is dus duidelijk dat de onzekerheid over grondtoegang groot is, dat het niet evident is om een schadevergoeding te krijgen bij onteigening en dat de tuinbouwers hopen om via een GIE zekerheid over hun toekomst te verwerven. De tuinbouwers die al eens slachtoffer geweest zijn van onteigening kregen toen te horen dat indien ze wel lid waren van een GIE, ze wel recht zouden hebben op een compensatie. Dit vormt een belangrijke motivatie om lid te worden van een GIE.

De interviews brengen echter ook aan het licht dat de werking van de GIE's veel gebreken kent. De tuinbouwers starten hoopvol een groepering, maar het komt vaak voor dat deze na enkele jaren weer wordt opgedoekt. Vier tuinbouwers motiveerden hun lidmaatschap van een GIE met de slogan "Eendracht maakt macht". Veel meer tuinbouwers echter uitten hun frustratie over de GIE's. Zo getuigt een tuinbouwer "Ik ben lid, maar het functioneert niet, ik draag bij maar er gebeurt niets, het is geblokkeerd".

Van alle tuinbouwers in onze steekproef met een uitgesproken mening over hun GIE waren er 14 ontevreden over hun GIE en 8 waren vroeger lid maar nu niet meer, tegenover slechts 10 tuinbouwers die tevreden waren en vonden dat de GIE hen vooruit helpt.

de stadstuinbouw zorgt voor ongeveer 60 procent van de groenten die in de stad geconsumeerd worden

Het (in)formele netwerk van de tuinbouwer

Wat zijn nu de factoren die maken of een GIE succesvol is of niet? Om op deze vraag te antwoorden bekijken we de situatie van de positief ingestelde tuinbouwers. Deze komen bijna allemaal uit hetzelfde gebied genaamd 'Technopole', gelegen aan de zuidelijke kant van de Niayes van Pikine. De GIE in dit gebied is opgestart door de heer Diop, een gepensioneerde boekhouder die zijn dagen nu vult met tuinieren. In 2000 is het gebied onteigend om een Technologiepark te bouwen. De grond werd drooggelegd door ophoging en er werden enkele wegen aangelegd. De investeringen lieten echter op zich wachten waardoor het terrein braak bleef liggen. In deze periode ontstond er een illegale handel in het zand dat gebruikt werd om het bedrijventerrein op te hogen. Diop stapte naar de overheid met het voorstel om tuinbouw toe te laten tot zolang er geen bedrijven kwamen, om zo de diefstal van de grond te verhinderen. Sindsdien is er sprake van een bloeiende tuinbouwactiviteit verenigd rond de GIE van Diop. Omwille van zijn sociale status heeft niemand problemen met het beheer van de GIE door deze persoon. Zijn inzet voor de tuinbouw en de GIE en zijn eerlijk beleid versterken het gevoel van eenheid en kracht binnen de vereniging. Diop heeft enerzijds een sterk informeel netwerk opgebouwd met de tuinbouwers en de handelaars en anderzijds kan hij ook formele kanalen aanspreken. Hij heeft bovendien de nodige competenties, niet alleen op sociaal vlak, maar ook dankzij zijn verleden als boekhouder kan hij omgaan met de financiële aspecten van de GIE.

Conclusie

Wanneer er geen sterk persoon is die de GIE draagt, wanneer de groep erg heterogeen is, wanneer de verwachtingen over de bijdrage van de GIE aan de ontwikkeling van het eigen tuinbouwbedrijf laag zijn en wanneer er geen sociale controle is op het beheer van de GIE, is de kans op slagen erg klein. Het traditionele gezag van een chef-de-terre die legitimiteit heeft vanuit zijn sociale en religieuze positie is in de stad verdwenen. De staat en de lokale autoriteiten zijn niet sterk genoeg om zekerheid te bieden voor de tuinbouwers. Men is dus op zoek naar een alternatief en men zoekt dit binnen de tuinbouwers zelf. De staat ontvlucht haar verantwoordelijkheid en hoopt dat de tuinbouwers via een GIE zelf hun eigen problemen kunnen oplossen, door samen te investeren in irrigatie, grondstoffen en arbeidskrachten. Via informele netwerken zien we inderdaad dat de tuinbouwers zich verenigen maar deze inspanning wordt niet erkend door de overheid. Hiernaast blijkt dat het formele netwerk van een GIE ver weg staat van de leefwereld van de tuinbouwers en niet door hen wordt toegeëigend. De tuinbouwers worden al te vaak geconfronteerd met de gebreken van de GIE, er wordt niets gerealiseerd of het management van de GIE profiteert van de loyaliteit van de leden. Sociale netwerken vormen voor de Afrikaanse stad inderdaad belangrijke structurerende elementen. De vorming van deze sociale netwerken forceren van bovenuit blijkt echter voor de stadstuinbouw niet te functioneren.

Sarah Luyten (sarah.luyten@ees.kuleuven.be) is doctoraatsstudent verbonden aan de afdeling Geografie van het departement Aard- en Omgevingswetenschappen van de Katholieke Universiteit Leuven, haar doctoraat over tuinbouw in Ouagadougou, Burkina Faso zit in de eindfase. Momenteel is Sarah verbonden aan het Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad.

Literatuur

- Ba, A. (2004) Les fonctions reconues à l'agriculture intra et périurbaine dans le contexte dakarois. Caractérisation, analyse et diagnostic de durabilité de cette agriculture en vue de son intégration dans le projet urbain de Dakar, Paris : AgroParisTech.
- Bruce, J.W. (2000) African tenure models at the turn of the century: individual property models and common property models. In P. Grappo (Ed.) Land reform, land settlement and cooperatives. Rome: FAO.
- Fall, S.T. & A.S. Fall, (2001) Cités horticoles en sursis? L'agriculture urbaine dans les grandes Niayes au Sénégal. Ottawa : Centre de recherches pour le développement international.
- Smith, O., P. Moustier, L.J.A. Mougeot, & A.S. Fall, (2004) Développement durable de l'agriculture urbaine en Afrique francophone. Enjeux, concepts et méthodes. Ottawa : CRDI.

Brussel in Congo

AUTEUR Kristien Geenen

FOTOGRAFIE Kristien Geenen

De inwoners van Butembo gaven hun stad een wel heel bijzondere bijnaam: "Bruxelles au Congo." Een vreemde keuze, want op het eerste zicht hebben beide steden niets met elkaar gemeen. Terwijl Brussel een bruisende stad is, lijkt Butembo een ingeslapen dorpje.

Handelsbastion in een woelige regio

Butembo ligt in het oosten van de Democratische Republiek Congo, in de woelige en door oorlog geteisterde provincie Noord-Kivu. De Société Minière des Grands Lacs, een Belgisch mijnbedrijf, plantte eind jaren '20 haar hoofdkwartier op de moerassige plek waaruit de stad zou ontkiemen. Al snel meldden dorpelingen zich aan bij het mijnbedrijf, op zoek naar werk en naar een beter bestaan; om te ontkomen aan de werkdruk die de Belgische koloniale overheid de rurale bevolking oplegde. Deze immigranten kwamen terecht in de 'cité'. Deze wijk voor Afrikaanse bewoners had een rastervormig stratenplan en werd al snel Bruxelles gedoopt, of Busulele in de lokale taal. Decennialang bleef Butembo een toevluchtsoord, in het bijzonder tijdens de turbulente oorlogsjaren rond de eeuwwisseling toen ze de reputatie had een veilig baken te zijn. Het dorpje met de drassige ondergrond groeide uit tot een heuse stad. Inwijkelingen behoren overwegend tot de Nande etnische groep. Vandaag gaan bewoners er prat op dat Butembo een onvervalste Nande-stad is. Maar liefst 700 000 'Bubolais', zoals men de inwoners noemt, telt de stad inmiddels. Door de onophoudelijke toestroom van migranten deinde de stad steeds verder uit over het glooiende landschap.

Met een vruchtbare grond en een bodem vol schatten ging de stad een veelbelovende toekomst tegemoet. Anno 2010 genieten de Nande-handelaars uit Butembo een stevige reputatie, met commerciële connecties die reiken tot Dubai, Jakarta en Guangzhou. De handelsslui verrijken zich door de landbouwproducten die ze uitvoeren systematisch met mineralen te verzwaren. Duister zakgeld waarmee ze

in het buitenland koopwaar inslaan die ze nadien importeren. Door de gunstige ligging van de stad, op een boogscheut van de Oegandese grens, gebeurt deze grootscheepse smokkel al tientallen jaren diep onder de radar van het bewind in de hoofdstad. Niet dat Kinshasa's tentakels helemaal onvoelbaar zijn, integendeel, de smokkel verloopt vlotjes dankzij de behulpzame medewerking van elementen uit de staatsmachinerie, douanebeambten bijvoorbeeld. Gesteund door deze hybride dynamiek, waarbij de lijn tussen staat en privé en tussen legaal en illegaal nogal wazig is, pieken de handelsbalansen tot ongekende hoogten. Een handvol handelaars trok gaandeweg meer macht naar zich toe, een machtspositie die ze finaal consolideerden toen ze het in 1999 met het toenmalige rebellenbestuur van de stad op een akkoordje gooiden teneinde hun handelsbetrekkingen ongehinderd voort te kunnen zetten. In ruil voor financiële steun knepen de rebellen een oogje dicht. Maar wat de vruchtbare, rijke grond ook voortbrengt, het passeert boven de hoofden van de lokale bevolking.

Wat de Bubolais wel zien, is hoe het handelsverkeer zich vertaalt in de talloze 'boutiques' die uitpuilen van potten en pannen, kerosinelampjes, draagbare telefoons, transistorradio's en namaak Vuitton-handtassen. Van heinde en verre komen kleinschalige verkopers zich in Butembo bevoorraden. De prijzen zijn onklopbaar en wie Nande is, krijgt een extra korting op de koop toe.

Hoewel ze trots zijn op het imago van hun stad als economisch zwaartepunt van de regio, is binnensmonds gemompel de Bubolais niet vreemd. Ze betreuren dat de opbrengsten van de fameuze handelstrafiek nauwelijks iets opbrengen voor het stadskader in het algemeen, en hun persoonlijke leven in het bijzonder. Stedelijke infrastructuur die naam waardig is er niet. Butembo stelt het zonder elektriciteit, zonder waterleidingnet, zonder riolering, en zonder verharde wegen. Veel leven in de brouwerij is er ook al niet. De culturele scène bloedde dood en een alomtegenwoordig onveiligheidsgevoel zet een rem op het sociale verkeer. Van een handelsstad op wereldschaal verwacht je dat ze

Butembo

bruist, maar dat doet Butembo dus niet. De grote handelaars investeren nauwelijks in het algemeen welzijn van hun medestedelingen. Meer zelfs, indien ze menen dat de stadsautoriteiten hun belangen aantasten, dan uiten ze hun ongenoegen door het zaaien van terreur. De Bubolais betalen het gelag. Ook losgeslagen individuen uit het reguliere leger, een samenraapsel van voormalige rebellen, teisteren de stadsbewoners. Tijdens onzure tijden, die weken of soms maanden aanhouden, wagen enkel doorwinterde lefgozers zich na valavond op straat. Luidop klagen doen de inwoners nauwelijks, de angst zit er diep in.

dat de stad in de steigers staat geeft hun stad de allures van een dynamische stad, een Brussel in Congo

De slaperige dynamische stad

Van deze innerlijke spanningen is niets te merken wanneer je als achteloze passant door het stadje flaneert. Door de stoffige straten lopen ambulante verkopers en schoolgaande kinderen in de pas met kuddes geiten en ganzen. Jonge meisjes zeulen met bidons water, oudjes bedelen een avondmaal bijeen. Veel valt er niet te zien in deze stad waar enkele geknapte spanningsmasten herinneren aan de beloofde elektriciteit die nooit kwam. Soms passeert een taximoto, handig voor wie in de heuvelige buitenwijken woont, of een eenzame wagen, die het rode stof doet opdwarrelen. Het verkeer in goede banen leiden is volstrekt overbodig, het gaat er rustig aan toe. De rust wordt enkel verstoord door het geklop en getimmer op een van de vele bouwerven die Butembo rijk is. Doorgaans zijn woningen opgetrokken uit takken en leem, of uit 'homemade' baksteen, en hebben ze dezelfde dieprode kleur als de onverharde wegen. Maar tussen deze tak-en-leem huisjes door, rijst hier en daar een 'building' op, bezet

met vlakke, witte tegels en soms wel vier verdiepingen hoog. Welstellende handelaars investeren in deze nieuwe panden die schitteren in de zon maar gedoemd zijn ongebruikt te blijven. Geen Bubolais kan zich deze luxueuze huurpanden veroorloven. Vaak ontwaart je niet meer dan een aanzet tot iets grootser, een gelijkvloers bijvoorbeeld dat al functioneel is, met daarbovenop een skelet waaruit je kan aflezen hoeveel etages de opdrachtgever in gedachten had. Hier en daar staan heuse afgewerkte villa's met pompeuze trappen die leiden tot een inkomhal met zuilengaanaderij, gemillimeterde grasperken opgesmukt met gebeeldhouwde zeemeerminnen, dit alles bijeengehouden door metershoge afrasteringen met puntige uiteinden. De huizen van de handelsklasse.

Dat veel panden eeuwig in aanbouw lijken, en zelfs na voltooiing leeg en mistroostig ogen, deert de Bubolais niet. Integendeel, dat de stad in de steigers staat betekent voor hen dat hun stad in beweging is, dat het een stad met toekomst is. Het geeft hun stad een zeker cachet, de allures van een dynamische stad, een Brussel in Congo. Hoewel ze betreuren dat zich slechts vage contouren van urbane infrastructuur aftekenen, koesteren ze deze uitstraling. Enkel onder elkaar morren ze over het spierballenvertoon tussen de handelaars en de stadsautoriteiten, en over het gebrek aan werken van algemeen nut, maar naar buiten toe pochen ze over hun stad. Menig inwoner, niet belemmerd door bescheidenheid, noemt Butembo 'le berceau de l'humanité', de wieg van de mensheid.

Afrikaanse stad onder de loep

Het vergt voor een Westerling behoorlijk wat mentale souplesse om een stad als Butembo met Brussel te vereenzelvigen. Voor het welslagen van deze oefening kruipt men best in de huid van de inwoners zelf. Dat beide steden weinig uiterlijke gelijkenissen hebben, is voor hen louter bijkomstig, een onbelangrijk detail dat niet ter zake doet. Hoe Brussel er precies uitziet, is hen bovendien niet helemaal duidelijk. In Butembo zijn visuele data rariteiten en is tv-kijken het privilege van

kantoor van handelsvereniging FEC in aanbouw

de zeldzame eigenaars van een generator, tv-toestel en satelliet-schotel. Ook het internet is een luxe die slechts enkelingen zich kunnen veroorloven. De prijs van een uurtje surfen in een cybercafé varieert evenredig met de prijs van de benzine die de generator slikt om de zaak draaiende te houden. De verbinding met het 'world wide web' is bovendien onbetrouwbaar en tergend traag, beelden komen slechts druppelsgewijs binnen. Neen, belangrijker dan een exacte replica, is het reproduceren van een bepaald Brussels gevoel. Inhoudelijk vullen Bubolais dit gevoel in met hun 'imaginaire', een collage waarin ze tweedehands impressies en flarden van horen-zeggen samenballen tot wat voor hen Brussel 'is'. Geïnspireerd door deze mentale collage nemen ze de juiste stijl aan, ze doen alsof. Het is een actief spel in het verbeeldingsvermogen van de inwoners om te doen alsof ze in een Brussel leven.

Overigens levert niet enkel Brussel inspiratie, maar eender welke plaats in het Westen, en in toenemende mate ook in het Oosten. Disco's in de stad dragen namen als Miami, Las Vegas en Florida. Butembo wordt ook "het Europa van Congo" genoemd, of een "ville exemplaire," een stad met een voorbeeldfunctie. Een soort eldorado waar alles mogelijk is, net zoals – naar de mening van heel wat Congolezen – in het Westen. Uit wat hun verbeelding over het Westen dicteert, distilleren Bubolais een levensstijl. Jongeren halen de neus op voor de kleren die plaatselijke 'boutiques' etaleren en die qua stijl en kwaliteit China uitademen. Ze schuimen liever de stapels tweedehands kleding af, waaruit ze met zorg een gepaste outfit kiezen. Met hun laaghangende broeken en gebreide mutsen zien ze er even hip uit als hun gelijken in Las Vegas of, nou ja, Brussel.

Ook 'alimentation Schengen' is een ontmoetingsplaats met een naam die doet wegdromen. Schengen is een geüpgraded kruidenierszaak waar je de drank die je koopt ter plekke kan consumeren. Hiervoor zijn enkele stoelen en tafels voorzien. In feite heeft de kruideniersfunctie het moeten afleggen van de barfunctie. De plaats is drukbezocht, mensen van allerlei allooi troepen er samen. Ook ik was vaste klant, ik woonde om de hoek. Toen ik op een avond naar gewoonte een sigaret wou opsteken, stapte 'barman' Mbale op me af. Roken was vanaf heden niet meer toegestaan. "Hoezo?" protesteerde ik. "Er geldt een rookverbod nu," zei Mbale gedecideerd, "net als in Brussel." Interessant aan deze

anekdote is dat ze blootlegt hoe enkel het nabootsen van een stijl van belang is. 'Alimentation Schengen' voerde het rookverbod vanuit Brussel in, maar de gezondheidsoverwegingen die aan de basis ervan liggen, bleven achter. Een kortstondig bezoek aan het smerige toilet achteraan, of een hap uit een snack van de etalagekast, veroorzaken wellicht vreemdere ziektes dan passief roken. Maar dit is niet van tel. Alles draait rond het doen alsof, het creëren van de juiste sfeer. Zoals hierboven gesuggereerd, kruipt men bij het analyseren van een Afrikaanse stad best in de huid van haar bewoners en schudt men elke neiging tot eurocentrisme af. Dit is een moeilijke opgave, die bovendien nooit volledig kan slagen: het is onmogelijk je eigen context helemaal uit te gommen. Toch is de poging ertoe een belangrijke stap in goede richting. Gooi Westerse vergelijkingsmodellen overboord om met een onbevangen blik te kunnen zien wat de inwoners zien. Lantaarnpalen, riolering, vuilnisomhaling, geasfalteerde wegen... maken op zich niet een stad tot stad, ook de denkwereld van de inwoners doet dat. Weiger de vooronderstelde rangorde van steden wereldwijd, waarbij ze allemaal zouden evolueren naar dit ene model van 'moderne' stad, een Westers model welteverstaan. Stedelijke basisinfrastructuur is iets waarnaar iedereen met recht en rede verlangt. Maar wie een Afrikaanse stad analyseert, focust best niet op wat ontbreekt, maar op wat er is. Hoe Bubolais hun stad beleven, is verre van eendimensionaal. Hoewel ze walgen van de handelaars, zijn ze trots op hun villa's. Bubolais verachten de wetteloosheid, maar juichen toe hoe een gebrek aan reglementen alle mogelijkheden open houdt. "L'espoir fait vivre". De Brusselse bijnaam dankt de stad niet alleen aan de prominente plaats die ze inneemt op vlak van wereldhandel, maar vooral aan de levensvisie van haar bewoners. Niets moet, maar alles kan. In barre tijden roeit men met de riemen die men heeft, en klampen Bubolais zich vast aan het gereputeerde imago van hun stad.

En dit imago glimt tot in de hoofdstad. Toen ik een vriendin in Kinshasa vertelde dat ik naar Butembo trok, begon ze alvast weg te dromen. "Ah, Butembo, kombo ya kitoko," zei ze, "Butembo, wat een klinkende naam...."

Sinds 2007 is Kristien Geenen (kristien.geenen@soc.kuleuven.be) als onderzoekster verbonden aan IARA, Institute for Anthropological Research in Africa (KULeuven). Ze legt momenteel de laatste hand aan een doctoraatsverhandeling over het sociale verkeer in de stad Butembo.

Literatuurselectie

Ferguson, J. (1999) *Expectations of Modernity. Myths and Meanings of Urban Life on the Zambian Copperbelt*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

Pieterse, E. (2009) *Exploratory Notes on African Urbanism*, online: <http://www.uct.ac.za/downloads/uct.ac.za/calendar/AfricanUrbanismNotes.pdf>

Raeymaekers, T. (2007) *The power of protection, Governance and transborder trade on the Congo-Ugandan frontier*. Doctoraats thesis: Universiteit Gent.

Robinson, J. (2010) *Cities in a World of Cities: The Comparative Gesture*. *International Journal of Urban and Regional Research*, online: DOI:10.1111/j.1468-2427.2010.00982.x

Kleine steden en reizende goden

AUTEURS Frederik Lamote

FOTOGRAFIE Frederik Lamote

In de schaduw van de grote Afrikaanse metropolen groeien honderden kleine steden verspreid over het Afrikaanse continent. Gedreven door eigen historische dynamieken, genereren deze kleine steden onzichtbare en verrassende religieuze netwerken die hen verbinden met Westerse grootsteden. Dit artikel bespreekt de link tussen globalisering, verstedelijking en religie in Techiman, een kleine Ghanese stad.

Reizende goden

Techiman is gelegen in Centraal-Ghana en werd gesticht omstreeks de 14de eeuw. Met vallen en opstaan is Techiman uitgegroeid tot een bloeiende handelsstad met ongeveer 82.000 inwoners. In en rond de stad liggen vele traditionele tempels. Deze religieuze plaatsen vormen niet enkel een brug tussen het heden en het verleden, maar ook tussen het lokale en het globale.

De traditionele tempels krijgen niet enkel Ghanezen over de vloer, ook buitenlanders komen de goden consulteren. Een man en een vrouw van middelbare leeftijd reisden van Londen naar Techiman. Hij was geboren in Accra en groeide op in Londen. Zij had Indische roots, bracht haar jeugd door op het eiland Mauritius en migreerde nadien naar Londen. Daar runnen ze samen een internationaal kantoor gespecialiseerd in "Spiritual & Psychic healing for the mind, body and spirit". Mensen van over heel Londen bezoeken hun kantoor op zoek naar hulp in relationele, financiële of gezondheidsproblemen. Om hun 'spirituele mogelijkheden' te vergroten, waren de twee naar Techiman gereisd, op zoek naar een krachtige god. De priester van de tempel, Nana Yaw Agyie, was helemaal niet verbaasd over het bezoek noch over de vraag van deze buitenlandse gasten. Na het uitvoeren van de nodige rituelen, vertrokken de twee Londenaren met het schrijn van een nieuwe god onder hun arm. De naam van hun nieuwe god was 'Tigare'. De roots van deze reizende god liggen echter niet in Techiman maar in Yipala, een klein dorpje in het noorden van Ghana. Nu prijkt het schrijn van

Tigare in een Londens kantoor. Tigare's transnationaal traject, van Yipala over Techiman naar Londen, is geen alleenstaand geval. Techiman fungeert als knooppunt van waaruit goden verspreid worden. De religieuze netwerken die hieruit ontstaan, hebben vertakkingen tot in grote wereldsteden. Het is echter belangrijk deze netwerken te lezen vanuit hun specifieke context, met in het achterhoofd het wereldbeeld dat dit soort transacties mogelijk maakt.

Voor velen, hoofdzakelijk niet-Westerlingen, wordt de zichtbare en tastbare wereld voorafgegaan door een onzichtbare wereld. Deze is bevolkt door een myriade van spirituele entiteiten, gaande van goede en slechte goden tot mythische figuren. De onzichtbare geesten en goden kunnen het leven in de zichtbare wereld beïnvloeden. Beide werelden staan dus met elkaar in verbinding en beïnvloeden elkaar. De verbindingen worden gelegd door de priesters en priesteressen die bemiddelen tussen beide werelden. Zij kennen het reilen en zeilen van de wispelturige spirituele wezens. Ze weten hoe ze de krachten van de goden moeten aanwenden om de vragen die de gelovigen hen voorleggen te beantwoorden. Deze verzoeken variëren van relationele conflicten of gezondheidsproblemen tot politieke en economische kwesties. Wanneer de goden niet langer in staat blijken om een antwoord te bieden op de behoeften en verzuchtingen van de gelovigen, wordt op zoek gegaan naar andere, meer daadkrachtige goden. De spirituele wereld is dus net als de materiële wereld een dynamische omgeving, gekenmerkt door verandering. Vaak staan verschuivingen in de spirituele wereld in verband met veranderingen in de materiële wereld.

Door de geschiedenis van de traditionele tempels in Techiman te analyseren en door de plaats van herkomst van de verschillende goden na te gaan, kunnen een aantal patronen bloot gelegd worden. Deze maken duidelijk hoe de zichtbare en de onzichtbare wereld in elkaar verweven zijn. Hieronder wordt de groei van de stad gelinkt aan religieuze veranderingen. De komst van nieuwe goden hangt samen met veranderingen in de stad.

Priesters bezeten door goden uit het noorden.

Oude goden, oude stad

De oudste goden in Techiman zijn enkele honderden jaren oud. Het zijn lokale goden afkomstig uit de bossen, rivieren, rotsen en grotten die de stad omringen. De meest prominente goden waren afkomstig uit de rivier Tano. Deze heilige waterloop ontspringt even buiten Techiman, vloeit dan bijna helemaal rond de stad om vervolgens Techiman te verlaten. Op verschillende plaatsen in de rivier werden goden 'aangetroffen' en in een schrijn geplaatst. Een schrijn is een toegangspoort tot de spirituele wereld. Het is de manifestatie van het onzichtbare. De schrijnen van de Tano-goden zijn veelal koperen pannen gevuld met o.a. goud en klei uit de Tano-rivier. De Tano-goden hebben een belangrijke rol gespeeld in de politieke geschiedenis van Techiman en het roemrijke Bono-koninkrijk dat teloorging in het begin van de 18de eeuw. Vandaag spelen de Tano-goden een hoofdzakelijk ceremoniële rol. Door de sterke groei van de stad zijn de heilige plaatsen in de Tano-rivier verstedelijkt. Hierdoor verloren de Tano-goden hun kracht en daalde het vertrouwen in hen. Hun ceremoniële en politieke rol bleef behouden, maar hun sociale rol werd langzaam overgenomen door een jongere generatie goden.

wanneer de goden niet langer in staat blijken om een antwoord te bieden, wordt op zoek gegaan naar meer daadkrachtige goden

De komst van de nieuwe generatie goden hangt nauw samen met de groei van de stad en de economische ontwikkelingen in koloniaal Ghana. In 1896 herbouwden de inwoners van Techiman hun stad na een verwoestende burgeroorlog. De heropbouw van Techiman betekende het begin van het huidige verstedelijkingsproces. Door de heropening van de markt migreerden vele handelaars en boeren uit het noorden van Ghana naar Techiman. Ze zorgden voor een gestage groei van de stad. Samen met de stijgende export van cacao, het belangrijkste export-product van koloniaal Ghana, creëerde de groei van de markt in Techiman heel wat rijkdom. Dit zorgde echter ook voor sociale wrijvingen. De rijke handelaars en boeren hadden schrik dat hun activiteiten zouden gedwarsboomd worden door heksen, gestuurd door jaloezische familieleden. De handelaars en boeren zochten bescherming in de tempels. Echter, de oude goden wisten geen raad met deze nieuwe vorm van angst voor 'economische hekserij'. De priesters moesten dus op zoek naar nieuwe daadkrachtige goden die een antwoord konden bieden op de veranderende spirituele behoeften.

Noordelijke Goden in een groeiende stad

De verstedelijking van Techiman was dus nefast voor de oude Tano-goden maar zorgde ook voor vernieuwing in de tempels. Priesters gingen op zoek naar nieuwe krachtige goden, wiens spirituele kracht onaangestast was door de verstedelijking. Deze vonden ze in het noorden van Ghana. Tot vandaag leeft in het zuiden van Ghana de perceptie dat het noorden van het land een onontwikkeld gebied is, waar de eeuwenoude tradities in stand worden gehouden en waar bijgevolg heel wat krachtige goden ronddwalen. Bovendien bestond in de jaren dertig het idee dat het noorden van Ghana vrij was van hekserij. Dit motiveerde vele priesters om naar het noorden te reizen en deze krachtige noordelijke goden naar het zuiden te halen. Door enkele rituele handelingen konden de goden uit het noorden getransfereerd worden naar het zuiden. In tegenstelling tot de Tano-goden, konden de noordelijke goden wel een antwoord bieden op de stijgende angst voor hekserij. Dit leidde tot het ontstaan van verschillende religieuze cultussen rond goden uit het noorden: 'Nana Tongo', 'Mossi', 'Kunde', 'Aberewa', ... Vaak werden deze goden vanuit Techiman verspreid over de rest van Ghana. Vandaag nemen de religieuze netwerken die hieruit ontstaan zijn een globale dimensie aan. Ook Tigare, de god die de twee Londenars kochten bij Nana Yaw Agyie, behoort tot deze generatie van goden.

De groei van de stad en de schaalvergroting van de lokale economie veroorzaakten een nieuwe maatschappelijke context die op haar beurt nieuwe goden veronderstelde. Het bezoek van de twee Londenars moet dus bekeken worden vanuit de wisselwerking tussen verstedelijking, globalisatie en religieuze verandering. Sinds het begin van de jaren '90 is Techiman begonnen aan een exponentiële groei. De ondertussen internationale markt, de grootste van West-Afrika volgens de inwoners van Techiman, is het kloppende hart van de stad geworden. Nationale en internationale banken en bedrijven hebben hun weg naar Techiman gevonden. Op twintig jaar is de bevolking bijna verdrievoudigd. Daarmee is Techiman één van de snelst groeiende steden in Ghana. De schaalvergroting brengt Techiman meer dan ooit in contact met de globale wereld. Producten van over de hele wereld zijn verkrijgbaar op de markt in Techiman. Via de handel en de diaspora stromen nieuwe beelden en ideeën Techiman binnen. Deze vertalen zich in een sterk verlangen naar de 'moderniteit'. Dit verlangen komt ondermeer tot uiting in een nooit geziene cultus rond een nieuwe, moderne god, die binnengebracht werd door de 'blanke man' en afkomstig is uit een 'Westen': de Christelijke god.

Moderne god(en) in een globale stad

Hoewel het Christendom al sinds het begin van de 20ste eeuw aanwezig was in Techiman, vond de grote doorbraak pas plaats in de

Nana Kwaku Bonsam in Amsterdam

jaren '80 en '90. Dit had veel te maken met de opkomst van de populaire Pinksterkerken. Deze spirituele kerken onderschrijven het lokale wereldbeeld dat naast de materiële, zichtbare wereld ook een spirituele, onzichtbare wereld bestaat. Zo kunnen de Pinksterkerken beter inspelen op de spirituele behoeften dan de 'klassieke' Protestantse en Katholieke kerken. De Pinksterbeweging postuleert dat slechts één goede god bestaat, namelijk de Christelijke god die op aarde vertegenwoordigd wordt door de 'heilige geest'. Belangrijk is dat de zeer populaire Pinksterkerken het bestaan van de traditionele goden niet ontkennen. Echter, de traditionele goden worden gediaboliseerd door de Pinksterkerken. Ze worden afgeschilderd als agenten van de duivel, als premoderne artefacten uit een donker verleden. Kerken met ronkende namen zoals 'Modern Ministry of God', 'Global Evangelist Church', 'God of Promised Land' of 'Christian Life International Centre' maken duidelijk dat de Christelijke 'heilige geest' een moderne, globale en stedelijke god is, in tegenstelling tot de traditionele goden. De traditionele religie staat dus onder druk. Mensen durven niet langer openlijk een traditionele priester te raadplegen. Bovendien kunnen de traditionele goden niet om met de gevolgen van de urbanisatie heen: de heilige plaatsen worden ingepalmd door de stad, taboes worden gebroken en het geloof in de kracht van de traditionele goden daalt. In tegenstelling tot de Christelijke god, weten de noordelijke goden geen raad met de nieuwe uitdagingen van het moderne leven in een stedelijke en globale context. Bovendien zijn de spirituele behoeften van de gelovigen gewijzigd. Migranten in Westerse steden contacteren via telefoon en internet Christelijke én traditionele priesters in Techiman. Ze vragen om bescherming tegen transnationale hekserij of vragen om spirituele hulp bij de zoektocht achter werk of verblijfspapieren. Ook in Techiman bezoeken vele mensen de kerken of, in het

geheim, één van de traditionele tempels met deze vragen.

Geconfronteerd met hun tanende populariteit en de wijzigende hulpvragen, gaan de Traditionele priesters op zoek naar nieuwe goden die overweg kunnen met veranderingen in de zichtbare wereld en een antwoord hebben op de nieuwe spirituele behoeften. Tijdens een rituele ceremonie in maart 2009 werd Nana Adankwa, een traditionele priester uit Techiman, bezeten door een god met de naam Frederic Boakye. De god onthulde dat hij afkomstig is uit Accra, de hoofdstad van Ghana, en boekhouden studeert aan de 'University of Ghana'. Bovendien sprak de god niet in de lokale taal Bono-Twi maar wel in het Engels. Enkele maanden later dook een andere Engelstalige god op.

de god onthulde dat hij afkomstig is uit Accra, de hoofdstad van Ghana, en boekhouden studeert aan de 'University of Ghana'

De god is afkomstig uit Londen en spreekt Engels met een bijhorende Britse tongval. De priester van deze god, Nana Kwaku Bonsam, is even beroemd als berucht in Ghana. Via zijn website (www.kwakubonsam.com) legt hij een link met zijn klanten in de diaspora en speelt hij in op de nieuwe spirituele behoeften. Ook de tempel van Nana Yaw Agyie, waar de twee Londenaren een god kwamen kopen, staat in nauw contact met de Westerse wereld. Eén van de muren van Nana Yaw Agyie's tempel is volgeschreven met lokale en internationale telefoonnummers. Zijn goden, zo stelt Nana yaw Agyie, kunnen in een fractie

van een seconde naar eender welke plaats ter wereld reizen. In het zog van hun goden reizen ook priesters naar het buitenland. Nana Kwaku Bonsam opende in december 2010 een vestiging van zijn schrijn in Amsterdam. Een traditionele priester uit Techiman pendelt geregeld naar de Brusselse wijk Kuregem. In diezelfde wijk openen reeds verschillende Afrikaanse Pinksterkerken hun deuren. Regelmatig worden Afrikaanse priesters uitgenodigd om te preken en om mirakels ten tonele te brengen.

Globalisatie, verstedelijking en religieuze innovatie

Religieuze netwerken brengen zowel de eeuwenoude traditionale tempels als de nieuwere Christelijke Pinksterkerken van Techiman in directe verbinding met de globale wereld. Het bezoek van de twee Londenaren aan Nana Yaw Agyie's tempel kadert binnen dit proces van verstedelijking, globalisering en religieuze innovatie. Door de groei van de stad, globaliseren en verstedelijken de religieuze ruimtes van Techiman. De oude goden zijn afkomstig uit de rivieren rond de stad, de nieuw goden komen uit Afrikaanse en Westerse wereldsteden. Kerken en traditionale tempels zijn voor vele inwoners van Techiman de meest directe toegangspoort tot de Westerse stedelijke moderniteit geworden. Via de stedelijke en globale god(en) leggen de gelovigen contact met de globale wereld. Langs de andere kant reizen traditionele en Christelijke priesters en goden naar Westerse steden. Techimans reizende goden en hun priesters exporteren de stedelijke religiositeit naar de Westerse steden. Of hoe Techiman het stedelijk weefsel in Brussel en Londen mee vorm geeft. Globalisatie en verstedelijking zijn wederkerige processen.

Frederik Lamote (Frederik.Lamote@soc.kuleuven.be) werkt als antropoloog aan het Insitute for Anthropological Research on Africa, K.U.Leuven. Zijn onderzoek spitst zich toe op de antropologie van de stad. Hij analyseerde de autohandel tussen de Brusselse wijk Kuregem en Gare Petersen, een busstation in Dakar, (Senegal). Begin 2008 begon hij zijn doctoraatsonderzoek in Techiman, een kleine stad in Centraal-Ghana. Dit onderzoek bespreekt de wisselwerking tussen verstedelijking, globalisering en religieuze verandering.

Literatuurselectie

- Allman, Jean, and John Parker (2005) *Tongnaab : The History of a West African God*. Bloomington: Indiana University Press.
- De Boeck, Filip, and M. F Plissart (2004) *Kinshasa. Tales of the Invisible City*. Gent/Tervuren: Ludion/Koninklijk Museum voor Midden-Afrika.
- Hüwelmeier, Gertrud, and Kristine Krause, eds. (2010) *Travelling Spirits: Migrants, Markets and Mobilities*. New York: Routledge.
- Lamote, Frederik, To be Published, "In a town like this, who is your god?" On Urbanisation, Religious Change and Popular Culture in Techiman, Ghana. *Africa: Journal of the International Africa Institute*.
- Silverman, Raymond A. (1987) *Historical Dimensions of Tano Worship among the Asante and Bono*. In: *The Golden Stool: Studies of the Asante wenter and periphery*. E. Schildkrout and G. carol, eds, Vol. 65. New York: The american Museum of Natural History.

AGORA

**Energieneutrale stad
= ruimtelijke kwaliteit?**

agora-magazine.nl

**word
abonnee**

MAGAZINE VOOR SOCIAALRUIMTELIJKE VRAAGSTUKKEN

(Over) leven in Havana

AUTEUR Barend Wind

FOTOGRAFIE Barend Wind

Om te verhuizen of om een plaats op een universiteit te bemachtigen is toestemming nodig van buurtraden. Jongeren in Havana leven dagelijks met de bedoelde en onbedoelde gevolgen van een communistisch sociaal en ruimtelijk beleid. Ik vroeg een aantal jongeren hoe zij hiermee omgaan, wat zij van de toekomst verwachten en hoe dit hun leven vormt.

Cuba is het land van de muurschilderingen. Als je door een gemiddelde straat van Havana loopt, kom je naast afbeeldingen van Che Guevara en Fidel Castro, ook schilderijen en leuzen tegen van de communistische jeugdbeweging, of van een van de vele Comités de Defensa de la Revolución (CDR). Dat zijn comités ter bescherming van de revolutie; verlengstukken van de overheid op bouwblok-niveau. Deze buurtcomités zijn een resultaat van overheidsbeleid dat er direct of indirect op gericht is de verbanden tussen bewoners te versterken. Ook de spreiding van voorzieningen heeft in Cuba vaak dit doel.

De communistische jeugdbeweging probeert jongeren op een actieve manier bij 'het systeem' te betrekken, maar lukt dit? Klopt het dat jongeren die sterk aan hun buurt gebonden zijn, minder vaak het land willen ontvluchten? Willen zij wel in hun eigen buurt blijven wonen? Kijken zij op een positievere manier naar de toekomst?

Deze vragen zijn heel interessant in een land waar men aan alles gebrek lijkt te hebben, behalve aan kennis. Het opleidingsniveau is over het algemeen namelijk hoog. Deze zeldzame combinatie van onderontwikkeling en ontwikkeling zal waarschijnlijk invloed hebben op het beeld dat Cubaanse jongeren van de toekomst hebben. In dit artikel wil ik de thema's 'territoriale binding', 'sociale vitaliteit' en 'toekomstverwachting' van jongeren aan elkaar koppelen.

De Cubaanse onderzoekscontext

In twee weken tijd nam ik 81, in het Spaans opgestelde, vragenformulieren af in twee wijken van Havana: Antonio Guiteras en Miramar. Ook sprak ik met een aantal Cuba-experts en heb ik beide wijken kunnen bekijken. Het thema van mijn onderzoek geeft in feite een beeld van het dagelijks leven van jongeren tussen 16 en 30 jaar in beide buurten. Antonio Guiteras werd na de socialistische revolutie van 1959 gebouwd om de arbeiders beter te huisvesten en is een modernistische hoogbouwbuurt. Vier types Sovjet-achtige flats domineren het straatbeeld. Het onderhoud laat te wensen over. De buurt staat niet bekend als een woonplaats met status maar als doorsnee arbeidersbuurt. Miramar daarentegen, wordt door Cuba-experts de 'beste buurt' van de stad genoemd. Hier staan beter onderhouden, vrijstaande woningen uit de tweede helft van de 19e eeuw en eerste helft van de 20e eeuw. Ook zijn hier veel ambassades gevestigd.

In een communistisch land als Cuba, waar gelijkheid een speerpunt is van veel beleid, kan men verwachten dat de verschillen tussen beide buurten te verwaarlozen zijn. Niets is minder waar. In Miramar heeft bijvoorbeeld meer dan 40% van de respondenten een universitaire opleiding genoten, tegenover minder dan 20% van de respondenten in Antonio Guiteras. Dergelijke verschillen zijn te verklaren uit de organisatievorm van de Cubaanse samenleving. De CDR's spelen hier een belangrijke rol in. Drie kwart van alle respondenten geeft overigens aan van deze comités lid te zijn. Dit is begrijpelijk, omdat zelfs voor studeren een aanbeveling van het CDR vaak noodzakelijk is. Dit systeem zorgt ervoor dat iedereen elkaar controleert, maar iedereen elkaar ook kan chanteren. Ook maakt dit systeem het mogelijk dat meer jongeren uit Miramar de kans krijgen om te studeren. Hun ouders hebben over het algemeen namelijk betere banden met de overheid en krijgen dus eerder toestemming van hun CDR. In beide wijken geeft meer dan 75 procent van de respondenten aan de medemens niet te vertrouwen. De sleutelrespondenten stellen dat dit wantrouwen voortkomt uit het wijdverbreide controlesysteem, waar de CDR's deel van uitmaken.

Gewenste toekomstige woonplaats van jongeren in Havana

De gewenste woonplaats van jongeren in Havana. De tabel is gebaseerd op de antwoorden van 77 respondenten. De 'missing' bedraagt 5.

Territoriale binding?

Karsten et al. onderscheiden vijf verschillende vormen van binding. Zo zouden er economische, functionele, sociale, politieke en culturele

Straatbeeld in Miramar, 2010

binding (identiteit) een rol spelen. Bij economische binding valt te denken aan werkgelegenheid (of werkgelegenheid van partner) die personen aan een bepaalde omgeving bindt. Bij functionele binding zijn het voorzieningen die personen aan een bepaalde plaats binden: opleidingsmogelijkheden, winkels, sportieve en culturele voorzieningen, enzovoorts. Karsten stelt dat sociale binding vaak gelijkgesteld wordt met binding in het algemeen. Sociale binding bestaat uit verbanden die gevormd worden door contacten met anderen, door het persoonlijke netwerk. Vooral de lokale inbedding van dit netwerk is in dit kader van belang. Daarnaast wordt de mate van binding ook bepaald door inspraak in besluitvorming en de mate waarin mensen zich vertegenwoordigd voelen door het bestuur. Dit wordt 'politieke binding' genoemd. Tevens wordt culturele binding onderscheiden. Dit is de mate waarin bewoners zich verbonden voelen met hun leefomgeving. Het gaat er in feite om, hoe mensen 'wij' en 'zij' definiëren. Bolt en Terrance hanteren een eenvoudigere indeling in hun studie naar stedelijke herstructureringsprojecten. Zij koppelen ook het begrip 'sociale controle' aan het begrip binding. Normen en waarden zouden mensen aan elkaar binden, en deze waarden zouden door sociale controle in stand gehouden worden.

dit systeem zorgt ervoor dat iedereen elkaar controleert, maar iedereen elkaar ook kan chanteren

De bovenstaande auteurs hebben hun onderzoek op Nederland gericht. Toch kan hun typologie ook worden toegepast op Cuba. Taylor heeft onderzoek gedaan naar het buurtleven in Havana. Hij stelt dat sociale cohesie op allerlei manieren door de overheid wordt afgedwongen. Zo is het onderwijs en het arbeidsproces sterk gericht op samenwerken. Ook in de ruimtelijke ordening komt dit principe terug. Taylor stelt dat 'de buurt' in Cubaanse beleidsstukken gezien wordt als een katalysator voor de relaties tussen mensen. Veel voorzieningen moeten dichtbij zijn zodat bewoners contact met elkaar hebben. De

Straatbeeld in Antonio Guiteras, 2010

meest extreme vorm waarmee sociale cohesie wordt afgedwongen is het bestaan van de al eerder genoemde CDR's. Leden van deze CDR's surveilleren namelijk ten behoeve van de veiligheid in de buurt maar controleren medebewoners tegelijkertijd. Een van de Cuba-experts stelt dat de overheid op deze manier probeert de bevolking in het gareel te laten lopen. Het is de sociale controle waarover Bolt en Terrance spreken, waardoor 'de revolutie' (in plaats van de normen en waarden) in stand blijft.

Territoriale binding en Cubaans beleid

Het Cubaanse beleid, dat veel basisvoorzieningen in de buurt heeft gevestigd (om de voorzieningen voor iedereen toegankelijk te houden) lijkt effect te hebben. De functionele binding van de jongeren in beide wijken is groot, blijkt uit hun antwoorden op vragen over dit onderwerp. Ook de sociale binding met de buurt is sterk. In zowel Antonio Guiteras, als Miramar geeft meer dan 50% van de respondenten aan het merendeel van de familie en het merendeel van de vrienden in de eigen buurt te hebben. Een mogelijke verklaring hiervoor wordt gegeven door Nussbaum. Zij stelt dat de Cubaanse woningmarkt zeer statisch is, omdat vastgoedtransacties officieel verboden zijn en woningtoewijzing ook al via de CDR's verloopt. Daarnaast zijn er de afgelopen 20 jaar nauwelijks woningen gebouwd. Dit heeft tot gevolg dat grote families in kleine woningen gehuisvest zijn. Als er woningen vrijkomen in de buurt, worden die vaak overgenomen door leden van deze overbevolkte huishoudens. De culturele binding daarentegen loopt tussen beide buurten sterk uiteen. In Miramar geeft bijna 90% van de respondenten aan trots te zijn op de buurt, terwijl dat percentage in Antonio Guiteras onder de 50 ligt. De meerderheid van de respondenten in Antonio Guiteras geeft aan te willen verhuizen naar een andere wijk als dat mogelijk is. De culturele binding valt dus voor het grootste gedeelte te verklaren uit de status van de buurt. Werken doen jonge Cubanen vaak buiten de eigen buurt. Door de vastzittende woningmarkt is het voor jongeren echter vrijwel onmogelijk zich te vestigen in de buurt van hun werkplek. Daarnaast werken veel jongeren in het historische centrum van de stad in het toerisme. Dit levert veel meer op dan een baan in het verlengde van een opleiding. Het gemiddelde maandloon van een reguliere baan ligt namelijk maar tussen de 10

en 20 euro per maand. Het komt vaak voor dat jongeren aan het werk gaan in de toerisme-industrie waardoor ze hun sociale dienstplicht niet voldoen en hun, soms universitaire, diploma als sanctie wordt ingetrokken. In het kader van de sociale dienstplicht worden afgestudeerden gedwongen gedurende een aantal jaar een maatschappelijk relevante functie te vervullen. Deze banen worden over het algemeen niet als droomfuncties bestempeld en verdienen slecht.

En sociale vitaliteit?

Vermeij en Mollenhorst stellen in een publicatie over het Nederlandse platteland het volgende: "Wanneer we kijken naar sociale vitaliteit gaat het om de bijdrage van bewoners aan hun omgeving. Een sociaal vitaal platteland is een platteland waar waardevolle zaken tot stand komen door vrijwillig handelen van bewoners".

Voor deze publicatie werd de sociale vitaliteit gemeten door te kijken naar de deelname aan dorpsactiviteiten, de deelname aan lokale tradities, of de deelname aan het verenigingsleven. Als hier geen interesse voor zou zijn, zou het namelijk doodbloeden. Door Vermeij en Mollenhorst wordt dit verbindende sociale vitaliteit genoemd. Het moge duidelijk zijn dat er een samenhang bestaat tussen dit begrip en het hierboven beschreven begrip 'binding'.

Een tweede component van sociale vitaliteit is de mate waarin bewoners om kunnen gaan met crises of veranderingen, zoals de komst van nieuwe groepen bewoners of ruimtelijke / economische veranderingen. Sociale vitaliteit heeft dus ook te maken met de dynamiek van een gebied. Als een gemeenschap hier makkelijk mee om kan, is de vernieuwende sociale vitaliteit groot.

het komt vaak voor dat jongeren aan het werk gaan in de toerisme-industrie waardoor ze hun sociale dienstplicht niet voldoen en hun, soms universitaire, diploma als sanctie wordt ingetrokken

Sociale vitaliteit in Havana

Beide wijken kennen een hoge mate van sociale vitaliteit. Bewoners organiseren op straat veel activiteiten samen. Omdat vrijwel de gehele Cubaanse bevolking moet rondkomen met zeer weinig middelen, sluit men allerhande deals met elkaar, zodat men toch de eindjes aan elkaar kan knopen. Er wordt vaak gezegd dat de vrouwen werken en de mannen de hele dag bezig zijn met 'resolver': de kleine dagelijkse problemen oplossen. Dit gebeurt op basis van wederkerigheid. De grote mate van sociale vitaliteit bevestigt dit. Rond 95% van de respondenten geeft aan soms tot vaak burenhulp te verlenen. De mogelijkheid tot 'resolver' wordt versterkt door de binding die men met de buurt heeft, aangezien vrijwel alle functionele relaties en meer dan de helft van de

relaties met familie en vrienden zich binnen de buurt afspelen. Geïnterviewde Cuba-experts geven aan dat Cubaanse jongeren hun netwerk in de buurt daar vaak voor gebruiken. Jongeren doen dit, in tegenstelling tot ouderen, vaak om 'hebbedingetjes' te verwerven, zoals Westerse kleding of elektronica, terwijl hun ouders het principe van 'resolver' gebruiken om de eerste levensbehoeften te verkrijgen.

De toekomst?

Van Hattum heeft in Havana onderzoek gedaan naar de 'overlevingsstrategieën' van Cubaanse jongeren. De rantsoenen voor levensonderhoud die de overheid voor zeer kleine bedragen beschikbaar stelt, zijn over het algemeen namelijk te gering om van te leven. In de negentiger jaren (ten tijde van zijn onderzoek), was dit nog sterker het geval dan nu. Toen was de bijverdienste van jongeren er vooral op gericht meer voedsel te kunnen kopen.

Van Hattum deelt de jongeren in drie groepen in: hosselaars (jineteros), kunstenaars (creadores) en studenten (estudiantes). De hosselaars proberen contact te leggen met (in hun ogen) rijke Westerse mannen en vrouwen om ze in ruil voor harde valuta te vergezellen. Ook probeert deze groep jongeren vaak met Westelingen het land te ontvluchten. Bovendien hebben ze vaak handeltjes in producten als sigaren enzovoorts. Het merendeel van de tijd brengen ze echter rondhangend op straat door. Voor de kunstenaars is het geld iets minder belangrijk. Ze maken kunst op straat en hopen daarmee geld te verdienen. Ze voelen zich vaak verheven boven de hosselaars die "alles alleen voor geld doen". Studenten zijn over het algemeen lid van de Communistische jeugdbeweging en komen vaak rond met weinig geld. Ze hebben vaker een reguliere baan dan de andere twee groepen. Van Hattum heeft voor de drie groepen bekeken in hoeverre hun werkelijke behoeftebevredegiging overeenkomt met hun verwachtingen. Het gaat dus om de kloof die bestaat tussen hun toekomstverwachting en hun mogelijkheden. Bij de hosselaars zijn de mogelijkheden en verwachtingen volgens van Hattum ongeveer gelijk, en stijgend. Bij de kunstenaars is dit minder het geval. De studenten hebben er over het algemeen vrede mee om met minder middelen rond te moeten komen. Hun mogelijkheden stijgen niet. Een van de Cuba-experts stelt dat deze groepen in elkaar overlopen. Studenten zijn zelden alleen student, maar hebben vaak ook allerlei methoden om bij te verdienen.

Toch zien veel jongeren de toekomst positief in. Iets meer dan de helft van de respondenten verwacht het over vijf jaar beter te hebben. Over de toekomst van de buurt oordeelt men minder positief. Daarover denkt maar 40% dat de situatie de komende vijf jaar zal verbeteren. Toch zou een groot deel van de respondenten zijn of haar toekomst buiten Cuba willen doorbrengen. Tussen de 20 en 30 procent van de respondenten geeft aan het liefst te emigreren naar het buitenland. Opvallend is dat het grootste deel van de respondenten in Miramar het liefst in de eigen buurt blijft wonen, terwijl het grootste gedeelte van de respondenten in Antonio Guiteras zegt het liefst in een andere buurt van Havana terecht te willen komen. Dit komt overeen met de culturele binding, die in Miramar veel groter is dan in Antonio Guiteras. Jongeren zijn zich in Miramar dus duidelijk bewust van hun woonplaats met status. Daarnaast geven respondenten die meer sociale binding hebben met de buurt, vaker aan de eigen buurt als gewenste toe-

komstige woonplaats te zien. Dit blijkt uit een kruistabellenanalyse, waarbij rekening is gehouden met interveniërende variabelen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat jongeren die een sterke territoriale binding hebben, hun netwerk in de buurt beter kunnen gebruiken voor 'resolver', waardoor hun levensstandaard hoger is en ze er niet weg willen. Als je de jongeren vraagt waar ze verwachten terecht te komen, krijg je een ander beeld te zien. Een groter deel van de respondenten verwacht dan in de eigen wijk te blijven. Dit zal grotendeels liggen aan de statische woningmarkt van Havana.

'Resolver' als verklarende factor

Al met al valt te concluderen dat er twee vormen van binding naast elkaar voorkomen. De eerste vorm is geforceerde binding, en komt voort uit het controlesysteem van de CDR's. Dit maakt mensen erg wantrouwend. De andere vorm van binding is vrijwillig en vertaalt zich in sociale vitaliteit. Hieruit komt de veelvoorkomende 'resolver' voort, waardoor de meeste families nét rond kunnen komen. Zelfs de toekomstige woonplannen kunnen hier deels door verklaard worden. Jongeren met een sterke binding, zien de eigen wijk vaker als de gewenste woonplaats. Het is goed mogelijk dat dit zo is, omdat hun lokale netwerk dan 'resolver' mogelijk maakt, waardoor ze hun levensstandaard kunnen verhogen. 'Resolver' lijkt voor veel Cubaanse jongeren een 'way of life'. Dit is zo sterk, dat zelfs de belangrijkste begrippen uit het onderzoek (binding, sociale vitaliteit en toekomstverwachting) door deze 'overlevingsstrategie' bepaald worden. Op het eerste gezicht een treurig beeld. Dit plaatje wordt versterkt door het feit dat meer dan 20% van de respondenten zou willen emigreren. Toch verwacht meer dan de helft van de respondenten dat zijn of haar situatie de komende vijf jaar (al dan niet in het buitenland) verbeterd zal zijn.

Barend Wind (barend_wind@hotmail.com) is student sociale geografie aan de Universiteit van Amsterdam en deed onderzoek op Cuba in het kader van de 'buitenlandervaring'.

Literatuurselectie

Bolt, G. & Torrance M.I. (2005) Stedelijke herstructurering en sociale cohesie. Utrecht: Nethur.

Hattum, W. Van (1996) Surviving Socialism – Youth in Havana: Survival, Perceptions & The Future of Socialism. Katholieke Universiteit Nijmegen: Nijmegen

Karsten, L. et al. (2007) Leven in de buurt – territoriale binding in drie vinex-wijken. Amsterdam: Aksant

Nussbaum, L. (2007) Revolutionary Cuba and its Housing Paradox. [Online] beschikbaar op: <http://lanic.utexas.edu/project/etext/llilas/ilassa/2007/nussbaum.pdf>, geraadpleegd op 22 mei 2010.

Schnabel, P & de Hart, J. (2008) Sociale cohesie: het thema van dit Sociaal en Cultureel Rapport. In: Schnabel et al. (2008) Betrekkelijke betrokkenheid: studies in sociale cohesie. Sociaal en Cultureel rapport 2008, p 11-29.

Taylor, H. L. (2009) Inside el Barrio: A Bottom-Up View of Neighborhood Life in Castro's Cuba. Hartford: Kumarian Press

Vermeij, L & Mollenhorst, G. (2008) Overgebleven dorpsleven: sociaal kapitaal op het Nederlandse platteland. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.

Vrij baan voor de stad

AUTEUR Peter Pelzer

FOTOGRAFIE Daquella Manera, Flickr

Edward Glaeser (2011) *Triumph of the City. How Our Greatest Invention Makes Us Richer, Smarter, Greener, Healthier en Happier*. New York: Penguin.

Henri de Groot, Gerard Marlet, Coen Teulings en Wouter Vermeulen (2010) *Stad en Land*. Den Haag: Centraal Planbureau.

Ruimtelijke wetenschappers claimen graag het alleenrecht op steden en regio's. Econoom en nobelprijswinnaar Paul Krugman (her)introduceerde begin jaren '90 het belang van ruimtelijke afstand binnen de economische wetenschap. De reactie vanuit de geografie was horkerig. Veel van Krugman's inzichten zijn in de jaren '60 al uitgebreid beschreven. Oude wijn in nieuwe zakken. De liefdesverklaring van de economie aan de ruimte is echter onomkeerbaar, getuige twee recente publicaties: een overweldigend en prikkelend boek van wederom een Amerikaanse econoom en een gedegen studie van de rekenmeesters van het Centraal Planbureau.

Van de hand van Edward Glaeser, genoemd als toekomstig Nobelprijswinnaar en behept met een niet te stuiten publicatiedrang, verscheen recentelijk *Triumph of the City*. Een toegankelijk geschreven boek dat leest als een *Freakonomics* voor steden: een anekdotisch beschreven verzameling prikkelende onderzoeksbevindingen. Welnu, wat heeft professor Glaeser ons dan te melden? Een heleboel, maar zijn centrale argument is kraakhelder: steden zijn vanwege hun dichtheid hét samenlevingsmodel van de toekomst. Voortbordurend op het werk van Jane Jacobs gaat Glaeser ervan uit dat nabijheid van mensen, ideeën en bedrijvigheid leidt tot innovatie en economische groei. Diversiteit en het mogelijk maken van persoonlijke contacten zijn hiervoor kritieke stedelijke eigenschappen. Als gevolg van dit succes trekken steden arme mensen aan, steden maken mensen niet arm. Tot zover weinig nieuws onder de zon.

Echt interessant wordt het pas wanneer Glaeser zijn pijlen richt op ruimtelijk beleid. Marktkrachten zijn een prima middel voor ruimtelijke ordening en de groeidynamiek van steden moet niet teveel beperkt worden. Ideeënfontein *Triumph of the City* geeft interessante voorbeelden van onwenselijke situaties als gevolg van verstorend overheidsbeleid. Het behoud van historische gebouwen en restricties op bouwhoogtes zijn directe oorzaken van woningtekorten en daardoor uit het lood geslagen woningprijzen. In dit licht haalt hij het voorbeeld van Chicago aan, waar nauwelijks bouwrestricties zijn én de huizenprijzen relatief laag. Steden zijn dynamisch en moeten niet te lang in het verleden blijven hangen. Parijs, zo stelt Glaeser, was nooit een bruisende metropool geworden zonder de radicale ingrepen van de omstreden baron Haussman. Natuurbeschermers krijgen in *Triumph of the City* eveneens een veeg uit de pan. Door steden in hun expansiedrift te beperken neemt de afstand van woning tot werk, en daarmee het aantal vervuilende autoritjes, toe. Het verwarmen en koelen van een torenflat is bovendien per persoon veel zuiniger dan een vrijstaande villa. De milieubeweging doet er dan ook beter aan ruimtelijke ontwikkeling rond succesvolle steden te stimuleren in plaats van tegen te houden.

Deze laatste stelling wordt grotendeels onderschreven door de CPB-publicatie *Stad en Land*. Net als Glaeser zien de nationale rekenmeesters steden als het samenlevingsmodel van de toekomst. Dit wordt in *Stad en Land* uitgewerkt door met een econometrisch model de grondwaardeverschillen in Nederland te verklaren. Uit de analyse komt naar voren dat er twee typen verklaringen zijn voor hogere grondwaardes in steden. Ten eerste zijn mensen productiever door zogenaamde agglomeratie-effecten: fysieke nabijheid vergemakkelijkt interactie tussen mensen en bedrijven en er kan geprofiteerd worden van schaaleffecten. In de tweede plaats uit de consumptiefunctie van een stad zich in een hogere grondwaarde. Denk hierbij aan de aanwezigheid van voorzieningen als musea, een historische binnenstad en onderscheidende winkels. Mensen vinden het aantrekkelijk om in de buurt van voorzieningen te wonen en zijn bereid hiervoor een hogere prijs te betalen.

Net als in *Triumph of the City* vormen de confrontaties met ruimtelijke ordeningsbeleid het spannendste gedeelte van het boek. Op basis van hun theoretische en empirische analyse concluderen de auteurs dat verschillen in grondwaarde te weinig zijn ingebed in de bestuurlijke structuur van Nederland. Grondprijverschillen zijn 'de beste belastinggrondslag voor de financiering van lagere overheden' (p.135). Vrij vertaald: gemeentes moeten meer grondbelastingen zelf kunnen heffen en minder afhankelijk zijn van het Gemeentefonds. Hierdoor kan optimaal geprofiteerd worden van co-locatie van voorzieningen en mensen. Een interessante gedachte in een tijd waarin de nationale regering een anti-stedelijke houding wordt verweten. Een gemeente als Amsterdam zou haar enorme grondwaardesurplus dat uit het CPB-onderzoek naar voren komt kunnen kapitaliseren en wellicht andere keuzes maken in verdelingsvraagstukken. Aan de keerzijde van dit systeem besteden de onderzoekers nauwelijks aandacht. Werk van onder meer David Harvey leert dat er nadelen kleven aan een lokale belastinggrondslag. Inkomensverschillen nemen toe en steden kunnen worden uitgeknepen door bedrijven. Zowel Glaeser als het CPB hebben

bovendien een wel erg heilig geloof in hun grondwaardemethodiek. Een stad slechts zien als een kapitaalconcentratie doet weinig recht aan de mensen die er wonen en de machtsprocessen die er spelen. Welke belangen gaan er bijvoorbeeld schuil achter het vaststellen van de grondwaardes waar het empirische argument van beide boeken grotendeels op rust?

Deze kritiekpunten daargelaten, schenken beide publicaties niet alleen klare, maar ook verfrissende wijn. Met name de afweging tussen betaalbaarheid en cultuurhistorie is prikkelend. Waarom bouwen we eigenlijk het Groene Hart niet vol? Waarom blokkeren monumenten in Nederland elke vorm van binnenstedelijke ontwikkeling? En is het meer loslaten van restricties op het bouwen van woningen niet pas écht sociale woningbouw? Het oproepen van dit type vragen is de grote kracht van zowel *Stad en Land* als *Triumph of the City*. Door nuchtere en vernuftige analyse van cijfermateriaal worden heilige huisjes genadeloos omver geschopt. Verfrissend in de ruimtelijke ordening, waar beleidsjargon en academisch lingo een onontwarbare knoop vormen. Zo slecht is het nog niet dat economen de geografie hebben ontdekt.

Peter Pelzer (peter_pelzer@hotmail.com) is sociaal geograaf en hoofdredacteur van AGORA. Samen met Marco Bontje en Sako Musterd schreef hij het boek *Inventive City-Regions. Path Dependence and Creative Knowledge Strategies*, dat begin dit jaar bij Ashgate verscheen.

Literatuur

Harvey, David (1989) 'From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism'. *Geografiska Annaler*. Vol. 71 B No. 1, pp. 3-17.

REDACTIEADRES

Redactie Tijdschrift AGORA
Faculteit Geowetenschappen
Universiteit Utrecht
Postbus 80.115
3508 TC Utrecht
[e] info@agora-magazine.nl
[i] www.agora-magazine.nl
[gironummer] 61 65 799

REDACTIE

Peter Pelzer (hoofdredacteur), Jesper van Loon (secretaris a.i.), Ate Poorthuis (penningmeester a.i.), Yvonne Rijpers (productiemanager), Evelien Beckers, Wouter Bervoets, Valerie De Craene, Tessie Dijkers (variaredactie), Toon Dirdox, Heidi Hanssens, Tina Kelder, Bas van Leeuwen, Sander Lenferink, Martijn van der Linden, Michiel van Meeteren, Bruno Meeus, Floortje Opbroek, Katrien Plasschaert, Hanneke Posthumus (variaredactie), Inge Razenberg, Karlijn Roex, Kirsten Visser, Nick Schuermans, Trijntje Tilstra, Karolien Vermeiren, Sofie Vermeulen, Stephanie Vervaet, Elien van de Vijver, Anneleen De Vos, Marloes Wevers (vertaler), Martin Zebracki.

REDACTIEADVIEZEN

Justin Beaumont, Marco Bontje, Ben Derudder, Steven Kromhout, Maarten Loopmans, Tineke Lupi, Filip De Maesschalck, Ben de Pater, Bas Spierings, Casper Stelling, Justus Uitermark.

GRAFISCHE VORMGEVING

Maarten Mieras en Jeroen Sikma

Het volgende nummer

Welke rol spelen hypes bij sociaalruimtelijke vraagstukken? Dat is de vraag die centraal staat in het volgende themanummer van AGORA. Hype betekent letterlijk "iets nieuws dat tijdelijk sterk de aandacht trekt, maar weinig voorstelt". Iedereen kent wel maatschappelijke hypes. Op straat of als je de televisie aan zet komen deze hypes als vanzelf op je af. Afhankelijk van je generatie hadden misschien al je klasgenoten LA gears met lichtjes, een flinke verzameling Eastpak rugzakken of liep iedereen met heel kort of juist heel lang haar rond. Ook in de sociaalruimtelijke wereld kent elk tijdsgewricht zijn eigen onderwerpen die het karakter hebben van een hype. Soms komen hypes onder studenten, in de wetenschap, in het beleid en in de marktsector overeen, maar vaak ook niet. En iets dat door de een als een hype wordt beleefd is voor de ander niet tijdelijk of zelfs een logisch gevolg van een bredere maatschappelijke tendens. Het komend themanummer beziet het fenomeen hypes vanuit een kritisch perspectief. We relativeren hypes, maar duiden ook de kracht van de hype.

DRUK
A-D Druk bv - Zeist

ABONNEMENTEN (per jaar, vanaf 1 juni 2011)

Bibliotheken, bedrijven, instellingen	€60,00
Studenten	€20,00
Overigen	€30,00
KNAG-leden krijgen een korting van	€ 5,00
Abonnementen worden verlengd tenzij opgezegd vóór 1 december van het lopende jaar.	

ARTIKELLEN

Artikelen, mededelingen en reacties kunnen worden aangeboden aan het redactieadres. Dit geldt ook voor mededelingen en aankondigingen met betrekking tot congressen, studiedagen en andere evenementen op het gebied van de sociaal-ruimtelijke wetenschappen. Auteursrichtlijnen zijn bij de redactie beschikbaar. Artikelen overnemen is toegestaan met toestemming van auteurs en bronvermelding.

ADVERTENTIES/SCRIPTIES

Informatie via www.agora-magazine.nl of e-mail

De uitgave van AGORA wordt mede mogelijk gemaakt door steun van de Faculteit Geowetenschappen (UU), de Afdeling Sociale en Economische Geografie (KU Leuven), de vakgroep Geografie (UGent), de faculteit Ruimtelijke Wetenschappen (RUG) en het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap (KNAG).

ohyescoolgreat.

grafisch ontwerp studio voor
print, web en publieke ruimte.

ohyescoolgreat. kan alles op het gebied
van grafisch ontwerp en website ontwerp
en programmering voor u verzorgen!

is gericht op communicatie
en innovatie in print en web.

kan van klein tot groot,
art direction tot vormgeving.

bel of mail voor een offerte of persoonlijk gesprek: [of ga naar: www.ohyescoolgreat.com](http://www.ohyescoolgreat.com)
+31 6 139 540 76 of jeroen@ohyescoolgreat.com

Maarten Mieras
A multi disciplined designer
creating printed matters &
online solutions

» mieras.org

geografie

Hèt tijdschrift voor geografen
en studenten geografie

| informatie over actuele ruimtelijke
ontwikkelingen in Nederland en
daarbuiten | reisverhalen | opinies
| achtergrondinformatie | recensies
| nieuwsberichten | columns |
interviews | geografische agenda |
boekbesprekingen | aanbiedingen ...

Geografie verschijnt negen keer per jaar en kost studenten slechts € 32 per jaar, aio's en oio's betalen € 66,50 (normale prijs € 89,50 per jaar). Het lidmaatschap van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap (KNAG), het belangrijkste netwerk voor geografen in Nederland, is bij de prijs inbegrepen.

Kijk op www.geografie.nl of bel
030 253 40 56 voor een abonnement.
Een welkomstcadeau ligt klaar!

KNAG

AD-DRUK-advertentie